

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI

Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunları

Yüksek Lisans Tezi

Mira Abdyldaeva

Tez Danışman: Doç. Dr. Ergin Şafak Dikmen

Ankara

2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI

Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunlar

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ergin Şafak DİKMEN

Tez Jürisi Üyeleri

Doç. Dr. Burcu SÜMER

Doç. DR. Ergin Şafak DİKMEN

Doç. DR. Önder Muhammed ÖZDEM

Tez Sınavı Tarihi:

12.09.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Ergin Şafak DİKMEN danışmanlığında hazırladığım “*Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunlar*” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

21.09.2023

Mira ABDYLDAEVA

Mira ABDYLDAEVA. *Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

TEŞEKKÜR

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Bölümü Yüksek Lisans “*Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunları*,” adlı tezimin çalışma sürecinde tecrübelerini, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Ergin Şafak DİKMEN’e en büyük teşekkür borç bilirim.

Çalışma boyunca bilgi ve yol gösteren, Türkiye Türkçesinde büyük yardım katkısında bulunan saygıdeğer arkadaşlarım Osman Bor’a, Dilek Ars ve ailesine, Sercan Kırkpınar’a, Ahmet Hasan’a teşekkür eder hayatta başarılar dilerim.

Yaşamım Boyunca beni her konuda destekleyen ve hep yanımda olan sevgili aile üyelerime anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkürler.

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD – Amerika Birleşik Devletleri.

ASSR – Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.

ARPA – Gelişmiş Savunma Araştırmaları Projeleri Birimi.

ARPANET – Gelişmiş Araştırma Projeleri Ağı.

BBN – Amerika Araştırma ve Geliştirme Şirketi.

D-AMPS – D-AMPS veya Dijital AMPS, 400 ila 890 MHz Frekans Aralığında Mobil İletişim Telefonu.

ELTR – Kırgızistan Halk Televizyon Kurumu.

IPTV –İnternet Protokol Televizyonu, Yeni Nesil bir Televizyon Olan Dijital Kablolu Televizyon Operatörleri Tarafından Kullanılan IP veri Ağlarında bir Dijital Televizyon Teknolojisidir.

KİNG PAO – Orta Çağda Düzenli Haber Yapan ilk Gazetedir.

NBC – Ulusal Yayın Şirketi.

NBT – Bağımsız Bişkek Televizyonu.

NTS – Ulusal Televizyon Kanalı.

PTT – Posta ve Telgraf Teşkilatı.

RRİ – Radyo Röle İstasyonları.

RSFSR – Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti.

SSCB – Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği.

SSC – Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.

KDKA – Audacy, Inc.'in Sahibi Olduğu ve İşlettiği A Sınıfı Açık Kanal AM Radyo İstasyonudur.

KOORT – Kırgız Halk Eğitim Televizyonu.

KPMK – Komünist Partisi Merkez Komitesi.

KTRK – Kırgızistan Televizyon Radyo Kurumu.

TRT – Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.

WEAF (1130 AM)- Amerika Birleşik Devletleri, Güney Karolina, Camden'de Bulunan Urban Çağdaş Gospel Formatlı Bir Radyo İstasyonudur.

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1 DÜNYA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ENDEKSİNDE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN YAYIN REYTINGİNDEKİ SIRALAMASI	21
TABLO 2 KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ GENEL BİLGİ	27
TABLO 3 KTRK 1960-1980 YILLAR ARASI PROGRAM DEĞERLENDİRMESİ	41
TABLO 4 GÖRÜŞMELER LİSTESİ	66
TABLO 5 ÖZEL TELEVİZYON KANALLARININ LİSTESİ (1991-2000)	68
TABLO 6 DEVLET TELEVİZYON KANALLARININ LİSTESİ (1991-2000)	69
TABLO 7 ÖZEL TELEVİZYON KANALLARININ LİSTESİ (2010-2022)	71
TABLO 8 DEVLET TELEVİZYON KANALLARININ LİSTESİ (2010-2022)	73
TABLO 9 2015-2019 BİN SOM KTRK BÜTÇESİNİN YAPISI VE DİNAMİKLERİ.....	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1 KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ HARİTASI	27
ŞEKİL 2 KTRK SONUÇ RAPORUNDAN UYARLANMIŞTIR	36
ŞEKİL 3 ELTR TELEVİZYON KANALININ YAYIN İÇERİĞİ	56
ŞEKİL 4 ÇOK İZLENEN PROGRAMLAR.....	78
ŞEKİL 5 5-KANAL ÖZEL KANALININ PROGRAM ANALİZİ.....	79
ŞEKİL 6 KTRK DEVLET KANALININ PROGRAM ANALİZİ	79
ŞEKİL 7 DİL TERCİHİ	81
ŞEKİL 8 ÜLKEDEKİ GENEL TELEVİZYON KANALLARININ ANALİZİ	82
ŞEKİL 9 KTRK PROGRAM İÇERİĞİ VE DİL SUNUMU	83
ŞEKİL 10 ELTR KANALININ PROGRAM İÇERİĞİ VE DİL SUNUMU	83
ŞEKİL 11 NTS KANALININ PROGRAM İÇERİĞİ VE DİL SUNUMU	84
ŞEKİL 12 APREL KANALININ PROGRAM İÇERİĞİ VE DİL SUNUMU	84
ŞEKİL 13 PROGRAM İZLEYİCİLERİNİN DİL TERCİHLERİ	85
ŞEKİL 14 TELEVİZYON KANALI İZLENİM ORANI	86
ŞEKİL 15 İZLEYİCİNİN TELEVİZYON YAYINCILIĞINDAKİ DİL TERCİHİ	87
ŞEKİL 16 YAŞ GRUP ANALİZİ	88
ŞEKİL 17 TELEVİZYON YAYINCILIĞIN GELİRİ	90
ŞEKİL 18 DEVLET TELEVİZYONLARININ FİNANSI KAYNAĞI.....	92
ŞEKİL 19 ÖZEL TELEVİZYONLARININ FİNANSI KAYNAĞI.....	93

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	İV
KISALTMALAR DİZİNİ.....	V
TABLOLAR LİSTESİ	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. DÜNYADA VE SSCB’DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ.....	6
1.1. Dünya’da Televizyon Yayıncılığının Gelişimi.....	6
1.2. SSCB’de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi	9
1.3. Orta Asya Ülkelerin Televizyon Yayıncılığı ile Tanışması	12
2. KIRGIZİSTAN TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ	23
2.1. Kırgız Cumhuriyetinin Kuruluşu	23
2.2. Kırgız SSC’de Milli Televizyon Kanalının Kuruluş Tarihi.....	27
2.3. KTRK (Kırgız Televizyon Radyosu) Kuruluşu	31
2.3.1. KTRK’nın Yayın Süreçleri ve Program İçerikleri	36
2.4. SSCB Dönemi İkinci Devlet Kanalı: ELTR	54
2.4.1. ELTR’in Yayın ve Program Süreçleri	54
2.4.2. ELTR’in Milli Programlar Politikası	56
2.4.3. ELTR’in Haber Programları.....	57
2.5. Kırgızistan’ın Bağımsızlık Alma Sürecinin Kırgız Televizyonculuğuna Etkisi	58
3. BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRGIZ TELEVİZYON YAYINCLILIĞINDAKİ GELİŞMELER	63
3.1. Araştırma Yöntemi.....	63
3.2. Bağımsızlık Sonrası Devlet ve Özel Kanallarının İçeriği.....	67

3.2.1. Program İçeriği	76
3.3.2. İzlenme Reytingi	85
3.3.3. Yönetmel ve Mali Yapısı	90
3.3. Kırgızistan Televizyon Yayıncılığında Gelişmeler ve Sorunlar	95
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	106
EK 1. AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU	119
EK 2. GÖRÜŞME SORULARI.....	121
ÖZET	122
ABSTRACT	123

Giriş

Güçlü bir iletişim aracı olarak televizyon, kültürleri şekillendirmede, bilgiyi yaymada ve dünya genelinde kamuoyunu etkilemede önemli bir rol oynamıştır. Televizyon, hızlı ve etkili bir şekilde bilgiyi geniş kitlelere iletmek için kullanılmıştır. Haber programları, güncel olaylar, politika, bilimsel gelişmeler ve eğitici içerikler aracılığıyla izleyicilere geniş bir bilgi yelpazesi sunmuştur. Bir Orta Asya ülkesi olarak Kırgızistan'da televizyon, tarih boyunca ülkenin sosyo-politik gelişmelerini, kültürel dönüşümlerini ve ekonomik ilerlemesini yansıtmıştır.

Televizyon, görüntü ve sesi aynı anda içinde barındıran, herhangi bir olayı dünyanın herhangi bir yerindeki milyonlarca izleyiciye farklı plan ve açılardan anında iletme konusunda eşsiz bir imkâna sahiptir. İzleyiciler arasında “varlık etkisi” yaratan bir televizyon haberi, maksimum sayıda insanı ekranda toplamaktadır. Yayın ve habercilik sayesinde izleyiciler, siyasi etkinliklere, spora, tiyatro gösterilerine sanal katılımcı olma, bir uzay gemisinin uçuşunu izleme vb. imkânlarla sahip olabilmektedir. Günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen televizyon, insanların kendi deneyimlerini ve bunun dışında ortaya çıkan çeşitli duygu ve düşünceleri ifade etmeleri için bir teknoloji olarak kabul edilmekte ve paylaşılmaktadır. Televizyon teknolojisinin diğer kitle iletişim araçlarına göre çok daha kısa sürede kabul görmesinin en önemli nedeni modernleşme sürecinin bir parçası olarak geliştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısında televizyonun bir kitle iletişim aracı olarak gelişmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği tarafından sosyal politik sistemde iki ana temel altında gerçekleşmiştir. Birincisi Sovyetler Birliği, televizyonu propaganda aracı olarak kullanmayı hedeflemiştir. Devlet kontrolündeki medya, televizyon yayınlarını kullanarak sosyalist ideolojiyi yaymak, Sovyet hükümetini ve liderlerini övmek ve kapitalist Batı'yı eleştirmek için kullanılmıştır. İkincisi ise Sovyet toplumu televizyon yayıncılığı sayesinde önemli bir kültürel değişim yaşamıştır. Televizyon programları ve filmleri, Batı kültüründen etkilenmeyi engellemek ve Sovyet kültürünü teşvik etmek amacıyla denetlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisi olan sosyalist gerçekçilik, televizyon yayınları aracılığıyla topluma yansıtılmaya çalışılmıştır. Sosyalist sistemli ülkelerde televizyon önemli bir devlet kurumu olup Sovyetler Birliği'nde açıkça hissedilmiştir.

Kırgızistan'ın televizyonla ilişkisi, televizyonun öncelikle komünist ideolojiyi yaymak ve rejimin siyasi gündemini desteklemek için bir araç olarak kullanıldığı Sovyetler Birliği döneminde başladı. Televizyonun ortaya çıkmasıyla, Kırgız haneleri yeni bir eğlence ve bilgi yayma biçimiyle tanıştı. İlk televizyon yayınları, Kırgızistan halkı arasında coğrafi engelleri aşarak ve ulusal kimlik duygularını güçlendirerek bir birlik ve bağlılık duygusu getirdi.

Kırgızistan televizyon tarihi, 1958 yılında Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak kurulan Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin televizyon yayınlarıyla başlamıştır. Sovyet döneminde, televizyon yayınları sadece resmi propaganda ve eğitim amaçları için kullanılmaktaydı.

Kırgız Cumhuriyeti'nin ilk televizyonu olan Kırgız Televizyon ve Radyo Kooperatifi Orta Asya bölgesinde 1958 yılında yayın hayatına başlamış Özbekistan'dan sonra, Kazakistan ve Türkmenistan'la birlikte 2. Sırada yer alan tarihi televizyon kuruluşudur. Açıldığı günden günümüze kadar kendine has tarihi bir süreçten geçmekle çeşitli tarihi değişimler yaşayan *KTRK*, 1991 yılında bağımsızlığını elde edilmiştir. Bağımsızlıkla beraber ilk ciddi değişimleri yaşamıştır. Ancak ülkedeki siyasi istikrarsızlık *KTRK*'yı da etkilemiş ve sürekli başkanlarının değişmesine neden olmuştur. “2010 Devrimi” *KTRK*'nın ciddi değişim yaşamasına neden olan 21. yüzyıldaki ilk ciddi siyasi hadiseydi. Günden güne tecrübesine tecrübe katan, sürekli olarak alt yapısını yenileyen *KTRK*, zamanın taleplerine uygun olarak başta haberler olmakla içeriklerini de güncellemektedir. Seyircilerini elde tutmak amacıyla yenilik arayışlarına devam etmektedir.

1990'ların başında Sovyetler Birliği dağılmak üzereyken, Kırgızistan'da medya alanında önemli değişikliklere yol açılmaya başlamıştır. Bir zamanlar sıkı bir şekilde kontrol edilen bir devlet aygıtı olan televizyon, sahneye özel yayıncıların girmesiyle kademeli olarak çeşitli ve rekabetçi bir sektöre dönüşmüştür. Bu geçiş yalnızca izleyicilerin seçeneklerini genişletmekle kalmadı, aynı zamanda medya özgürlüğü, sansür ve küreselleşme karşısında kültürel mirasın korunmasına ilişkin yeni zorluklar da getirmiştir.

Ancak 1991 senesinde Sovyetler Birliği'nin tamamen çöküşünden sonra Kırgızistan, bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Televizyon yayıncılığı da bu süreçle birlikte değişmeye başlamıştır. Bağımsızlık sonrasında, Kırgızistan'da özel televizyon kanalları açılmaya başlamıştır. İlk özel televizyon kanalı olarak *Oş* ve *Piramida* televizyon kanalları 1992 yılında açılmıştır. Daha sonra Bişkek merkezli özel televizyon kanalları açılmaya devam etmiştir. Sonraki yıllarda, teknolojik gelişmeler, artan erişilebilirlik ve yerel içerik üretimindeki artış ile Kırgızistan'da televizyonun hızlı büyümesi görülmektedir. Ulus dijital yayıncılığı benimserken ve internet medya tüketiminde devrim yaratırken, televizyon ağları stratejilerini izleyicilerinin değişen ihtiyaç ve tercihlerine hitap edecek şekilde uyarlanmıştır.

Son zamanlarda, Kırgızistan'ın televizyon endüstrisi, geleneksel değerleri küreselleşmiş bir medya ortamının talepleriyle dengeleme mücadelesi gibi birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Ülke, kültürel koruma ve yabancı programcılığın etkisiyle boğuşurken, aynı zamanda

Kırgızistanlıların karşı karşıya olduğu çeşitli mirası ve çağdaş sorunları yansıtan yerel yapımlara da artan bir ilgi görülmüştür.

Medya, bilginin yayılması, ortak faydalara ve zorluklara yönelik çözümlemelerde katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda Kırgızistan televizyonu tarafından yapılan çalışmalar devlet faaliyetlerinin ilerlemesine yönelik hizmet etmektedir. Her ülkede değişen deneyimlerle birlikte Kırgızistan'da da bilgi içeriği, formlar ve formatlar değişmektedir. Kitle iletişim her ulus, devlet ve kültür cephesinde değişen bir güçtür. Haber aktarımı, bilgi sunumu, kararların geliştirilmesi, kamuoyu oluşturması gibi durumlar Kırgızistan televizyonunda da yer almaktadır.

Kırgızistan genelinde televizyon yayıncılığı üzerinde akademik çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda sınırlı bir çerçevede tanımlanmıştır. Kırgızistan'da medya araştırmalarında önemli kaynaklar bulunmaktadır. Ancak televizyon yayıncılığı türüne ilişkin yapılan akademik araştırmalarda sayısı fazla değildir. Bu çalışmaların çoğunluğu salt bilgi içerikli olmakla beraber eleştirel yaklaşımlara sahip çalışmalar bulunamamıştır. Gazeteci Fedor Matveevič Çernov'un 2009 yılında yazdığı *“Kırgızistan'da Radyo ve Televizyonun Oluşumu ve Gelişiminin tarihi. Sosyo-Politik Yönleri (1927-2008)”* adlı eseri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kaynak Kırgız televizyonunun ortaya çıkışını, teknik ve politik olarak araştırmış ve bu bağlamda olumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Çalışmanın ana amacı, SSCB'nin Kırgız televizyon yayıncılığına verdiği büyük destekleri ortaya koymak için ele alınmıştır. Çernov televizyon yayıncılığının başlama sürecini, teknik kullanımlarını, açılmış stüdyolar hakkında genel bilgi verirken, o dönemdeki olumsuz olaylardan, medya eğitimi olmayan bir ülkede nasıl zorluklar ile karşılaşıldığını konu olarak ele almamıştır. SSCB baskısından uzak durarak, ilk dönemlerde kanalın SSCB propaganda aracı olarak kullanılması konusuna değinmekten kaçınmıştır. Aynı bakış açısıyla çalışmalar bağımsızlık sonrası da yayınlanmaya devam etmiştir. Onlardan biri Lira Kalçaeva ve Aleksandr Bitjukov'un *“Kırgız Televizyonunun Tarihi”* adlı 2002 yılında yazılmış olan çalışmadır. Kaynağın ana amacı SSCB döneminde medya alanında çalışmış olan Kırgız aydınları ve onların hazırlamış olduğu Kırgız içerikleri ortaya sunmaktır. Hangi Kırgız yöresel programlar ortaya çıktığı ve onun topluma olan etkisi hakkında bilgileri kapsamaktadır. Kaynak karşılaştırma yapan bir araştırma eser değildir. Kırgız televizyonu hakkında tarihi kronoloji göz önünde bulundurulmakla beraber bilgi verme amaçlı yazılmıştır. Gazeteci gözüyle değil, tarihçi gözüyle kaleme alındığından dolayı *“medya tarihi”* yazımında ciddi bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Fakat eserin yayın tarihi 2002 olduğundan dolayı bu konuda yeni istatistiksel veriler ve bilgiler mevcut değildir.

Bu çalışmada yeni kaynaklar da ele alınmıştır. Onlardan biri Ç. Abdiyeva'nın 2018 ve 2022 yıllarında yapmış olduğu araştırmalar ve raporlar bu çalışmanın ana kaynağı olmuştur. Abdiyeva'nın çalışmalarında yerel kanalların içeriklerini analiz etmekle birlikte devlet ve özel kanalların iç program analizi yapılmıştır. Bu açıdan adı geçen eser tez için önemli ve güncel bir kaynaktır. Yerel devlet kanallarının diğer iki büyük devlet kanalı gibi desteklenmemesi, ekonomik desteğin yetersiz kalması, içerik bakımından sınırlamasına yazarın değinmesi çok dikkat çekmektedir. Devlet kanalları olmalarına rağmen *KTRK* ve *ELTR* gibi destek alamayan kanalların politikalarının ve devletin tüm kanallara eşit davranmamasını eleştirmektedir. Araştırmayı önemli kılan bir diğer etken de bu kıyaslamadır.

Kırgızistan'da en büyük medya analizi yapan, içerik eleştirilerinde bulunan "Soros.kg" web sitesi önemli kaynaklardan birisidir. Soros.kg platformun 2014 ve 2017 yılındaki ülke içindeki bağımsızlık sonrası medya durumunu, siyasi çatışma ve ekonomiyi ele almaktadır. Ancak soros.kg son seçimlerden sonra medya analiz yapmayı durdurmuş ve eleştiri konularından uzak kalmıştır. Bu değişimler hakkında uzman araştırmacılar son dönemde özel televizyon kanallarının tek tek devlet tekeline geçmesiyle değerlendirmekteler. Bunun dışında Kırgızistan televizyon yayıncılığı ile ilgili son 5 senede güncel yazılmış ciddi kaynakların yetersizliğinden dolayı, uluslararası ve yerel platformlar, web siteleri de ana kaynak olarak gösterilmiştir. "Media Sustainability", "Transparency International", "İnternews" ve "Medya Okulu" içeriklerinden yararlanılmıştır. Bu uluslararası kurum ve kuruluşlar Kırgızistan televizyon yayıncılığını, Orta Asya ve dünyadaki reyting durumunu öğrenmekte büyük katkı sağlamıştır.

Bu araştırmada televizyon tarihi ve bu kapsamda Kırgız televizyon yayıncılığı ile Kırgız televizyon kanallarının içerikleri ele alınmıştır. Giriş, 3 Ana başlık, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümü: "*Dünyada ve SSCB'de Televizyonun Gelişimi*" olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık dünyada televizyon yayıncılığının tarihine kısa bir ışık tutmaktadır. SSCB ülkelerinin televizyon ile tanışması, eski SSCB coğrafyasının bir kısmını oluşturan Orta Asya ülkelerinin televizyon ile tanışmasını anlatan ve konunun tarihine değinen alt başlıklarla ele alınmıştır. Bu bölümde ana konuya kısaca giriş yapılmıştır. İkinci bölüm ise Kırgız televizyonunun 1958 yılında Devlet Televizyon ve Radyo Yayın Kurumu bünyesinde kurulduğu andan itibaren, SSCB içindeki gelişimi ve Kırgızistan'ın televizyon sistemi bağlamında tüm varoluş sürecini kapsamaktadır. Bu bölüm tezin en geniş kısmını kapsamaktadır. Daha çok gazeteci gözüyle Kırgız Televizyonculuk tarihine bakış amaçlı yazılmıştır. *KTRK* ve *ELTR* kanallarının kurulması, tek partili SSCB yönetimi ile günümüzdeki durumu karşılaştırılmış ve program içerikleri ile yapısal ve maddi teminlerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ülkedeki bağımsızlık sonrası Kırgız televizyon yayıncılığındaki gelişmeler, televizyonun toplumdaki yeri,

özel ve devlet televizyon kanallarının yayınları ve program içerikleri ve bu konudaki amaç ve hedefleri araştırılarak incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak Araştırma Teknikleri ve Yöntemin ele alındığı bu bölümde, “*Kırgız Televizyonculuğunda modern Gelişmeler ve Sorunlar*” adlı alt başlık altında, konunun derinlemesine yapılmış görüşmelerle genişçe yer verilmiştir.

1. DÜNYADA VE SSCB’DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ

1.1. Dünya’da Televizyon Yayincılığının Gelişimi

Kitle iletişim araçları içerisinde televizyon keşfedildiği günden bugüne diğer unsurlara göre daha meşhur olmuştur. Bu popülaritenin sağlanmasındaki en önemli nedenler televizyonun hem göze hem kulağa hitap edebilmesi, haberdar etme, eğitim ve eğlendirmek gibi birçok özelliği içerisinde barındırmasındandır. Programlar aracılığı ile izleyicilerine çeşitli ve devamlı haber akışı sağlamaktadır. Geleneksel televizyon anlayışında mesajı alan izleyiciler pasif bir durumdadır (Ak, 2013, s. 23-24). Ancak etkileşim olgusunun televizyon yayıncılığında kendini göstermesi ile artık aktif bir sürece girilmiştir. Bu süreç ise kademe kademe gerçekleşmiştir.

Kitle iletişim aracı olarak televizyonun toplum yararına sunulduğu radyodan 15-20 yıl kadar sonra olduysa da tıpkı radyodaki gibi çalışmalar daha eskiye uzanmaktadır. Çalışmaları radyoda olduğu gibi batılı bilim adamlarınca yapılmıştır. Yapılan birçok deneme televizyondaki görüntüden dolayı radyodan daha karmaşık olduğu için daha yavaş ilerlediği belirtilmektedir. Anlamı “uzak-görme” kelimelerinden türetilmiş olan televizyon İngilizcedeki “tele-vision” sözcüğünü Türkçeye uyarlanmış halidir. Kırgızca’da “sınalğı” olan ismi ses ve görüntüyü almak anlamına gelmektedir. İnsanlar evlerinde başköşeye koyduğu ve hızlıca yaygınlaşan televizyon adının anlamı olan uzaklara merakından dolayı olmuştur.

Televizyon ortaya çıkışına emeği geçen kişiler oldukça fazladır. Yayın olarak ses ve görüntünün aktarılması veya televizyon alıcılarının yapılmasında birçok kişi olsa da televizyon tarihine geçmiş belli başlı kişiler olarak: Andrew May, Nipkov, Jenkins, Baird, Farnsworth, Zvorikin (Öngören, 1972, s. 33) vs. gösterilebilir.

1873 yılında televizyon ile ilgili ilk buluşu İrlandalı telgrafçı olan Andrew May yapmıştır. Işık dalgalarının elektrik akımına çevrilebildiğini ve selenyum adlı kimyasal maddenin elektriğe karşı dirençli olduğunu ve bu direncin güneş ışığında daha da azaldığını bulmuştur (Hilliario, 1964, s. 71-73). Rus asıllı elektrik mühendisi Vladimir Zvorikin, Pittsburgh Westinghouse laboratuvarında modern televizyonu 1923 yılında yapmayı başarmıştır. Tamamen elektronik televizyon sisteminin patentini alan ilk kişi olmuştur. Ortasında kamera tüpü olan ikonoskop adını verdiği araç elektronik yöntemle tarama yapmıştır. Zvorikin bu aracı 1924’te geliştirerek elektronik tarama ile ilk görüntü yayını gerçekleştirmiştir. Bu araç nesneleri hızlı bir şekilde satır satır tarayıp insanların gözünde sürekli bir geçme algısı yaratmıştır. 26 Ocak 1926’da televizyonun başlangıcı kabul edilen buluşu İskoç bilim adamı John Logie Baird Londra’daki laboratuvarında bir heyetle yapmıştır. İlk kez televizyonda hareket eden görüntüyü saniyede 28 satırla 12.5 kare tarayarak yapmıştır (Kaptan, 2008, s. 43). Baird’in 1936 yılında

geliştirdiği yeni teknik ile saniyede 24 resim ve 240 çizgi ile denemeleri daha başarılı görüntüler elde etmiştir.

NBC yayın ekibi 1928 yılında yeni teknik donanımlarla geliştirdikleri televizyon yayınlarını farklı kıtalarda izleme imkânı sağlamıştır. Londra'daki televizyon görüntüsünü aynı anda New York'ta da izleme olanağı sağlanmıştır. İlk düzenli televizyon yayınları 1936 yılında İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. Bu yayınlar II. Dünya savaşına kadar sürmüştür fakat savaşın başlamasıyla yayınlara ara verilmiştir (Aziz, Radyo ve Televizyona Giriş, 1976, s. 88-89). 1945'te yeniden başlayan yayınların kapsama alanı ve izleyici sayısı artmış, programların niteliği bakımından ise büyük gelişme göstermiştir.

İngiltere'den sonra 1939 yılında televizyon yayınlarına başlayan ikinci ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir (ABD). Amerika 1941 yılında itibaren reklamlara yer vermeye başlamıştır. Bundan dolayı ABD'de televizyonların yayına başlama tarihi olarak 1941 yılı kabul edilmektedir. (Vartanova, Golyadkin, Dugin, & Zasursky, 2021, s. 56). Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den sonra düzenli televizyon yayınlarına geçen üçüncü ülke olmuştur. SSCB'de ilk düzenli yayın 1939 yılında başlamıştır. Başlangıçta 30 dakikalık yayın yavaş gösterilmiştir. Söz konusu yayın 100 kadar alıcı tarafından izlenmiştir. Sovyetler Birliği'nde yayın II. Dünya savaşı sırasında durdurulmuştur. Savaşın sona ermesiyle birlikte gösteriler tekrardan başlatılmıştır (Hopking, 1970, s. 47). Brezilya ve Meksika ülkelerinde 1950, Japonya'da 1953, Çin'de ise 1958 senesinde televizyon yayınları başlamıştır.

Görme ve işitme duyularına hitap etmesinden dolayı televizyon diğer kitle iletişim araçlarından daha hızlı yayılmış, çok daha geniş kullanıcıya ulaşmıştır. 1979 yılında neredeyse birkaç Afrika ve Asya ülkeleri haricinde televizyon olmayan ülke bulunmuyordu. Siyah-beyaz televizyondan sonra renkli televizyonun bulunuşu, TV'yi daha ilgi odağı haline getiren gelişmelerden biri olmuştur. Renkli televizyonla ilgili çalışmalar ilk olarak Nipkov'un deneyimleri sırasında görülmüştür. Daha sonra İngiliz Baird 1928 yılındaki deneylerinde üç farklı renkli görüntü elde edebilmiştir. 1930 yılında ise ABD'de televizyon örgütünün yaptığı deneylerde net görüntüler elde edilmeye başlamıştır. Daha ileriye taşıma çalışmaları 1940 yılına kadar devam etmiştir. 1950'lerde ilk renkli ve net televizyon yayını alınmıştır. İlk başta siyah beyaz televizyon alıcılarına renk verilmek istense de zig-zag biçiminde olduğundan dolayı pek ilgi görmemiştir. Daha sonra siyah beyaz televizyon alıcılarına renkli yayınların izleme olanağı yaratıldığından ilk tecimsel renkli televizyon yayını 1954 yılında olmuştur (Aziz, Radyo ve Televizyona Giriş, 1976, s. 98-99). NTSC (National Television System Committee-Ulusal Televizyon Sistem Komitesi) sistemi olarak adlandırılan bu sistem dünyanın ilk renkli sistemi olarak adlandırılmaktadır.

Televizyon, Türkiye'ye diğer dünya ülkelerinden çok daha geç gelmiştir. Maliyetinden dolayı ikinci beş yıllık kalkınma planı içerisine dâhil edilmiştir. Türkiye'nin engebeli araziye sahip olması televizyon şebekesinin kurulmasını zorlaştırmıştır. Bu da televizyon sisteminin ülkeye gelmesini zorlaştıran etkenlerden biri olmuştur (Coşkun , 2016, s. 32).

Türkiye'de televizyon ile ilgili çalışmalar İstanbul Teknik Üniversitesi bünyesinde 1949 yılında Yüksek Frekans Tekniği Bilim Dalı öğrencilerine uygulamalı eğitim vermek amacı ile başlatılmıştır. Hollanda'daki Philips şirketinde 1952 yılında satın alınan ikonoskop, film gösterme aygıtı ses ve resim için iki vericiden oluşan araçlar Prof. Dr. Mustafa Santur ve ekibi tarafından montajı yapıp 9 Temmuz 1952 tarihinde yayına geçmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi belirli gün ve belirli saatlerde uzunca bir süre yayınlarını sürdürmüştür. Öğrencilerin mezuniyet tezleri aracılığıyla da televizyonun teknik gelişimi sağlanmıştır (Yengin, 1994, s. 48). Türkiye ve Almanya arasında 1963 yılında yapılan anlaşmayla televizyon eğitim merkezi kurulmuştur. Söz konusu anlaşmayla televizyon teknisyeni ve program uzmanlarını yetiştirmek için çalışmalar başlatılmıştır (Aziz, Radyo ve Televizyon Giriş, 1981, s. 115-116). Türkiye Radyo Televizyon (TRT) Kurumu'nun kurulmasıyla televizyon ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır.

TRT Kurumu yapacağı televizyon yayınları ile ilgili ilk ciddi çalışmalarını 1964 yılında başlatmıştır. Alt yapı hazırlanması için teknik personelleri eğitmek amacıyla Almanya'ya göndermiştir. 1966 yılında Almanya'dan gelen ekipmanlar ve eğitilmiş personellerle, ilk kapalı devre televizyon yayınları Ankara'da başlatılmıştır. Televizyon Eğitim Merkezi aracılığı ile TRT Kurumu ilk deneme yayını 31 Ocak 1968 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Kısa yayın saatlerinde genellikle yerli yapımlar gösterilse de Alman ve Fransız yapımları da yer bulmuştur (Coşkun , 2016).

Türkiye'de televizyon yayınlarının büyük gelişme göstermesi 1971 yılından sonra ülke çapında hızla yayılmaya başlamıştır. Siyah beyaz yayınlar ile başlamış ve hedef olarak tüm yurdu kapsayacak biçimde genişlemiştir. Siyah beyaz yayınlar 1982 yılına kadar devam etmiştir. Söz konusu tarihten itibaren renkli yayın denemeleri yeni aşamalar kaydetmiştir. 1984 yılından başlayarak tamamen renkli yayınlara geçilmiştir (Aysel, 1999). 1986'da ikinci kanal yayına başlamış, 1989'da üçüncü ve dördüncü kanalların da gelmesiyle TRT günümüzdeki çok kanallı yapısına ulaşmıştır.

Kırgızistan topraklarında ise televizyon yayıncılığının tarihi, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (SSC) bağlı olan Radyo ve Televizyon Komitesi'nin kurulduğu 5 Aralık 1958 tarihine dayanmaktadır. Nitekim bu tarihte Kırgızistan'ın şimdiki adıyla Kamusal Radyo

Televizyon Kurumu olan Frunze Televizyon Stüdyosu, deneme yayını olarak 10 dakikayı geçmeyen bir haber programı ile yayıncılığını başlatmıştır. 1959 yılında televizyonda teknik deneme süreçlerinin bitmesi ile yerli televizyoncuların hazırladığı programlar, düzenli bir şekilde halka sunulmaya başlanmıştır. Buna ek olarak, Moskova Merkezi Televizyonu'nda yapılan programlar da yayıncılığın belli bir saatlerinde yer almıştır.

Günümüzde televizyon yayıncılığı, hâlâ önemini koruyan bir medya sektörüdür. Televizyon, geniş bir izleyici kitlesine ulaşma potansiyeli sunan güçlü iletişim aracıdır. Ancak internetin yaygınlaşması ve dijital platformların yükselişiyle birlikte televizyon yayıncılığı da değişim göstermiştir. Artık birçok televizyon kanalı, yayınlarını internet ve video akış hizmetleri (streaming) üzerinden sunmaktadır. Örneğin, Netflix, Amazon Prime Video, Hulu gibi platformlar, kullanıcılara istedikleri zaman istedikleri içeriği izleme imkânı sağlamaktadır. Bu platformlar, kendi içeriklerini üretmenin yanı sıra televizyon dizileri, filmler, belgeseller gibi farklı kaynaklardan da içerik satın alabilmektedir.

1.2. SSCB’de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin televizyon tarihi üç aşamadan oluşmaktadır. Birincisi “1930 – 1950’lerin başı – televizyon yayıncılığın ortaya çıkışı” olarak kabul edilmektedir. İkincisi “1950’ler ile 1980’li yıllar arası – gelişme ve oluşum zamanı”, aynı zamanda diktatör ve propagandacı dönem olarak da adlandırılmaktadır. Üçüncüsü ise “1980’lerin ikinci yarısı 1991’in sonu” – tanıtım politikasıyla ilişkili önemli değişiklikler dönemi olarak geçmektedir.

İlk aşama, televizyon yayıncılığı alanında ilk bilimsel gelişmeler, televizyon setlerinin piyasaya sürülmesi ve televizyon programlarının denetim süreçlerinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Sovyetler Birliğinde ilk televizyon deneyimi 1 Ekim 1931 tarihinde mekanik televizyon ile yapılmıştır. Bu icat fotoğraflar ile slayt gösterisi gibi ses olmadan aktarılmış ve bu SSCB’nin ilk televizyon yayıncılığı olarak tarihe geçmiştir (Ukraintsev & Tsvetov, 2009, s. 21). İlk aşaması, SSCB’nin II. Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir. Bu nedenle savaşın etkisi televizyon yayıncılığı üzerinde de bariz bir şekilde görülmektedir.

Ülke, geçirdiği zor zamanlardan sonra televizyon yayıncılığının gelişiminde yeni bir aşama kaydetmiştir. Bu aşama 22 Mart 1951’de Merkezi bir televizyon stüdyosunun açılması ile başlamıştır. 1967 yılının başlarında Sovyetler Birliği’nde, Rubin-401 televizyonu renkli yayınlar yapmaya başlamıştır. 1928 yılında Zvorikin tarafından ilk renkli televizyon sistemi geliştirilse de 1950’li yıllara kadar deneysel gelişimler olarak kalmıştır. Satışa uygun ilk renkli televizyon 1954 yılında üretilmiştir (Kolenchenko, 2014, s. 1). Televizyon yayıncılığının gelişmesiyle SSCB

Bakanlar Kurulu'nun 15.09.1955 tarihli ve 1689 sayılı kararıyla "SSCB'de televizyon yayıncılığının daha da geliştirilmesine yönelik faaliyetlere ilişkin" televizyon merkezlerinin ve röle istasyonlarının inşasına yönelik çalışmaların başlatılmasına ilişkin talimat verilmiştir (Ovsepyan, 2021, s. 35). Bu kararla üç yıl içinde ülkenin en büyük 27 şehrinde televizyon merkezleri ve 15 şehirde yayın yapan televizyon istasyonları inşa edilmiştir.

Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 11.12.1957 tarihi 1299 sayılı kararıyla "*Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Özerk Cumhuriyetler, bölgeler ve illerde yayın ve televizyonla ilgili komitelerin ve editörlüklerin düzenlenmesi üzerine*" Bakanlar Kurulunun Kiev, Bakü, Taşkent, Harkiv, Sverdlovsk, Tomsk ve Vladivostok'ta televizyon merkezlerindeki komitelerin düzenlenmesine karar verildi (Popova, 2013, s. 3). Kırgızistan, SSCB'ye bağlı olmasına rağmen bu kararnamede yer almamaktadır. Bunun sebebi ise bağımsızlıktan sonra medya araştırmacılarının söylemlerine göre Kırgız aydınlarına siyasi baskı gösterilmesinin yoğun olmasından kaynaklanmaktadır.

Teknik yeniliklerden bahsetmişken, 23 Nisan 1965'te Moskova, Sibirya, Orta Asya ve Uzak Doğu arasında televizyon programları değiştirildiği ilk yapay haberleşme uydusu "Yıldırım-1" in faaliyete başladığını belirtmekte fayda var. Kabul için Merkezi testler Yıldırım-1 üzerinden Orbit yer istasyonlarının inşası başlamış ve bu sayı 1967 yılına kadar 20'ye ulaşmıştır. Bu sayede Uzak Kuzey, Uzak Doğu ve Orta Asya'nın bazı bölgeleri Merkezi televizyon yayınlarını izleyebilme şansı yakalamıştır (Kobysheva & Kondrasheva, 2016, s. 89). Orta Asya'da 1967 yılında yeniden haberleşme uydusu gelmeye başlamışken Amerika'da 1953 yılında ülke çoktan renkli televizyona geçmiş bulunmaktaydı. Bu da SSCB'ye bağlı olan ülkelere kendi başına deneyimler yapmasına izin vermemek ile tamamen ülkelerin kendine bağlı kalmasını sağlamıştır.

Televizyon yayıncılığının kamuoyunun şekillenmesindeki rolünün artmasıyla birlikte, sosyal politik yayınların yelpazesi ve televizyon yayıncılığının kamu yararına kullanımı genişlemiştir. Bu nedenle SSCB İletişim Bakanlığı'nın 618 numaralı emri ve SSCB'nin 310 numaralı konuk yayınının 04.09.1970 tarihli kararında "Özellikle önemli yayınların yayınlanması sırasında televizyon kanallarının rezervasyonunun düzenlenmesi" emri verilmiştir (Frolov, 2018, s. 43). Televizyon programlarının özellikle önemli program listesinde "parti liderlerinin ve hükümetin konuşmalarının yayınlanması, devrimci tatiller ve diğer önemli olaylar sırasında geçit törenlerinin ve gösterilerin yayınlanması..." gerektiğini emretmişlerdir. Böylelikle, ikinci dönemde televizyon yayıncılığı propaganda ve kampanya amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Üçüncü aşamada 1980'lerin ortalarından itibaren yeniden yapılanma politikası ile bağlantılı olarak hükümet medyaya tanıtım, iş birliği ve eleştirilerde bulunmasına izin vermeye başlamıştır. Televizyon daha bağımsız hale gelmiştir ve Stalin döneminde tartışmalara yol açan tüm yasaklar kaldırılmıştır (Kolenchenko, 2014) Bu da Orta Asya ve SSCB'ye bağlı ülkeler için çok büyük bir imkân sağlamıştır.

Televizyon programlarının konularına gelince birçok açıdan önceki döneme benzer şekilde devam etmiştir. Bu programlar sosyal politik, kültürel, aydınlatıcı ve çocuklar için özel yayınlardı ve içerikleri de aynı olarak kalmıştır. İkinci ve üçüncü kategorilere gelince, genel odağı korumuşlardır. Halk Milletvekillerini, konseyleri, kongreleri ve toplantıları televizyonda görmeye başlamışlardır. Bu dönemden itibaren reklamlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylelikle, büyük eleştirilerin ve daha önce yasaklanmış bilgi akışının paylaşılmasına, toplumda akılların fermentasyonunda bir artışa, hükümete karşı muhalif güçlerin söz sahibi olmasına da katkıda bulunmuştur. Gelen tanıtım sayesinde hem geçmiş hem de şimdiki konular hakkında açıkça konuşma fırsatı ortaya çıkmıştır. Özellikle, bu tartışmalara yetişkin nüfus ve SSCB gençlerinin ek olarak dahil edilmesi önemli değişimi getirmiştir. Bu dönem SSCB'ye bağımlı olan diğer devletler için de büyük değişimi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, birçok uzman medyanın ve özellikle de televizyonun SSCB'nin çöküşünde önemli bir rol oynadığını belirtmektedirler.

Sovyet Glavlit¹ 1922'den 1991'e kadar Sovyetler Birliği'nin devlet sansür teşkilatıydı. Bu teşkilatın ana rolü, ideolojik ilkelere bağlı kalmalarını sağlamak için gazeteler, kitaplar, filmler ve diğer sanatsal ifade biçimleri dâhil olmak üzere medyayı kontrol etmek ve düzenlemek olmuştur. Glavlit ayrıca muhalif sesleri ve hükümete yönelik eleştirileri izledi ve bastırdı, hatta katı ve çoğu zaman acımasız sansür uygulamalarıyla bilinmekteydi. SSCB dağıldıktan sonra kurulan Rusya Federasyonu kendisini Ostankino'daki televizyon işlevlerinin gerçekleştirildiği maddi ve teknik tabanın tek varisi olduğunu ilan etmiştir (Capanov, 2017, s. 351-352). 27 Aralık 1991 tarihli 2124-1 sayılı "Kitle İletişim Yasası" ile Rusya Federasyonu medya faaliyetlerini düzenleyip sansürü kaldırmıştır.

1990'larda Rusya'da televizyon yayıncılığı serbestleşti ve bir dizi özel televizyon kanalı kurulmuştur. Öncüllerinden biri olan Ostankino Televizyon Şirketi (şimdi Rusya 1 olarak bilinir), Sovyet döneminden kalma televizyon kuruluşlarının devamı niteliğindedir. Diğer önemli özel televizyon kanalları arasında NTV, REN TV ve ORT (Channel One Russia) bulunmaktadır (Kseniye, 2017, s. 3). Ancak, 2000'lerin başından itibaren Rusya'da televizyon yayıncılığı tekrar

¹ Glavnoe upravlenie po delam literatury i izdatel'stv (Edebiyat ve Yayıncılık İşleri Baş İdaresi, anlamına gelmektedir).

devlet kontrolüne girmiştir. Vladimir Putin'in başkanlık döneminde, özel televizyon kanalları üzerindeki devlet etkisi artmıştır. Devlet destekli yayın organları, Kremlin'in politikalarını desteklemek ve kamuoyunu şekillendirmek amacıyla önemli bir rol oynamaya başlamışlardır.

Sonuç olarak SSCB televizyon yayıncılığı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kontrolü altındaki medya organları tarafından belirlenmekteydi. Bu yayın, sosyalizmi ve komünizmi öven propagandaya dayanmaktaydı ve Sovyet yönetimine karşı eleştiri veya muhalefete yer vermezdi. Yayın organları, hükümetin görüşlerini yansıtmak ve halkı yönetim politikalarına destek vermeye teşvik etmek için kullanılmıştır. Bugünlerde de Rusya'da televizyon yayıncılığı genellikle devlet kontrolündedir ve devlet destekli yayın organları, önemli haber kaynakları olarak hizmet vermektedir. Rusya 1, Channel One Russia, Russia-24 ve Rossiya-1 kanalları, devletin etkisi altında olan ana televizyon kanallarıdır. Bu kanallar, Kremlin'in politikalarını yansıtan haberler ve programlar yayınlamaktadır.

1.3. Orta Asya Ülkelerin Televizyon Yayıncılığı ile Tanışması

Sovyetler Birliği (SSCB) döneminde Orta Asya ülkeleri, Sovyet hükümetinin kontrolü altındaydı ve bu nedenle televizyon ile tanışmaları da SSCB'nin etkisi altında gerçekleşti. Sovyet döneminde yayıncılık alanının belirli bir düzen içerisinde olduğu görülmektedir. Bu düzen içerisinde her kanalın farklı işlevleri olup, her kanal kendi içeriğini değişik açılardan şekillendirmeyi tercih etmiştir. Amaç ise, televizyonun sosyalleşme sürecine katkısı ve dönemin politikalarına ilişkin bilgi vermektir.

Sovyet dönemi televizyon yayıncılığının yayın politikaları incelendiğinde, beş kanal ile yayın yapan Moskova Televizyonu'nun önemli rol oynadığı görülmektedir. İlk kanal, genel ilgi alanına hitap etmektedir. İkinci kanal, Moskova'nın yöresel yayın yapan kanalıdır. Bu kanalda günlük olaylara, halkı genel haberler ile bilgilendirmeye yer verilmektedir. Üçüncü kanal, eğitim programları hakkında yayın yapan kanaldır. Dördüncü kanal, sanat kanalı olup, akşam saatlerinde seyircileri ile buluşmaktadır. Beşinci kanal, Sibirya'ya ve saat farkının çok olduğu Uzak Doğu bölgelerine uydular aracılığıyla yayın yapmaktadır" (Tamer, 1983, s. 86).

Sovyet dönemi televizyon yayın politikası, Sovyet hükümetinin ideolojik ve siyasi kontrolü altında olması nedeniyle oldukça sıkı bir kontrol altında olmuştur. Sovyet hükümeti, televizyon yayınlarını propaganda aracı olarak kullanarak, halkın siyasi görüşünü şekillendirmeyi ve Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisi olan komünizmin yüceltilmesini sağlamayı amaçlamıştır.

Sovyet televizyonu, devletin sahip olduğu bir kurum olarak işlev görmüş ve Goskino² gibi özel organlar tarafından kontrol edilmiştir. Bu organlar, televizyon yayınlarının Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisine uygun olmasını sağlamak için sıkı bir sansür uygulamışlardır. Bunun sonucunda, televizyon yayınları, genellikle, yalnızca siyasi ve kültürel programlarla sınırlı tutulmuştur. Eğlence programları nadiren yayınlanmıştır. Böylelikle SSCB'ye bağlı bütün ülkeler bu disiplin altında yönetilmeye çalışılmıştır. SSCB'ye bağlı 15 ülke aynı kaderi 1990'lı yıllara kadar paylaşmışlardır.

Bölge analizlerine göre; genel olarak Baltık, Doğu Avrupa, Kafkas ve Orta Asya ülkeleri kendi içlerinde birbirlerine daha çok benzemektedir. Bu benzerlikte coğrafi özelliklerin yanı sıra, tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik politikaların etkisi de gözlemlenmektedir. Orta Asya'da yer alan Kırgızistan da dahil olmak üzere 5 ülkede televizyon yayıncılığı, yakın tarihlerde önemli bir gelişme kaydettiği görülmüştür.

Kazakistan: Televizyon yayıncılığı faaliyetine 8 Mart 1958'de Alma-Ata televizyon stüdyosunun ilk test programının yayınlanmasıyla başlayarak, kısa sürede hızla gelişen ve evrimleşen bir medya alanı haline gelmiştir. Kazakistan'da televizyon yayıncılığı tarihinde çeşitli önemli gelişmeler ve değişimler yaşanmıştır. İlk başlarda televizyon kanalları iki dilli olarak yayın yapmış olup hem Kazakça hem de Rusça içerikler bulundurmaktaydı. Ancak daha sonra bu durum değişmiş ve yayınların %40'ı Kazakça, %60'ı ise Rusça olarak yapılmaya başlamıştır (Barlybayeva, 2018, s. 1-2). Televizyonun etkisi, hızla artan izleyici kitlesi ve yayın saatlerinin genişlemesiyle daha da belirgin hale gelmiştir. İzleyiciler, televizyon aracılığıyla haberler, belgeseller, kültürel etkinlikler, dramalar ve eğlenceli programlarla dünyanın geri kalanıyla bağlantı kurma şansına sahip olmuşlardır.

Stüdyonun ilk yılında, yaratıcı ekip büyük bir çaba harcayarak televizyon tarihine damga vuran 300'den fazla orijinal program hazırlamıştır. Ayrıca neredeyse 500 film ve dergi de izleyicilere sunularak televizyonun çeşitli içeriklerle dolu bir medya alanı haline gelmesi sağlanmıştır (Kovardakova, 2020, s. 6-7). Televizyonun yaygınlaşması hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve 16 Mart 1958'de sistemli yayınlar başlamıştır. İlk programı izleyen 4100 alıcı, televizyonun gücünü ve popülerliğini kanıtlamıştır. (İbrayeva, 2013, s. 228) Bu dönemde stüdyo, haftalık beş saatlik düzenli yayınlarla izleyicilerin beğenisini kazanmış ve kısa sürede halkın ilgisini çekmeye başlamıştır.

² 1953 yılında Sovyetler Birliği Kültür Bakanlığı'na bağlanmıştır ancak 1963 yılında tekrar özerkleştirilmiştir. Sovyet Sineması'nın genel idaresi ve sansür işlemleri bu kurum tarafından gerçekleştirilmekte idi.

1960'lı ve 1970'li yıllarda, Kazakistan'daki televizyon yayıncılığı daha da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Yerel ve ulusal televizyon kanalları kurulmuş ve daha fazla içerik üretilmeye başlamıştır. Televizyonun renkli görüntüye geçişi, Ocak 1981'de Halk TV kanalı sayesinde gerçekleşmiştir. Ardından, 1984 yılında renkli televizyonlar için yeni bir donanım ve stüdyo kompleksi olan ASK-2 hizmete açılmıştır. ASK-2, sadece başkentin güzelliğini artırmakla kalmamış aynı zamanda televizyon çalışanlarının yaratıcı ve teknik yeteneklerini de genişletmiştir.

16 Aralık 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Kazakistan bağımsız bir ülke haline gelmiş ve bu süreçte televizyon yayıncılığı da özerkliğini kazanmıştır. Yerel ve ulusal televizyon kanallarının sayısı artmış ve medya sektörü hızla özelleştirilmiştir. Bu dönemde, özel televizyon kanalları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Televizyon, siyasi tartışmaların, haberlerin ve kültürel etkinliklerin paylaşımı için bir platform haline gelerek, demokratik değerlerin yayılmasına da katkı sağlamıştır (Morozov, 2015, s. 18-24). Kazakistan'ın piyasa ilişkilerine entegre olma süreci, 1993 yılı verilerine göre ülkede 750 yayın organının ve 107 televizyon şirketinin ortaya çıkmasıyla rekabet gücü sorununu ortaya çıkarmıştır. Nicel göstergelerdeki artış, bağımsız, ticari ve kablolu televizyon kanallarının ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. 1990'lı yıllar, elektronik medya alanında alternatif yapıların oluşum sürecini işaret etmiş ve ülkede yayıncılığın giderek merkezden uzaklaşan bir eğilimini güçlendirmiştir. Kazakistan'ın bölgesel ve ilçe merkezlerinde ticari televizyon ağları, yerel kablo ağları ortaya çıkmaya başlamıştır (Barlybayeva, 2018, s. 1-2). 1990'lı yıllar Kazakistan'da televizyon yayıncılığı açısından büyük değişim ve büyüme dönemi olarak öne çıkmaktadır. Hızla artan televizyon şirketleri, çeşitli yayın türleri ve yerel odaklı yayınlar ülkede televizyonun güçlü bir iletişim aracı olarak yerleşmesini sağlamıştır. Ancak yoğun rekabet ve değişen pazar koşulları bazı bağımsız televizyon şirketlerinin faaliyetlerini sonlandırmasına yol açmıştır.

Şu anda Kazakistan'da 14 ulusal ve yerel televizyon kanalı ve yaklaşık 40 kablo operatörü bulunmaktadır. Kazakistan'ın bölgesel özelliklerini göz önünde bulundurarak, televizyon hala en popüler kitle iletişim aracı olarak kalmaktadır. Bağımsız araştırma şirketi TNS Gallup Media Asia'ya (Asiconferences.com, 2017) göre, en yüksek reyting alan programlar, ülkenin önde gelen televizyon kanallarında yayınlanmaktadır. Bunlar Birinci kanal Eurasia, KTK, NTK, Kanal 31, Qazaqstan, Khabar 24 ve Sedmoi (Aile) kanallarıdır.

Kazakistan televizyon yayıncılığı teknoloji olarak Orta Asya ülkelerinden önde gelenlerindendir. 1994 yılı Uluslararası “jarık” uydusunun faaliyete geçmesiyle ülkenin %90'ı ulusal kanallara ulaşmayı başarmıştır. Uydu ve kablo üzerinden Kazakistan seyircileri Asya, Avrupa ve Amerikan kanalları da dahil olmak üzere 100'den fazla kanala erişebilmekteler. Bilgi

sürecinin küreselleşmesi, ekonomi, bilim, kültür ve eğitim alanlarında gelişmeyi teşvik etmeye başlamıştı (Niyazgulova , 2015, s. 394). Ancak yerel televizyon kanallarına olan ilginin azalması, özel kanalların rakiplerinin güçlü olması yerel üretim medyada problem olarak görülmüştür.

Televizyon, toplumsal görüş üzerindeki başlıca etkileyici kaynak olarak, Kazakistan'da %80³'lük bir günlük ortalama kullanıcı oranı ile izleyici kitlesi açısından lider konumdadır. 2012-2015 yılları arası ülkenin izleyici kitlesine ulaşan televizyon kanalları arasında *Eurasia* adlı birinci kanal başı çekmekteydi. Ayrıca, Kazakistan'ın izleyicilerinin %60'ı ölçülemeyen kablo ve uydu kanallarını izlemektedir, bunlar sırasıyla %47.3 ve %15.89 oranlarındadır. Kablo/uydu ağındaki yabancı televizyon kanalları arasında en popüler olanlar, Rus televizyon kanallarıdır. (Marinin, 2016, s. 11) Sergei Marinin'e göre Kazakistan, Orta Asya'daki en büyük Rusça konuşan izleyici kitlesine sahiptir. Rusya'daki birçok kanal, Kazakistan'ın tüm şehir ve ilçelerinde kesintisiz yayın yapmaktadır. Bu durum, medya araştırmacıları tarafından coğrafi olarak da sınıflandırılmaktadır. Çünkü Kazakistan ile Rusya sınır komşusudur. 2016 yılıdaki kayıtlara göre 158 Rus kanalı ülkede yayın yapmıştır. Toplamda 235 (Esenova, 2018) yabancı kanal bulunan Kazakistan topraklarında medya çalışanları yerel kanalların yükselme şansının az olduğunu problem olarak dile getirmektedirler. Bugünlerde ise Devlet Bilgi ve Kamu Gelişimi Bakanlığı tarafından 5 Mayıs 2022 tarihinde yapılan bir açıklamasına göre ilk sırada %16,265'lik bir izleyici payı ile *Birinci Kanal Avrasya* bulunuyor, ikinci sırada %16,130'lik bir izleyici payı ile *KTK* yer alıyor ve üçüncü sırada %12,967'lik bir izleyici payı ile *Astana* bulunuyor.

Sonuç olarak, Kazakistan'da televizyonun doğuşu ve gelişimi büyük bir değişim ve büyüme sürecini kapsamıştır. Tüm Sovyet dönemi televizyon yayıncılığının etkisiyle zenginleştirilen medya alanı, kazanılan deneyimleri de yansıtarak gelişmiştir. 1990'lı yıllar, medya alanında önemli bir yeniden yapılanma dönemi olarak kaydedilmiştir. Kazakistan televizyon yayıncılığı, geçmişten günümüze büyük bir evrim geçirerek, ülkenin ve izleyicilerinin ihtiyaçlarına uyum sağlayan önemli bir medya aracı haline gelmiştir. Televizyon, toplumun bilinçlendirilmesi, eğitimi ve birlikte yaşama kültürünün desteklenmesi açısından önemli bir role sahiptir. Kazakistan televizyon yayıncılığı, halkın haberlere, bilgiye, eğlenceye ve kültüre kolay erişimini sağlama misyonunu sürdürmektedir. Ancak ülkede teknoloji, dijital gelişmenin ilerlemesi ve televizyon yayıncılığındaki özgürlük konularında bazı zorluklar yaşanmaktadır. Ulusal reytinglere göre yerel kanalların izlenme reytingi düşük kalmakta, devlet ve özel kanallar

³ Tatyana Startseva, «Analiz mediapotrebleniya», TNS Gallup Media Asia, <<http://www.slideshare.net/KazakhstanPressClub/media-consumption-in-kazakhstan-2014>> (prosmotreno 30 sentyabrya 2015 goda).

arasındaki rekabet seviyesi yetersiz olabilmektedir. Ayrıca, yabancı kanalların fazlalığı da yerel kanalların izlenme oranlarına etki edebilmektedir.

Özbekistan: Sovyet döneminde Özbekistan'da televizyonun gelişimi katı bir hiyerarşik düzen içinde gerçekleşmiştir. Eski Sovyetler Birliği'nin Devlet Televizyon ve Radyo Yayın Servisi sistemi, merkezi ve otoriter bir yapıya sahipti. Bu sistemde, Devlet televizyon ve radyo yayınlarının yönlendirmesi ve kontrolü için üst düzey kararlar almaktaydı. Bu kararlar daha sonra merkezi, bölgesel, cumhuriyetçi ve yerel televizyonlara iletilmekteydi. Yayın içerikleri, zamanlaması ve doğası gibi parametreler merkezi otorite tarafından sıkı bir şekilde belirlenmekteydi. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması, Özbekistan dahil olmak üzere diğer cumhuriyetlerde yeni bir dönemi başlatmış oldu. Ülkenin birleşik televizyon alanı dağıldı ve her cumhuriyette televizyonun gelişimi kendi özerkliği içinde gerçekleşti. Bu dönemde, televizyon sektörü dönüşüm ve piyasa ekonomisinin gerçeklerine uyum sağlama süreçlerine girmiştir.

Özbekistan'da televizyonun oluşum ve gelişim tarihine ilişkin yapılan yerli bilimsel literatürün analizi, televizyon tarihini Sovyet dönemi ve bağımsızlık dönemi olmak üzere iki döneme ayırmaya işaret etmektedir. Televizyonun Taşkent'te 1956'da kurulması ve yayınların cumhuriyet genelinde ve bölgelerde yaygınlaşması, Özbek televizyonunun teknik ve maddi altyapısının oluşturulmasına ve güçlendirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

1967 yılında üç kanaldan yayınlar organize edilmiştir. 1971 yılında renkli televizyon yayınlarına geçiş yapılmıştır. 1976 yılında, televizyon yayınları 24 saat kesintisiz olarak yayınlanmaya başlamıştır. (Gafurova, 2019, s. 215-216) 1 Eylül 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Özbekistan Televizyon ve Radyo Şirketi kurulmuş ve Özbek televizyonu uluslararası televizyon ağlarıyla bağlantılı hale gelmiştir.

Ülkede 51 televizyon stüdyosu işlev görmeye başlamıştır. Ayrıca, bağımsızlık sonrası kablolu televizyon da faaliyete geçmiştir. "Kamalak" adlı kablolu televizyon, yapay uydu üzerinden BBC, CNN, Deutsche Welle ve Rusya kanallarını göstermektedir. Bu, ülkenin giderek küresel entegrasyon sürecine girmesi ve dünya bilgi sistemine bağlanmasının sonucu olarak görülmektedir (Abdurahmanova, 2011, s. 3-4). Bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren, Özbekistan komünizm etkisinden kurtulmuş ve kültür, din ve bilim odaklı yayınların yapılması gibi çeşitli değişimler yaşanmıştır. Globalleşmenin de etkisiyle, devlete ait olan televizyon kanallarının yanı sıra özel sektör de çeşitli yayın organları kurmuştur. Aynı zamanda, bağımsızlığın ilanı ile Özbekistan Anayasası medya ve kitle iletişim araçlarının görev ve sorumluluklarının yanı sıra haklarının da tanımlandığı ve özgür bir medya vaadinde bulunduğu bir düzenleme yapılmıştır. (Avşar, 2022, s. 27) Ancak, İslam Kerimov'un iktidarda olduğu 1991-

2016 yılları arasındaki dönemde, medya çalışanlarının ve medyanın özgürlüğü Anayasada belirtilen maddelerden öteye geçememiştir. İslam Kerimov'un ölümünden sonra, cumhurbaşkanlığına seçilen Şevket Mirziyoyev döneminde ise medya alanında çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar kapsamında uzun yıllardır tutuklu bulunan gazeteciler serbest bırakılmış ve basın ve yayın organlarına daha fazla özgürlük tanınmıştır. Mirziyoyev dönemiyle birlikte medya sektöründe daha açık ve çeşitli bir atmosfer oluşmuştur. Bu değişimler, Özbekistan'ın medya alanında daha açık ve özgür bir ortama doğru ilerlediğini göstermektedir. Ancak hala bazı iyileştirmeler ve özgürlük garantileri için çalışmalar devam etmektedir.

Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren ilk 10 yıllık dönemde medya sektöründe ve kitle iletişiminde, odak nokta olarak Rusça yerine Özbek Türkçesi'nin yerleştirilmesi yönünde yoğun faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ülke, bağımsızlık sonrası milli kimliğini güçlendirmeye odaklanmış ve bunun bir parçası olarak Özbek dilinin ve kültürünün yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir (Avşar, 2022, s. 28). Bu süre zarfında, Rusça yerine Özbekçe resmi işlemler ve eğitim gibi alanlarda daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Medya sektöründe, televizyon, radyo ve gazetelerde de Özbek Türkçesi ağırlıklı içerikler üretilmeye başlanmıştır. Halk arasında da Özbek diline dayalı yayın organları popülerlik kazanmış ve Özbek kültürü ve değerleri televizyon ekranlarından, radyo yayınlarından ve gazete sayfalarından halka sunulmuştur.

Özbekistan televizyon kanallarının sayısının çoğalması diğer ülkelere göre yavaş ilerlemiştir. Bunun nedeni maddi sıkıntılar ve özel kanal açmaya ilginin olmamasıydı. 2000'li yıllardan sonra sayıları artan özel kanalların içeriğinin devlet kanallarının içerikleriyle neredeyse aynı olmuştur.

Özbekistan'da, geleneksel medyanın yanı sıra yeni medya teknolojileri ve internet de yukarıda bahsedilen sansür uygulamalarına sıkça maruz kalmaktadır. Özellikle, 2005 yılında yaşanan toplumsal olaylarda çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesi ve kaybolması, yönetimde otoriterleşme eğilimlerinin artışına neden olmuştur. Bu süreçte, Özbekistan'da görev yapan yabancı medya mensuplarının çalışmalarına sınır getirilmiş, birçok yabancı medya temsilcisi sınır dışı edilmiştir. Bu da medya alanında özgürlük eksikliği ve editoryal müdahalelerin yaygın olduğu bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle internet alanında faaliyet gösteren medya kuruluşlarına müdahaleler yaygınlaşmıştır (Budak L. , 2013, s. 91). 2012 yılından itibaren de farklı kapsamlarda ve içeriklerde birçok dava ve soruşturma açılmıştır. Devlet, internet kullanımını kontrol altında tutmakta ve istediği takdirde internet kullanımını kısıtlayabilmektedir. Özellikle hükümetin eleştirildiği yazılar ve internet sitelerine teknoloji aracılığıyla sansür uygulanmakta, web siteleri kapatılmakta veya erişim engellenmektedir. Bu

durum, Özbekistan'da medya özgürlüğünün önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Medya kuruluşlarının bağımsız ve özgür bir şekilde haber yapma ve bilgi yayma konusunda kısıtlamalarla karşılaştığı bu ortam, toplumun farklı görüşleri özgürce ifade edebilme imkanını engellemektedir.

Tacikistan: Televizyonun Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde doğuşu, Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da açılışından neredeyse 28 yıl sonra mümkün olmuştur. Tacikistan Televizyonu Stalinabad⁴ televizyon stüdyosunun ilk yayını 3 Ekim 1959 yılı yerel saatiyle 18:00'da 3 dakikalık haber ile gerçekleştirilmiştir. Tacik televizyonu, yayın hayatına başladığı tarihten (3 Ekim 1959) günümüze kadar birkaç gelişim aşamasından geçerek önemli bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir (Mumidcanov, 2019, s. 31). 1959'dan 1970'e kadar olan dönem, televizyonun oluşumu ve gelişimini içeren ilk aşama olarak kabul edilmiştir. 1959 yılında Stalinabad Televizyon Stüdyosu haftada iki kez yayınlanan programlarla ekranlara çıkmıştır. 1 Ocak 1960 tarihinden itibaren programlar 20.00 ile 21.30 saatleri arasında yayınlanmaya başlamıştır. Bu zaman diliminin 10-20 dakikası üretim programları için ayrılırken, geri kalan süre içerisinde sinema haberleri ve sanatsal filmler yayımlanmıştır. (Eshmatova, 2016, s. 20-21) 26 Ocak 1960 tarihinden itibaren son haberler, programların başlamasından önce, beş dakika boyunca Tacik dilinde yayınlanmaya başlamıştır. 1 Temmuz 1960 tarihinden itibaren Tacik televizyon programları günlük olarak yayınlanmaya başlamış olup son haberlerin süresi 10 dakikaya çıkartılmış ve genel olarak program süresi 3 saat 30 dakikaya ulaşmıştır.

İkinci dönem, 1970 ile 1985 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde Tacik televizyonu, gelişiminde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Televizyon, Tacikistan Devlet Üniversitesi Gazetecilik Bölümü mezunlarıyla yeni kadrolarla zenginleşmiş olup yayın süreleri 7 saate kadar çıkartılmıştır. (Usmanov & Davronov, İstorya Tadjikskoy Jurnalistika, 2008, s. 280) Televizyon programlarının önceden kaydedilebilmesi imkânı ortaya çıktığında, üretilen televizyon içeriğinin kalitesine yönelik talep de artmış olup profesyonel olarak hazırlanmamış programlar ve televizyon programları, televizyon yönetimi tarafından ön izlemeden geçirilmeden yayına alınmamaya başlamıştır.

Tacik televizyonunun üçüncü aşaması, yeniden yapılanma dönemiyle başlamış ve Tacikistan'ın egemenliğini ve bağımsızlığını kazandığı döneme kadar, yani 1985 ila 1991 yılları arasında devam etmiştir (Usmanov, Politicheskaya istoriya nezavisimogo Tadjhikistana, 2003, s. 8). Usmanov'un dediğine göre *"20. yüzyılın 80'li yıllarında Sovyet halkının hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İnsanların, onu bağlayan tüm bağlardan kurtulmuş gibi*

⁴ Stalinabad, günümüzde Düşanbe olarak bilinen Tacikistan'ın başkentidir.

hissetmeleri ve önlerinde birçok farklı yol ve fırsatın açıldığı duygusunu yaşayacaklarını düşünmüşlerdir. Tüm bu dönüşümlerin ideolojik yönü, kökleri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 27. Kongresinde ideolojik yapısının sorunsalı üzerine yapılan değişikliklerde yatıyordu." Ancak bağımsızlığı kazanan ülkede iç kısıtlamalar devam etmiştir. Sadece medya değil her alanda hükümetin kuralları ve kanunları dışına çıkamamışlardır.

Tacikistan'da bağımsızlık öncesi yalnızca bir cumhuriyet devlet televizyon kanalı olan "Tacikistan Televizyonu" faaliyet göstermekte ve Sovyetler Birliği'nin merkezi sansür bilgi sistemine uyarak iş yürütmekteydi. Bağımsızlıktan sonraki süreçte Tacikistan'da 10 cumhuriyet, bir yerel devlet ve 31 özel şehir ve yerel televizyon kanalı oluşturulmuştur. Ancak, Tacikistan Televizyonu'nun bağımsızlık yıllarından sonraki evrimi ve gelişme yolları hâlâ özel bir monografik araştırmanın konusu olmamıştır. Bu konu, bazı yönleri dışında, devlet televizyonu kurumlarının oluşum ve gelişme aşamaları hakkında bazı kitaplarda, televizyon gazeteciliği türleri üzerine yapılan akademik çalışmalarda yansımış olmasına rağmen, hâlâ araştırılmamıştır.

Leyla Budak'ın yaptığı çalışmalar sonucunda "özel yayıncılık, yasal engeller, bürokratik uygulamalar, finansal sorunlar, eğitim alanında yaşanan yetersizlikler, uzman eksikliği, hükümet baskısı ve siyasi etkiler gibi nedenlerle gelişme göstermekte zorlanmaktadır" sonucuna varmıştır. Bazı televizyon kanalları, yayın lisansı alabilmek için uzun süre beklemek zorunda kalmış ve faaliyetlerine henüz başlayamamıştır. Yayın lisansı süreçlerinin neden uzun sürdüğü konusunda ise bazı TV kanalları bilgi alamamaktadır (Budak L. , 2007, s. 99-100). Başkent Duşanbe özelinde, radyo ve televizyon kanalları yayın lisansı alabilmek için uzun süreler beklemek durumundadır. Bu süreçteki belirsizlik ve lisans alma sürecinin iki yıla kadar uzaması, yayıncılık sektörüne girmek isteyenleri ciddi şekilde engellemektedir.

Sonuç olarak Orta Asya'daki diğer ülkelere göre kapalı ülke olarak sayılan Tacikistan Cumhuriyeti'nde televizyon yayıncılığı bugünlerde de bağımlı durumdadır. Ülkede bulunan 15 devlet ve 5 özel televizyon kanalı yayın hayatına devam etmektedir. Bağımsızlık sonrası açılmış olan özel kanallardan çok azı günümüze kadar faaliyetini sürdürmüştür. Tacikistan'da özellikle Sogd bölgesi, televizyon yayıncılığının en hızlı geliştiği yer olarak dikkat çekmektedir. Sogd, ülkenin ekonomik açıdan en gelişmiş bölgesi olup 2 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Bu bölgede 14 adet televizyon kuruluşu bulunmaktadır. Ancak Tacikistan genelinde en gelişmiş bölge olan Sogd'da bile, özel televizyon kanalları üretim ve teknik destek açısından diğer Orta Asya ülkeleri olan Kırgızistan ve Kazakistan'daki yayın kuruluşlarıyla kıyaslanamayacak durumdadır. Son zamanlarda televizyon yayıncılığının geliştirilmesi büyük ölçüde finans gerektirmektedir. Sogd'daki özel televizyonların arkasında büyük şirketler bulunmakta, ancak ekonomideki sıkıntılar nedeniyle bu şirketler bu alana yeterli yatırım yapamamaktadır. Özet olarak, ülkedeki

yayıncılığın gelişimine olumsuz etki yapan faktörler arasında ekonomik koşullar, altyapı ve teknik yetersizlikler, personel eğitimindeki eksiklikler ve alanla ilgili üretim olanaklarının sınırlı olması başta gelmektedir.

Türkmenistan: Milli televizyon programlarının yayını, Aşkabat'ta 1958 yılında başlatılmıştır. 1960'ların başlarında televizyon stüdyosu ve televizyon kulesi inşa edilmiş, ancak tamamen yayıncılığa geçmesi için seneler harcanmıştır. Televizyon, Türkmenistan'da en popüler medya türüdür. Yerel yayın ve uydu yayını dahil olmak üzere toplamda Türkmenistan Devlet Televizyonu da dahil, Radyo ve Sinema Komitesi tarafından yönetilen 7 devlet kanalı bulunmaktadır. Programlar, düşük profesyonel kaliteye sahip olup, izleyicilere yalnızca olumlu içerik sunulurken eleştiri sadece devlet başkanından gelebilmektedir (Entsiklopedya o Televideniya, 2023). Televizyonda sansür bulunmaktadır ve canlı yayın yapılmamaktadır. Ülke nüfusunun çoğunluğu uydu televizyonu olanaklarını kullanmaktadır.

Tam televizyon yayıncılığı sistemi Türkmenistan'da ancak 1980'lerin başına gelindiğinde oluşturulabilmiştir. Bu dönemde Moskova'dan Sovyet Devlet Televizyonu Merkezi'nin 1. ve 2. kanalları yayınlanarak Türkmen televizyonunun üç kanallı yayın sistemi oluşturulmuştur.

Bağımsızlık sonrası 1991-1992 yıllarında Türkmenistan'ın 2 televizyon kanalı Rusya tarafından bir yıl önce kurulmuş All-Russian State Television and Radio Company (RTR) tarafından değiştirilmiştir. Ardından, Türkmenistan Sovyet Devlet Televizyonu olan GosTelevRadio Türkmenistan, Türkmenistan Ulusal Devlet Televizyon ve Radyo Şirketi (NGTRK Türkmenistan) olarak yeniden yapılandırılmış ve “TMT 2” adlı televizyon kanalı faaliyete başlamıştır. Türkmen programı “TMT 1” adı altında yayınlanmaya devam etmiştir. Daha sonra ise “TMT 1” kanalının ismi Rus dilinde “ostinkino” olarak değiştirilmiş ve 1995 yılında kapatılmıştır.

2002 yılına kadar Türkmenistan televizyonlarında Rusça haber bültenlerinin ara sıra yayınları yapılmaktaydı. Kasım 2002'de, son Rusça haber bültenlerinden birinde, Boris Şihmuradov liderliğindeki darbe girişiminin organizatörlerinin yargılanma süreci ele alınmıştır. Daha sonra haberlerin yalnızca Türkmen dilinde yayınlanması karara alınmış ve kanallar bu kararı uymuşlardır.

2015 yılının 9 Haziran'ında Türkmenistan'ın kendi uydusu “Türkmen Älem” 52°E'yi yörüngeye fırlatmasından dolayı, tüm devlet televizyon kanalları HD formatında yayın yapmaya başlamıştır. Türkmenistan hükümeti, özel uydu antenlerinin çoğunluğunun (resmi olarak "estetik görünümü koruma mücadelesi" olarak deklare edilmiştir) kullanımını yasaklamıştır. 2000-2010

yıllarında, uydu ve kablolu yayın ağlarının gelişmesiyle birlikte birkaç televizyon kanalı daha açılmış ve toplam kanal sayısı yediye ulaşmıştır.

2019 yılında, Türkmenistan Devlet Televizyonu, Radyo ve Sinema Komitesi'nin resmî web sitesi (<http://turkmentv.gov.tm/>) kullanıma sunulmuştur. Bu sitede, televizyon kanallarının canlı yayınları, program akışları, haberler ve videolar gibi içerikler bulunmaktadır. Sitenin, Türkmençe, Rusça ve İngilizce olmak üzere üç dilde erişilebilir olması planlanmış olsa da şu anda sadece Türkmençe versiyonu aktiftir.

Bütün güç cumhurbaşkanında olan Türkmenistan tarafsız bir ülkedir. Ayrıca, Türkmenistan Cumhuriyeti' bölgenin en düşük medya reytingine sahip ülkesidir.

Tablo 1 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksinde Orta Asya Cumhuriyetlerinin Yayın Reytingindeki Sıralaması

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kırgızistan	106	97	88	85	89	98	83	82	79	72
Özbekistan	164	166	166	166	169	165	160	156	157	133
Kazakistan	160	161	160	160	157	158	158	157	155	122
Tacikistan	156	160	162	163	162	163	166	168	167	154
Türkmenistan	177	178	178	178	178	178	180	179	178	177

Kaynak: Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi (<https://rsf.org/en/index>, 2022)

Orta Asya'da yer alan Cumhuriyetlerin bağımsızlığa kadar aynı kaderi paylaştıkları söylenilebilir. Benzer şekilde birbirini müteakiben televizyon yayıncılığının başlaması hepsinin aynı içeriği farklı dillerde sunma politikası Komünizm politikası ile bağlantılıydı. Komünizm Orta Asya'daki halklara aynı hayatı, kültürü ve siyaseti yaşatmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış olsa da beklenen demokratik değişimler istenilen hız ve etkinlikte gerçekleşmemiş veya oldukça zorlu bir süreç içinde olmuştur (Krasnoboka, 2010, s. 34). Bu durumun birkaç gerekçesi bulunmaktadır. Öncelikle, bölgede uzun süre hâkim olan Rusya'nın otokratik yönetimi ve etkisi, demokratikleşme süreçlerini olumsuz etkilemiştir. SSCB döneminde kullanılan "bütüncül medya kontrolü" (Freedman & Shafer, 2011, s. 1) gibi yöntemler, bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri tarafından tamamen terk edilmemiş ve yeni teknolojilere uyum sağlayacak şekilde geliştirilmiştir. Bu da medya özgürlüğünü ve demokrasiyi olumsuz etkileyen bir durumdur.

Bağımsızlığın ardından televizyon yayıncılık sektörü Sovyet dönemine dayanan altyapıyı kullanmış olsa da zamanla özel girişimlerin katkısıyla çeşitlenmiş ve gelişmiştir. Yeni düzenlemeler ve kanunlar, medyanın desteklenmesine yönelik adımlar atılmıştır. Ancak, bazı cumhuriyetlerde hâlâ basın özgürlüğüne olumsuz etki eden baskılar hissedilmektedir.

Türkmenistan dışındaki tüm cumhuriyetlerde özel girişimler medya çeşitliliğini arttırmış ve yeni düzenlemelerle medya desteklenmiştir. Ancak, basın özgürlüğü konusunda Kırgızistan hariç diğer Cumhuriyetleri'nde hala olumsuz bir atmosferin varlığı söylenebilir (Kurambayev & Freedman, 2020, s. 31). Kazakistan ve Özbekistan'da son dönemde yaşanan olumlu gelişmeler, yeni teknolojiye dair ilerlemelerin olduğunu göstermektedir. Ancak bu gelişmelerin tam olarak yansıması ve etkisinin görülmesi için daha zaman gerektirmektedir.

2. KIRGIZİSTAN TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ

2.1. Kırgız Cumhuriyetinin Kuruluşu

Kırgızistan, “Kırgız ülkesi” anlamına gelmektedir. “Kırgız” etnoniminin kökeni hakkında çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi -iz eki (iki- iz=ikiz vb.) almış kırktır. Yani Kırk-ız, Kırklar’dır. A. Zeki Velidi Togan’ın belirttiğine göre Kırgız adı, “kırk” ve “er” kelimelerinin birleşiminden olup, kırk kişi anlamını taşımaktadır. Kazak araştırmacı A. Margulan bu etnik ismin “kır” (tarla) ve “kizi/kişi” (adam) iki kelimesinin birleşimi olduğunu öne sürmektedir. Başka bir deyişle araştırmacı Kırgız adının “bozkır/saha adamı” anlamını taşıdığını savunmaktadır. Benzer bir açıklamaya Macar asıllı Türkolog Armin Vambery’nin çalışmalarında da rastlamaktayız. (Mambetova, 2020, 6er 206). Nadir Devlet’in aktardıklarına göre de Kırgız adı Türkçe “kır”, yani “gezmek”ten türemiştir (Devlet, Nadir, 1993, s. 34). Rus bilim adamlarından İlya Berezin ise Kırgız adının türemesini kırk sayısı ile ilişkilendirmektedir. Macar bilim adamı L. Ligeti, Türk kabilelerinin isimlerini inceleyerek, Kırgız etnik adının sayısal olarak adlandırıldığını ve kırk sayısı ile ilişkilendirdiğini belirtmektedir. Alman kökenli Rus bilim adamı Vasiliy Vasilyeviç Radlov’a göre Kırgız adı, kırk kabilenin birliği anlamına gelmektedir. (Dıykanbayeva, 2010, s. 206). Buna ek olarak Kırgız etnoniminin “kırmızılar”, “kızıl oğuzlar”, “kırmızı yüzlüler” gibi anlamlar taşıdığını belirtenler de bulunmaktadır.

Tarihî kaynaklar Kırgızların en eski Türk boylardan biri olduğunu göstermektedir. Çin kaynaklarına göre Kırgızların ilk bağımsız devleti M.Ö. 3. yüzyılda kurulmuştur. Fakat bu devletlerinin varlığı uzun sürmemiştir. Bu dönemde Kırgızlar, Hun İmparatorluğu’nun egemenliğinde yaşamaya başlamıştır. (Gömeç, 2014, s. 78) Daha sonra Hun İmparatorluğu egemenliğinden ayrılan Kırgız kabileleri Yenisey ve Baykal coğrafyalarına göç etmiştir. M.S. 6.yüzyıla gelindiğinde Kırgızlar, Göktürk Kağanlığının egemenliği altında hüküm sürmeye başlamıştır. 743 senesinde Göktürk Kağanlığının yıkılmasıyla birlikte, Kırgızlar Uygur Devleti’ne girmişlerdir. Yaklaşık bir asır sonra, daha doğrusu 840 yılında Uygurların başkenti Ordo-Balık’ı ele geçirmiş ve kendi devletlerini kurmuşlardır. 916 yılında imparatorluklarını ilan eden Hıtayların çoğu yeri ele geçirmesi, Kırgızlar bugün yaşadıkları topraklarına göç etmelerine sebep olmuştur. Tanrı Dağlarına göç eden Kırgızlar, Karahanlı hakimiyetinde yaşamış ve İslam dinini kabul etmiştir. Daha sonra Moğol imparatorluğu hakimiyetinde 14. yüzyıla kadar kalmıştır. Bu dönemden Çarlık Rusya’nın işgaline kadarki Kırgızların tarihi Hanlıklar dönemi ile ilgilidir.

Hokand Hanlığın döneminde Kırgızların İslamiyet ile bağları kuvvetlenmiştir. Hokand Hanlığı çok uluslu bir devlet olmasına rağmen, Türk boyları Hanlık nüfusunun %90’ından fazlasını oluşturuyordu. Söz konusu dönemde Kırgızların siyasi, idari ve sosyo-ekonomik yapısı

feodaldi. Hanlık otoriter bir rejim tarafından yönetilmekteydi. Önderi “Han” unvanını taşımakta idi. Kırgızlar bu devlete kolay bağlanmamasına rağmen daha sonraki dönemlerde hanlıktaki çoğunluğu oluşturmuştur. Üstelik siyasi liderleri hanlığın yönetiminde önemli rol oynamıştır. Hatta Hokand Hanlığı “Kırgız devleti” olarak da nitelendirilmişti (Chotonov, 2001, s. 29).

1842-1844 yıllarında Hokand Hanlığında ortaya çıkan taht mücadeleleri Kırgızlarda siyasi gücün zayıflanmasına sebep olmuştu. 1842 tarihinde Kırgız kabileleri, Hokand Hanlığına boyun eğmek istemedikleri için Karakol, Barskon’daki Hokand kalelerini yıkmıştır. Bu dönemde özellikle Hokand Hanlığının siyasi durumu büyük ölçüde zarar görmüştür. Ordudaki iç kavgalar, tekrarlanan ayaklanmalar ve hükümdarların sık sık değişmeleri buna sebep olmuştur. Böylelikle, Rusya’nın Fergana Vadisi’ni ve güney Kırgızistan’ı ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Buna rağmen Kırgızistan’ın kuzey tarafına göre güneydeki bölgelerinin Rusya hakimiyet altına alınması zorlu, kanlı ve şiddetli olmasıyla farklıdır. Kırgızlar şiddetli karşılık göstermesine rağmen Çarlık Rusya’nın hâkimiyetine girmişlerdir.

Bolşevik hareketlerinin etkisi sonucu 20. yüzyılın başları Rusya’da Çarlık rejim sona ermiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. SSCB döneminde Kırgızistan 1924 anayasasıyla Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) içinde Kara Kırgız Özerk Bölgesi olarak yer almış, 1925 yılında adı Kırgız Özerk Bölgesi şeklinde değiştirilmiştir (Yeniçeri, 2010, s. 49). Ayrıca söz konusu anayasayla Sovyetler Birliğini oluşturan bütün Cumhuriyetlerin nüfus ve sınırları belirlenmiştir. Bu dönemde Kırgızların nüfusu bir milyonu aşmış bulunuyordu. Bunun 860 bin kişilik Kırgız nüfusu Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde yer alıyordu. Geriye kalan 210 bini ise Pamir, Buhara ve Doğu Türkistan sınırları içinde yaşıyorlardı.

Kırgızistan, 1 Şubat 1926 tarihinde yine RSFSC’ye bağlı olarak, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur. Söz konusu statüye geçmesiyle ülkede hızlıca reform başlatılmıştır. Kullanılan Arap harfleri yerine 7 Mart 1927 yılında Latin alfabesine geçiş yapılmıştır. 29 Nisan 1929 tarihinde yeni Anayasa, Kırgız Bayrağı ve Devletin Arması kabul edilmiş, başkent Frunze⁵ şehri olmuştur (Daniyarov, 1963, s. 44-47). Böyle gelişmelerin gerçekleşmesinde Kırgız aydınları önemli rol oynamıştır. Bu hakkında A.G. Zima aşağıdakileri kaydetmiştir:

“Kırgızların önde gelen siyasi liderleri, aydınları Rusya Federasyonu ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile aynı şartlar altında Kırgızistan’a Sovyetler Birliği (SSCB) bünyesinde Birlik

⁵ Bişkek şehrinin eski ismi Frunze’dir, 1926 yılına kadar şehir Pişpek, 1926-1991 yılları arasında Frunze ismi ile anılan şehir 1991 yılından itibaren Bişkek diye isimlendirilmiştir.

Cumhuriyeti statüsünün verilmesiyle ilgili önerileriyle resmi olarak Moskova'ya teklifte bulunmaya devam etmişlerdir. Devlet yapısının sağlamlaştırılmasına yönelik bu ısrarlı hareketler kendi meyvesini vermiş ve SSCB Anayasası gereğince 5 Aralık 1936 tarihli kararla, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur” (Zima, 1986, s. 559).

SSCB dönemiyle birlikte göçebe Kırgızlarda şehirleşmeler başlamış, sanayi gelişmiş, hayvan yetiştirmeye müsait topraklarda bulundukları için hayvan üretimi de epeyce büyümüştür. Ayrıca, SSCB döneminde okuryazarlık oranı % 100 artmıştır (Açılova, 1995, s. 59). Sovyet dönemi Kırgızlar için eğitim, öğretim, kültür ve sosyal bakımdan hızlı bir değişim dönemi olmuştur. İktisadi ve sosyal yapıda, sanayileşme, tarım ve şehircilik alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Okuma yazma sorunu büyük oranda çözülmüş, Kırgız diyalektine uyarlanmış edebi bir dil ortaya konulmuştur. 1926 yılında Bakü Türkoloji Kurultayı'nda bütün Türk dünyasında Latin alfabesinin kabulü yönündeki kararlar uyarınca Kırgızistan'da da 7 Mart 1927'de Arap harfleri yerine Latin harfleri kabul edilmiştir. 1928 yılından itibaren kullanılmaya başlanmış ancak II. Dünya Savaşı öncesinde diğer Türk toplulukları gibi Latin alfabesinden de uyarlamaların yapılmasıyla günümüzdeki Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır (Djamgerchinov, 1981, s. 71). Bu dönemde Kırgız edebiyatı, tiyatrosu, sineması, balesi, müziği, güzel sanatları hatırı sayılır bir birikim oluşturmuştur.

Bununla birlikte SSCB döneminde Kırgızların yerleşik düzene geçmesi, binlerce yıl süren bir yaşam biçiminin değişmesi anlamına geliyordu. Batıdaki Türklerin yüzyıllara dayanan bir sürede gerçekleştirdikleri bu dönüşüm Kırgızlar ve diğer göçebe Türk halkları için kısa sürede gerçekleşmesi sancılı ve trajik bir şekilde yaşanmasına sebep olmuştur. Zira Kırgızların, hayatlarının her safhasında olmalarına katkı sağlayacak milli miraslarını unutturmaya çalışan olumsuz etkileri vardı.

Sovyet döneminin Kırgızistan için olumsuz diğer bir etkisi ise dil ve kültürlerinden uzaklaşmak olmuştur. “1920-1930'lu yıllar, Sovyet tarihinde SSCB'de yer alan bütün halklarının sosyal yapılarını, kültürel alışkanlıklarını kökten değiştirme dönemi olarak bilinmektedir. Sovyet hükümeti, Türkistan'da ekonomik, siyasî ve kültürel alanlarda sosyalist modeli yerleştirmeye amaçlamıştır. Bu dönemde Bolşevikler, bölgedeki Türk halklarının 1917 Şubat devriminden sonra kurdukları çeşitli siyasî parti örgütlerini tasfiye etmiş ve güçlü bir merkezî yönetim sistemi oluşturmuştur. 1920'(li) -1930'lu yıllarda Kırgızların sosyal hayatı, boy teşkilatı üzerine kurulu yapısını muhafaza ediyor; Sovyetler, Kırgızları göçebe hayattan yerleşik hayata geçmeye mecbur ederek, kolhoz sistemi kapsamında boy teşkilâtının izlerini yok etmeye çalışıyordu. Bu bağlamda SSCB yönetimi, üst tabakaların etkilerini yok etmek için sınıf mücadelesi teorisini ortaya atarak fakirlerle zenginler arasındaki mücadeleyi körüklemiştir. Sınıf mücadelesi teorisi çerçevesinde

sömüren ve sömürülen gruplar arasındaki mücadelenin kaçınılmazlığı öğretisi Kırgız toplumunda da propaganda edilerek, fakir kesimleri yanlarına çekmeye ve zenginlere karşı acımasız bir savaş başlatmaya girişmişlerdir. Kırgız toplumunda bay ve manap olarak isimlendirilen zengin zümreler sömürücü sınıf olarak görülmüş ve yok edilmeleri hedefi etmiştir. Keza zenginlere karşı yoğun bir propaganda gerçekleştirilmiş; üst tabakaların etkilerini yok etmek için bunların bir kısmı Kırgızistan içinde farklı bölgelere, daha üst seviyede nüfuzlu olanlar ise başka Sovyet cumhuriyetlerine sürgün edilmişlerdir. Ekonomide özel mülkiyet devletleştirilmiş, kolhoz ve sovhozlar kurulmuştur” (Mokeyev & Altımyışova, 2019). Yine aynı şekilde kültür alanında bir “Kültür Devrimi” kampanyası başlatılmış, toplumun geleneksel din ve kültürünü bırakıp Sovyet kültürünü benimsemesi planlanmıştır.

1939-1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB ile ABD arasında “Soğuk Savaş Dönemi” başlamıştır. Ekonomide gerekli modernizasyon yatırımlarının yapılmaması, teknoloji ve kalite yüksekliğinin ikinci planda ele alınması, fazla istihdam, tarım alanındaki yanlış uygulamalar, arz ve talep dengesinin kurulamaması sonucunda SSCB dağılmıştır. Özetle, 1985 – 1990 yılları arasında Mihail Gorbaçov’un “Glasnost” (Açıklık) ve “Perestroyka” (yeniden yapılanma) uygulamalarıyla bir demokratikleşme süreci başlamış, totaliter ve baskıcı Sovyet yönetiminin sonu gelmiştir. Bu politikalar, birliği oluşturan Cumhuriyetlerde toplumsal bir uyanma başlangıcını teşkil etmiş ve sonuç itibarıyla iki kutuplu sistemin bir ayağını oluşturan SSCB 4 Aralık 1991 yılında resmen dağılmıştır (Kalyev, 2004, s. 54). Kırgızistan, Sovyetler Birliği’nin dağılma süreci içine girmesi üzerine 15 Aralık 1990’da egemenliğini, 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. 21 Aralık 1991 tarihinde diğer dört Orta Asya cumhuriyetiyle beraber Bağımsız Devletler Topluluğu’na üye olmuştur. Kırgızistan, kuzeyde Kazakistan Cumhuriyeti, batıda Özbekistan Cumhuriyeti, güneybatıda Tacikistan Cumhuriyeti, güneydoğuda ise Çin ile sınır paylaşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1 Kırgızistan Cumhuriyeti Haritası

Kaynak: Geography.su (<http://geography.su/countries/item/f00/s00/e0000103/index.shtml>)

Tablo 2 Kırgızistan Cumhuriyeti Genel Bilgi

Nüfus	Yüzölçümü	GSYİH
7 milyon	199,8 km ²	\$8543
<i>Dünya listesinde – 108</i>	<i>Dünya sıralamasında – 86</i>	<i>Dünyada – 151</i>

Kaynak: Kırgızistan Hakkındaki Genel Bilgilere Dayanarak Uyarlanmıştır.

2.2. Kırgız SSC’de Milli Televizyon Kanalı’nın Kuruluş Tarihi

Kırgızistan topraklarının %55’i zayıf, %28’i kuvvetli, %17’si orta dereceli fırtına aktivitesi olan bölgelere ayrılmaktadır. Ayrıca, dağ vadileri ve havzalarda zayıf oraj aktivitesi gözlenmektedir. Bu bağlamda, 3 gruba ayrılmakla ve farklı yıldırım dirençlerine sahip televizyon yayını için kurulmuş Radyo Rôle İstasyonları (RRİ) bulunmaktadır.

SSCB Dönemi Kırgızistan kamu yayıncılığına bakıldığında, Moskova’dan tek bir kaynak olarak yayınların dağıtıldığı görülmektedir. Merkezi Moskova olan bu yayın dağılımının örgütlenmesi, Sovyet dönemindeki kamu örgütlenmesine bağlı olarak iki düzeydedir. Moskova Merkez Televizyon Müdürlüğü ile 14 cumhuriyetin Yerel Yayın Televizyon Müdürlüğü birbirinden farklıdır. Moskova televizyonunun 17 kişilik Yönetim Kurulu üyeleri, Bakanlar Kurulu tarafından atanmaktadır. (Tamer, 1983, s. 83-84) Yönetim Kurulu Başkanı, genellikle politikada önemli yeri olan kişiler arasından seçilmektedir. Yerel televizyonların Yönetim Kurulları da Cumhuriyetlerin hükümetleri tarafından seçilmektedir.

Kırgızistan’ın başkenti Frunze şehrinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kararıyla 1956’nın sonunda ilk televizyon merkez binasının inşaatına başlanmış ve bina 1958 yılının sonunda faaliyete geçirilmiştir. Bu olaydan bir yıl önce, Kırgızistan SSC Hükümetinin 5 Temmuz 1957 tarihli ve 240 sayılı Kararnamesi ile Kırgız SSC Radyo Yayıncılığı ve Televizyon Komitesi kurulmuş ve 29 Ekim 1958 tarihinde Hükümet Kararnamesi yayınlanmıştır. Aynı yılda cumhuriyetin *Frunze* Televizyon Stüdyosunda ilk yayınlar gerçekleştirilmiştir. Ekipman ve stüdyolar, toplam hacmi yaklaşık 18 bin m² olan iki binaya yerleştirilmiştir. İnşaat projesine göre, televizyon stüdyosunun tüm tavanları iyi akustiği ve mekânın ses yalıtımını sağlayan delikli kontrplak panellerle kaplanmıştır. Bu alanlara, televizyon projeksiyon, izleme odaları yapılarak donatılmıştır. Sanatsal odalar, atölyeler ve malzeme depolamak için odalar, izole film deposu, araba garajı olacak şekilde imar edilmiştir. *Sovyet Kırgızistan* gazetesinin 1958 yılı yayınlanmış haberlerine göre ilk televizyon inşaat ve montaj işlerini SMU *Sovyet Radyo İnşaatı* tarafından gerçekleştirilmiş, ekipmanın ayarlanması ve montajları Leningrad fabrikası ekipman tedarikçilerindeki uzmanlar tarafından yapılmıştır. Ekipman, deneyimli mühendisler N.

Bogomolov ve S. Gorn tarafından ayarlanmıştır. Elektrik (A. Snegirev), inşaat (N. Moskvicheva), ressam (A. Lyubchenko) ekipleri inşaat ve montaj işlerinde aktif rol almışlardır (Sachkova, 1958, s. 58). Televizyon merkezinin antenleri 185 metrelik açık bir metal kule yüksekliğinde kurulmuştur. Bu nedenle televizyon programlarının güvenli bir şekilde alınması ancak Frunze kentinden 50-60 km uzaklıkta görüş alanı içinde gerçekleştirilebilmiştir.

Kırgız SSC Maliye Bakanlığına, Kırgız SSC Devlet Planlama Komisyonu Radyo Yayın ve Televizyon Komitesine verilmek üzere 550 bin ruble daha tahsis edilmesi talimatı verilmişti. Bu miktarın 200.000 rublesi envanter ve ekipman alımına harcanmıştı. Geri kalan parayla GAZ-69-1 arabası, GAZ-51-1 kamyonu ve PAZ-651-1 otobüsü alınmıştır. (Chernov, Fedor, 2010, s. 126) 1958 yılının dördüncü çeyreğinde, Frunze Şehri Yürütme Komitesi ve İletişim Bakanlığı, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti merkezi şehirlerinden davet edilen televizyon uzmanları için sırasıyla beş daire tahsis etmeye karar vermiştir.

Frunze şehrinde Televizyon yayını başladıktan hemen sonra 6.000'den fazla televizyon yayını kaydedilmiş ve yerleşik tekrarlayıcılar sayesinde televizyon yayıncılığı cumhuriyet topraklarının önemli bir bölümünü kapsamıştır. Araştırmacı Kadyrov'un dediğine göre (Kadyrov, 1993, s. 44) yayınlar, neredeyse tüm Çüy vadisinin halkı, Oş bölgesinin pamuk yetiştiricileri ve kısmen Issık-Göl şehri nüfusu tarafından izlenmeye başlamıştır.

Haftalık yapılan hazırlıklara göre 1960'ların başında televizyon programları haftada Salı, Çarşamba, Cuma ve Pazar olmakla 4 kez toplam 2-2,5 saat süren belgesel ve haberler ile yayına çıkmaya başlamıştır. İçerikler kendi programları, uzun metrajlı filmler ve belgesellerden oluşmaktaydı. İlk zamanlarda, televizyonun maddi ve teknik temelini zayıflığı nedeniyle diğer programlar sınırlı kaldığından, cumhuriyet televizyonunda ağırlıklı olarak filmlere öncelik verilmiştir (Kalchaeva, 2008, s. 118). Bu kaynağa dayanarak SSCB'nin film sektöründe en fazla öne çıkan ülkenin Kırgızistan olduğu söylenebilir. Bağımsızlığa kadar diğer SSCB ülkelerinde de sık sık Kırgız filmleri izlenmekteydi.

İzleyicilerin sosyopolitik yayınlara yönelik artan ilgisine sadece özel bir sosyopolitik yayın organının organizasyonu değil, aynı zamanda yaratıcı planlarının geliştirilmesi ve müteakip uygulanması da tanıklık etmiştir. İzleyicilerden mektuplar alan Frunze Televizyon Stüdyosu'ndaki çalışanlar, Cumhuriyet tarihinin çeşitli önemli dönemleriyle ilgili konuları ele alan ve tartışan sosyopolitik yayınlar konusuna daha çok yer vermişlerdir. Bu açıdan izleyicilerin taleplerine önem verildiği söylenebilir.

1950-1960 yıllarında bağımsız bir analitik tür olan televizyon programları henüz oluşmamıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi (SovKPMK) tarafından 5

Mayıs 1961 tarihinde Radyo ve Televizyon Komitesinin Radyo Dinleyicilerinin Mektuplarıyla İlgili Deneyimleri isimli kararname yayınlanmıştır. Kırgız SSC Bakanlar Konseyi bünyesindeki Radyo Yayıncılığı ve Televizyon Devlet Komitesi'nin 1 Temmuz 1961 tarihli ilgili kararnamesinin yayımlanmasından sonra Radyo dinleyicilerinin ve televizyon izleyicilerinin mektuplarıyla çalışmanın iyileştirilmesine ilişkin kararnameler ilan edilmiştir (Karakeev, 1968, s. 3-4). Editörler ayrıca televizyon konferansı, televizyon ve radyo dinleyicilerinin sorularına cevap verme, kritik materyaller, tarımsal çalışmaların ilerleyişi hakkında bilgi, yenilikçinin kürsüsü, son haberler, yorumcuların konuşmaları gibi materyallerin sunulması için yeni başlıklar ve türler sunmaya başlamışlardır. Analitik bir televizyon muhabiri türü olarak yazının gelişimi Kırgız televizyonunda bu yıllarda gerçekleşti. Onlarca yıllık birikmiş deneyim ve görüşlerin köklü bir şekilde gözden geçirilmesi sayesinde, bir belge olarak kalan yazı, 1970'lerin başlarına kadar belirli bir tür özgüllüğü kazanmıştır. 1970'lerin başından beri dinleyicilerin ve izleyicilerin mektupları bir yayın türü olarak kullanılmıştır (Bagirov, Ocherki teorii televideniya, 1978, s. 29). Böylece röportaj mektubu, monolog mektubu, diyalog mektubu, tartışma mektupları ve itiraf mektupları bir araya gelmiştir.

1961-1962 yıllarında uzmanlar Cumhuriyetin dağlık bölgelerinin senkronizasyonunu gerçekleştirmek için büyük ve hacimli çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Muhabir E. Vilchinsky'nin *Sovyet Kırgızistan* gazetesinde yayınlanan Bin Kuş Tepesi'nde Anten başlıklı makalesi, Bin Kuş Dağı yakınlarındaki sıradağların yamacında bir televizyon vericisinin inşasıyla ilgili birçok karakteristik olayı anlatır. Köy halkının toplu taleplerini karşılamak için Cumhuriyet İletişim Bakanlığı yönetimi, İletişim Yönetimi atölyesi tarafından üretilen böyle bir verici kurulmasına karar verilmişti. 1962 yıl Ağustos ayından Ekim ayının sonuna kadar desteklerin, direklerin, ekipmanların, tellerin, kabloların teslimatı için çalışmalar devam etmiştir. Oradaki iş şekli şu şekildeydi: günde iki kişi temelleri desteklemek için bir çukur açıyordu. 700 kg ağırlığındaki kablo, 10 boğanın sırtına yüklenip sabitleniyordu ve karavanla yerine getiriliyordu. Uçuruma düşmemesinden emin olmak için her hayvana dört kişi eşlik etmekteydi. Toplamda insanlar hayvanların tırmanamadığı yerlere, 10 tondan fazla karmaşık ekipman kabloları ve diğer nesnelerden daha fazlasını taşımışlardı. Bin Kuş köyünden zor yükler ile zirveye ilk çıkan genç inşaatçılar Valery Kondratenko, Albert Golovin, Alexander Belosenko'ydu. (Gureviç, 1988). Frunze'den en eski maden mühendisi Victor Keller liderliğindeki tesisatçılar gelmiş ve ekipmanın kurulumunu tamamlamışlardır. Ekipmanın çalışmasını ve kabileleri korumak ve kontrol etmek için nöbetçilerin nöbet dönüşümü iki ay sürmüştür. 6 Kasım 1965 Bin Tüylü tepesinde ilk kez televizyon ekranı aydınlanmış ve televizyon sinyalleri Cumgal ilçesinde gösterilmeye başlanmıştır (Chernov, Fedor, 2010, s. 109).

Ekran sistemi, merkezi televizyon programlarının cumhuriyetin her yerine ulaşılmasını, yerleşim yerlerinde alınmasını sağlamıştır. Sistem sayesinde üçüncü nesil aktif verici analogun kullanımı başlanmıştır.

1976 yılından 1985 yılına kadar halkın %28,3'ü televizyona ulaşmış durumdaydı. 1978 yılında Oş şehri halkı ilk kez renkli programların yayınına tanık olmuştur. 1985 yılı itibariyle Cumhuriyet nüfusunun %28,3'üne beş, %47,6'sına üç, %80'ine iki ve %98'ine bir program sunulmaktaydı. AinaDyuyshekeeva'nın söylediğine değinmek gerekirse, Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı 1991 yılında halkın %70- %75'inin evinde televizyon bulunmaktaydı. (Bityukov & Dyuyshekeeva, 2002) 1985 yıllarda Ekran sisteminden, Moskova sisteminin devreye alınmasıyla, Cumhuriyet topraklarının tamamının merkezi televizyon ve radyo yayıncılığına kavuşması yolunda ilk adım atılmıştır. Sistem 2 kat daha hızlı faaliyet göstermekle Orta Asya bölgesindeki diğer SSCB ülkelerinin de televizyon yayıncılığını yürütmekteydi. Kırgız Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ile ülkede televizyon sisteminin işletmeciliğini KırgızTelekom isimli Açık Anonim Şirket devralmış ve hâlâ faaliyetine devam etmektedir.

Ülkedeki bağımsızlık sinyallerinden sonra televizyon alanında özel girişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özel girişimin ilk örnekleri *Piramida*, *Oş-TV*, *Asman*, *KOORT*, *VOST*, *NBT*'dir. Hızlı bir şekilde yayılan özel girişimler sonucunda bir yıl içerisinde 24 tane analog kanal oluşturulmuştur.

Sonuç olarak Kırgızistan'da ilk televizyon kanalı, Sovyetler Birliği döneminde kurulmuştur. Bu kanal, Kırgız SSC Televizyonu olarak adlandırılmış ve merkezi başkent Frunze şehrinde bulunmaktaydı. Kırgız medyası, bağımsızlığını kazanana kadar kendi milletine değil SSCB'ye hizmet etmiştir.

Araştırmacılar, Sovyet döneminden günümüze Kırgızistan'da televizyonun kuruluş amacının Kırgız halkına iletişim ve medya hizmetleri, haber, eğlence, kültür, spor ve diğer çeşitli programlar sunarak, Kırgızistan'da sosyokültürel ilişkileri güçlendirmeye yardımcı olmak olduğunu belirtmişlerdir. Kullanılan kaynaklara dayanarak televizyonun, hükümet ve diğer kurumların kamuoyunu bilgilendirmesini sağlamakla, halkı eğitmek ve bilinçlendirmek için yönetimin kullandığı bir araç olarak Kırgızistan'a geldiğini, Sovyet kanunlarını öğretmek ve Rus medeniyetinin daha samimi bir görüntüsü ile halkın örgütlenmesini sağlamak amacı taşıdığı söylenebilir. Çünkü başta ilk yayınlar olmakla tüm SSCB döneminde programlar çoğunlukla

Rus dilinde olup, sadece SSCB kararlarını yayınlayan, savaştan⁶ haber veren, milli özellikler geçmeyen bir araç olarak kullanılmıştır.

2.3. KTRK (Kırgız Televizyon Radyosu) Kuruluşu

KTRK⁷ Kırgızistan'ın ulusal televizyon ve radyo yayıncısıdır. KTRK, Kırgızistan'da hükümetin kontrolü altında olan resmi bir yayın kuruluşudur. Kırgızistan'da haber, spor, eğlence ve kültür programları dâhil olmak üzere çeşitli programları yayınlamaktadır. 20 Ocak 1931'de RSFSR Halk Posta ve Telgraf Komiserliği *Kırgız Radyosu* isimli radyo istasyonunu kurdurtmuştur (Bagirov, Ocherki teorii televideniya, 1978, s. 54). Bununla da Frunze şehrinde 300 radyo noktasından oluşan abone ağına sahip 25 kilometre uzunluğunda bir radyo merkezi tamamen halkın kullanımına sunulmuştur. 1933'te Kırgız radyosu, 1957'de Kırgız SSC Halk Komiserleri Konseyi Radyo ve Radyo Yayıncılığı Komitesi temelinde Kırgız SSC Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Devlet Komitesi kurulmuştur (Gleizer, 1965, s. 107-108).

1 Aralık 1960'tan 1 Ağustos 1961'e kadar televizyon stüdyosunun editörlüğüne 1300'den fazla mektup dahil olmuş, bunlardan 358'i müzik eserlerinin yayınlanması için olup, 483'ü ise popüler filmlerin gösterimi içerikliydiler (Karabaev, 1982, s. 39). Lira Kalchaeva'nın da altını çizdiği gibi yayın ve televizyonun lojistik ve teknik çerçevesinin geliştirilmesi, 1963'te günlük yayının 5 saat 30 dakikaya çıkması yayın kalitesini iyileştirmeyi mümkün kılmıştır. Aynı yıl radyo ve televizyonculuk hakkında Oş ve Andican bölgeleri arasında, Ak-Tala ve Toktogul tarım üretim bölgelerinde, Frunze'nin Moskova ilçesindeki Lenin Yolu kolektif çiftliği ile Kazakistan'ın Talgar bölgesi Miçurin kolektif çiftliği arasında radyo ve telgraflar arası tecrübe paylaşım programları düzenlenmiştir (Kalchaeva, 2008, s. 125). Bu yayınlar, sosyalist yükümlülüklerin yerine getirilmesinin karşılıklı olarak doğrulanması ve rakiplerin en iyi çalışma yöntemlerini uygulanmasının bir göstergesiydi. Frunze televizyon stüdyosunun ilk yılında kadroda sadece 12 personel çalışmıştır.

Televizyon merkezinden doğrudan alım ile televizyon fotoğrafçılığı ve malzeme transferi tekniği geliştirilmiştir. Eski ve hantal araçların yerine operatörler, doğrudan kaset kullanımı, sese ve görüntüye kaydedilen taşınabilir video kaydedicileri kullanmaya ve uygulamaya başlamışlardır. Ayrıca, Cumhuriyet'in herhangi bir köşesinden rapor vermelerine, televizyon kayıtlarını, futbol karşılaşmalarını, Moskova televizyon programlarını kaydetmelerine izin verilmiştir.

⁶ 2. Dünya Savaşı kastedilmektedir.

⁷ Kırgızistan Televizyon ve Radyo Kurumu

Kırgız televizyonunda yayıncılığın gelişmesiyle yeni başlıklar ve yayın türleri tanıtılmıştır. Televizyon dersleri, çalışanların sorularına cevaplar, kritik materyallerin yayınları, gençlik kulübü, yenilikçilerden oluşan bir konuşma, yorumcuların konuşmaları vb. birçok alanda daha iyi yayın hazırlayabilmeleri için hazırlıklar yapmışlardır. 1976 yılında dört stüdyoya sahip televizyon ve radyo İdari Stüdyo Kompleksi (İSK) adı altında yeni bina inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlardan ikisi de renkli bir görüntü iletmek içindi. Bu İSK'nın inşası ve donatılması için devlet tarafından bütçeden 10 milyondan fazla ruble tahsis edilmiştir (Chernov, Fedor, 2010, s. 121). Moskova bu tarihten 10 yıl önce bu renkli görüntüye geçmişti. Bu da demek oluyor ki Kırgızistan, Moskova'nın gerisinde olup, onu takip ederek ilerlemekteydi. Doğal olarak esir ülke olan Kırgız SSC'nin altyapı ve teknik açıdan Moskova'nın önüne geçmesi ve Sovyet yönetiminin buna izin vermesi ve böyle bir şeyi desteklemesi imkansızdı.

Televizyon sadece şehrin değil, aynı zamanda cumhuriyetin kırsal nüfusunun da yaşam tarzıyla sıkı sıkıya bağlıydı. Nüfusunun kullanımında televizyon alıcılarının sayısında da keskin bir şekilde artım yaşanmıştır. Televizyon izleme oranı 1964 yılında 80 binden 1965 yılında 120 bine çıkmıştır. 1964-1965'te televizyon yayınlarını Narın şehri, At-Başı, Ak-Talaa, Cumgal ve Toktogul illeri de izlemeye başlamıştır. 1966 yılının başında televizyonun kapsam alanı %80'e ulaşmıştır. Moskova'da hazırlanan yayınların ilk bölümü Kırgızistan'da gösterime girmiştir (Reznikov, 1977, s. 47). 1959 yılından 1975 yılına kadar Kırgızistan televizyonuna yapılan sermaye yatırımı 83 milyon ruble olmuştur. (Statiçeskiy ezhegodnik,, 1991) Bu paradan inşaat ve montaj işleri için 42 milyon ruble ayrılmıştır.

Cumhuriyetin Yayın ve Televizyon Komitesi tarafından hükümetin tavsiyelerine uygun olarak, 1975-1990 yılları arasında radyo ve televizyonun geliştirilmesi için ileriye dönük bir plan hazırlanmış ve uygulanmıştır. Televizyonların ünlenmesi ile 1950 yılında SSCB toplamında 4000 televizyon üretilirken 1985 yılı itibariyle 75 milyona yükselmiştir (Asankanov A. , 1989). Ne yazık ki bu yükselmede Orta Asya'da Kırgızistan en düşük seviyede ilerlemekteydi. Alybaeva'nın (Alybaeva, 2008) Televizyon ne zaman renkliye geçti? sorusuna Eshmuhammed Jantaliyev ülkede televizyon 1987 yılına kadar siyah-beyaz formatında yayın yapıyordu. O dönemde Moskova ve Özbekistan renkli görüntüye çoktan geçmişti. Biz Rusya'ya gittik ve renkli yayın yapmak istediğimizi söylediğimizde Rusya'nın daha 11 ili renkliye geçmedi diye hazırlanmakta olan renkli teknolojileri vermek istemediler. Büyük bir Cumhuriyet renkli olmamışken iller beklesin diye itiraz ederek bir görüntü teknolojisini getirebilmiştik diye yanıtladılar.

Televizyon giderek daha aktif hale gelmiş ve köylere de ulaşmıştır. SovKPMK'nın ve SSCB Bakanlar Konseyi'nin 10 Kasım 1977 yılındaki kararında kırsal kesimde televizyon

yayıncılığını genişletmenin, televizyonun maddi tabanını güçlendirmenin, köyde kabul edilen televizyon cihazlarını, uzay iletişim sistemlerini, düşük güçlü tekrarlayıcıları ve bağlantı hatlarını kurmanın gerekli olduğu vurgulanmıştır. Güney-1 RRI'ne enerji sağlamak için küçük hidroelektrik santrallerinin kullanılmasına bir örnek olarak Oş bölgesindeki Arslan-Bob Şelalesi kullanılmıştır. K. N Ananyev'in savaş yıllarında kullandığı yenilikçilik girişimleriyle ilgili Oş iletişimcileri, şelalenin sularını borulardan doğrudan türbin kanatlarına doğru yönlendirmişlerdir. Şelalenin suları tarafından üretilen enerjinin net çalışması sayesinde dağ halkının ekranlarındaki televizyon görüntüsü bir anlığına bile kaybolmamıştır. Bu gelişmeler Sovyet Kırgızistan gazetesinde anlatılmıştır (Tokonbaev, 1976, s. 124). 1975-1976 yıllarında SSCB'nin televizyon ve radyo yayıncılığındaki bazı bölgesel ve Cumhuriyetçi devlet komitelerinin inisiyatifiyle, deney sırasına göre televizyon ve radyo ana editörlerinin birleşmesi gerçekleştirilmiştir. Yedi yıl sonra, bu birliğin birçok televizyon ve radyo komiteleri eski haline geri dönerken, bazıları Kırgız SSC Devlet Komitesi de dahil olmak üzere birleşik formu korumuşlardır.

Çalışanların toplantılarında yayın ve televizyonun mevcut ortak yapısının uygunluğuna ilişkin konu tartışıldıktan sonra, 21 Nisan 1986 tarihinde Devlet Yayın ve Televizyon Komitesi, Kırgız SSC Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Devlet Komitesi'nin yeni yapısına ilişkin kararını, ana yayınların televizyon ve radyo yayınlarına bölünmesiyle birlikte, Yayın ve Televizyon Devlet Komitesi'nin yeni yapısını onaylamıştır (Myrzagulov, 2007, s. 188).

Kırgız SSC İnşaat Bakanlığı ve Kırgız SSC'nin Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Devlet Komitesi, 1988 yılında Cumhuriyet Televizyon Merkezi'nin donanım ve stüdyo kompleksinin inşasını Genç Muhafızlar sokağında başlamışlardır (Asankanov A. , 1989, s. 85-86). Kuzbass (Televizyon, Kuzbass, 2018) web sitesinin araştırmalarına göre 1981 yılından itibaren Kırgız Televizyon stüdyosuna Magnoli-80 hareketli ve renkli televizyon sistemi gelmiştir. Daha sonra, 1982 yılı Perspektika ACB-5ST⁸ renkli stüdyosu kurulmuştur.

1984 yılında SSCB'nin medya kurumu tarafından 1984-1990 yıllar arası Birliğin televizyon alanındaki bütün teknik problemlerini yenileme kararı alınmıştır (Chernov, Fedor, 2010, s. 97). Televizyon programlarının bütün eksikliklerini yerine getirme, ilçelerdeki televizyon sistemi eksik olan noktalara yayın iletme işinin Kırgız SSC İletişim Bakanlığı tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Nisan 1985'te SovKPMK'nin aldığı ülke kararları televizyonu da etkilemiş ve ülkedeki ekonomik-siyasi değişiklikler yayın haberlerinin de asıl amaçlarını değiştirmiştir. 2002 yılı yapılmış çalışmada 1985-1991 yılları arasındaki tekrar

8 Renkli Televizyon ekipman kompleksi. Donanım stüdyo bloğu №2 ASB Teknik, yönetici ve merkezi kontrol odaları ile 300 m2 alana sahip bir alandan oluşmaktadır. ASB-2, Moskova televizyon merkezinde hizmet dışı bırakılan PTS-3 temelinde oluşturuldu.

birleştirme siyaseti ile Sovyet ekonomisinin, düşüncelerinin farklı noktaya getirildiği söylenmektedir (Bityukov, Aleksandr; Kalchaeva, Lira, 2002, s. 138-139). Ülkedeki kararlar, düşünceler, Sovyetler Birliği'ne üye ülkelerdeki değişiklikler televizyonun tek düşüncede giden programlarına aniden değişiklikler getirilmesini zorlaştırmıştır. Ülkede eskisi gibi baskı kalmamış sadece şehir stüdyolarında değil il ve ilçelerdeki stüdyo haberlerinde de beklenmeyen değişiklikler olmuştur.

Devletin kendi bağımsızlığını kazanmasıyla bir güç olan yayın gücü ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletin başkenti olan Bişkek bu yayın gücünün ipini çekmekteydi. *KTRK* ve *ELTR* bağımsızlık öncesinde sağladığı bu gücü bağımsızlık sonrasında ve hatta günümüzde bile sağlamaktadır. Bağımsızlık sonrası Cumhuriyet Televizyon ve Radyo Komitesi kurum isimlerini dönem dönem değiştirmiştir. 17 Şubat 1992 yılı Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümetine bağlı kurum olarak adlandırılmışken 20 Mart 1993 yılı Cumhurbaşkanı kararıyla Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu olarak değiştirilmiştir. 2003 yılı ise Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Televizyon ve Radyo Kurumu olarak Ulusal statüsünü almıştır. Siyasi olaylarla bağlantılı olarak 2007 – 2010 yıllar arası yeni ismiyle *UTRK* olan kanal 2010 yılında yeniden *KTRK* olarak adlandırılmıştır.

1995 yılı televizyon kanalı BETAKAM, BETAKAM-SP kameralarıyla program yapmaya başlamıştır. Bu model kameralar milli yazar Cengiz Aytmatov'un desteğiyle getirilmiştir (Alybaeva, 2008, s. 14-15). 2 Haziran 1995 tarihinde *KTRK*'da Zamana adında yeni modern stüdyo açılmıştır. Zamana stüdyosu her sabah canlı yayın yapmaktadır. İlk yayın 30 dakika sürmüş olup Kırgız ve Rus dilinde yapılmıştır. Günümüzde ise Zamana Stüdyosu haftada beş gün (bir gün Kırgız dilinde bir gün Rus dilinde) 3 saat canlı yayın yapmaktadır.

Cumhuriyet Televizyonu'nun materyal ve teknik altyapısının devamlı yenilenmesi sürdürülmekteydi. 1995 yılında, televizyon programlarının hazırlanması ve yayınlanması için üretim alanı sorununu çözen, Cumhuriyet Televizyon ve Radyo Merkezi'nin binasında renkli televizyon için yeni bir donanım-stüdyo kompleksi faaliyete geçmişti (Kaparova, 2018, s. 197-198). Komplekste her birinin alanı 600 m² olan iki stüdyo ve 120 m² alana sahip bir bilgi stüdyosunun yanı sıra çok sayıda kontrol odası, toplantı odası, giyinme odası, sanat ve dekoratif atölye vb. konserler, incelemeler, festivaller, basın toplantıları ve diğer etkinliklerin düzenlenmesi için koşullar sağlayan zengin dekorasyona sahip bir fuaye ve 300 kişilik bir konser stüdyosu eşzamanda çekimleri veya canlı yayınlarıyla halkın kullanımına sunulmaktaydı (Satylkanova, Obşestvennoe Televidenie v Politicheskikh Prosesah Kırgızkoy, 2018, s. 63).

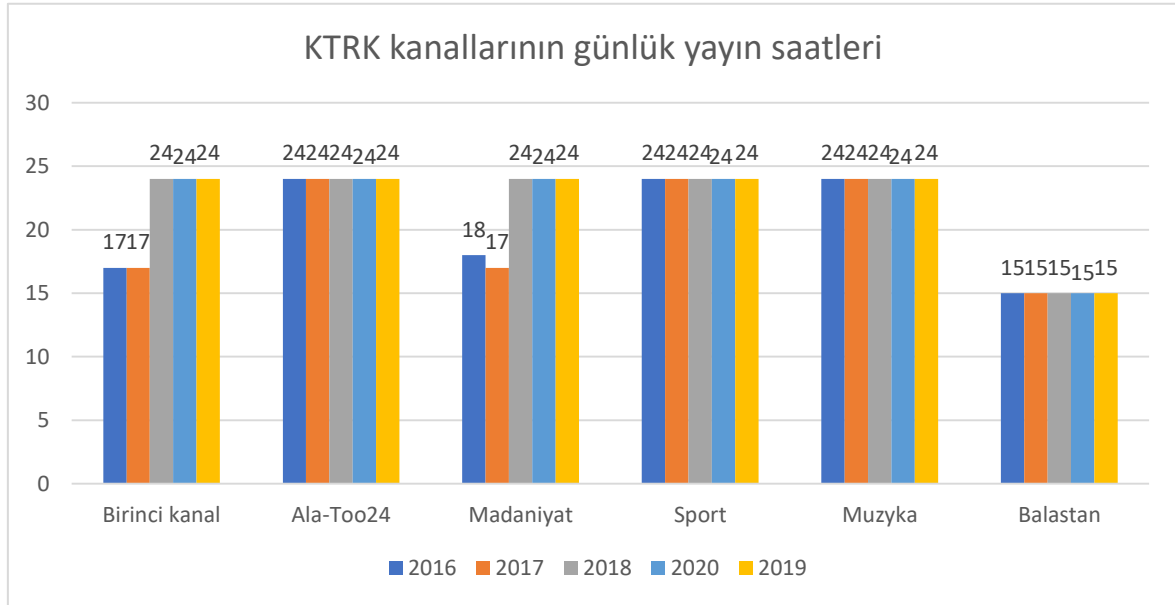
2000’li yıllarından sonra Türkiye desteğinin yanı sıra ülkeye Japon ve Çin teknolojileri getirilmeye başlanmıştır. Kırgız Cumhuriyeti’ne medya alanında büyük destek sağlayan ülke Japonya olarak nitelendirilmektedir. Geçmişte sadece 35 dakikalık kayıt cihazları bulunmaktayken, Japon teknolojileriyle sınırsız çekimlere olanak sağlanmıştır. *KTRK* televizyon kanalının 2013 yılındaki yıllık raporuna göre 2013 yılı başında imzalanan teknik destek anlaşmasına istinaden, 2013 yılı aralık ayında Japon iş birliği ajansı JICA’dan *OTRK* için aksam ve yedek parça şeklinde 800 bin ABD doları tutarında hava stüdyosu kompleksi için teknik hibe alınmıştır. *KTRK*’ya göre o zamanlarda Kırgızistan’da bu tür bir ekipman, tüm vergiler ve gümrük vergileri dahil 2,5 milyon ABD dolarına mal olacaktı. (Kırgız televizyon ve radyo Kurumu *KTRK*, 2013, s. 21) *KTRK* kaliteli elaman yetiştirmek için reform projesi çerçevesinde Internews Network ve Soros Vakfı-Kırgızistan ile iş birliğini sürdürmektedir. Onun dışında 2012 yılındaki anlaşmalarda Türkiye’deki *TRT* televizyon kanalıyla *KTRK* televizyon kanalı arasında imzalanan iş birliği anlaşması sonucunda her sene Türkiye’de 12 televizyon alanında çalışan uzmanlar eğitim görmekte ve staj yapmaktadır.

Kırgızistan’da her sene 8 Aralık Televizyon günü olarak kutlanmaktadır. Bugünün mimarı *KTRK* televizyon kanalının eski enerji bölüm başkanı Kogultur ekrana 50 yıl röportajında bağımsızlıktan sonra yeni stüdyo donanımının hazırlanmış olduğunu ve 8 Aralık’ta 1994 tarihinde ilk yayın yapılmış olup o günü eski Cumhurbaşkanı AskarAkaev’in desteğiyle 1995 yılından itibaren Televizyon günü olarak kabul ettiklerini belirtmektedir (Alybaeva, 2008). Televizyon gününün ardından televizyon yayınları çeşitlenmeye başladı. 1996 yılında, Devlet Televizyon ve Radyo Komitesi, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Televizyon ve Radyo Yayın Kurumu olarak yeniden düzenlendi. Kırgız televizyonunda bilgi merkezi *Ala-Too*, yapım merkezi *Nur* ve *Ata-Jurt* açıldı.

2012 yılında, analog televizyon istasyonları için lisans verilmesini askıya alan Kırgızistan dijital yayıncılığa geçişi başlattı. Geçiş süreci 2015 yılına kadar ortak devam etmiş, 15 Mayıs 2017 tarihinde televizyon tamamen dijital yayına geçmiştir. (İnstitut Media polisi v kyrgyzstane, 2017).

Kırgız Cumhuriyeti’nde modern televizyon ve radyo yayıncılığı sistemi 2000 yılından itibaren başlamış olup 2007’nin ikinci yarısında süreç tamamlanmış ve dijital televizyona geçiş endüstrinin daha da gelişmesini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu gelişmeler hem kamu hem de özel yeni TV kanallarının ortaya çıkmasını ispatlar niteliktedir. *KTRK* Televizyon ve Radyo kurumuna bağlı 6 kanal yayın yapmaktadır. *KTRK* bünyesinde faaliyetlerini sürdüren birinci kanal *KTRK*, ikinci *Ala-Too24* haber kanalı, üçüncü kanal *Muzyka* (Müzik) 2012, dördüncü *Balasta* çocuk kanalı 2013, beşinci *MadaniyatTarih ve Til* (tarih ve dil) 2016, altıncı *Spor*

kanalıdır. Yukarıda isimleri geçen kanalların günlük yayın saatleri şekil 2. gösterilmiştir. (KTRK, 2022)

Şekil 2 KTRK sonuç raporundan uyarlanmıştır

KTRK televizyon kanalı 2011 yılı alınmış olan Kararname, 11 bölümde genel hükümleri, hak ve yükümlülükleri, yönetim organlarının çalışma biçimlerini, Genel Müdürü atama ve 11 kişilik Denetim Kurulunu oluşturma prosedürünü belirleyen KTRK Tüzüğü'nü onaylamıştır. Bu konseyin tüm üyeleri, Cumhurbaşkanının önerisi üzerine Jogorku Keneş⁹ tarafından onaylanmaktadır. Bugünlerde bu denetim kuruluyla beraber iş yürütmektedirler.

2.3.1. KTRK'nın Yayın Süreçleri ve Program İçerikleri

Kırgızistan televizyon yayıncılığı halkı bilgilendirmek, SSCB üye ülkelerini birbirinden haberdar etmek amacıyla faaliyete başlamıştır. Lira Kalchaeva'nın araştırmalarına göre ilkyayınlar haftada 4 kez yapıyordu. Günlük programların ortalama vakti 60 dakika sürmüş olup, onun içinde stüdyoda hazırlanan program 18 dakikayı anca doldurabilmiştir. 1 Ocak 1959 tarihinde Kırgız SSC bakanlar Kurulu Başkanlığı tarafından Frunze stüdyosunun genişletilmesine karar verilmiştir (Kalchaeva, 2008, s. 118). Karar sonucunda:

Televizyonun içeriği adım adım ilerlemeye başlayınca 5 ana editörlüğe ayrılmıştır.

1. Son Haberler ve Çiftçilik Editörlüğü
2. Sosyal Politika ve Propaganda Editörlüğü

⁹Kırgız Cumhuriyeti Yüce Meclisi kastedilmektedir. Kırgız Parlamentosu olan Jogorku Keneş ülkenin yasama organı olma görevini halen yürütmektedir.

3. Müzik ve edebiyat Editörlüğü
4. Çocuklar ve Gençler Editörlüğü
5. Film Editörlüğü

Televizyonda ilk sosyal politik konulardaki haberler çoğunlukla bilgilendirme amaçlı hazırlanmıştır. Bu halkın bilgi alanını genişletme, sosyal yaşamda aktifliği gösterme olup onları daha çok motive etmekte (Kalchaeva, 2008, s. 119). Bir yıl sonra yayınlarında politik yayınlardan, siyasetçilerden ve onların işlerinden, iç ve dış yaşamın en önemli olaylarından bahsetmeye başlamışlardır. Yayınlarında hükümet politikalarının savunuculuğundan sanayinin ve tarımın gelişimine kadar geniş bir yelpazede konuları kapsayacak bir şekilde ayrıntılı programlar yer almıştır. Bu konudaki haber bültenlerine, Kırgız ve Rus dilinde yayın yapmaları için 3 saat 30 dakika süre tahsis edilmiştir.

O yıllarda çobanların, hayvancılığın ve pancar yetiştiricilerinin yüksek üretim rakamları, sosyalist rekabetin seyrinin sürekli olarak yükselmesini televizyon faaliyetlerinde gösterilmesini parti liderleri sürekli olarak talep etmiştir. Hayvancılık ve çiftçilik hakkında televizyon programları yayınlanmış, Sovyet işçilerinden, çiftlikler ve devlet çiftliklerinden, askerlerden ve sanatçılardan oluşan birçok konuşma programları düzenlenmiştir. Yedi Yaşındaki Fenerler, Tarım Haberleri, Teknolojik İlerleme İçin, Ocak Genel Kurulu'nun Kararlarını Uygulayalım gibi yayın başlıkları ortaya çıkmıştır. Yayınlar çoğunlukla Frunze, Alamedin, Kalinin, Kant¹⁰ ve diğer yakın bölgelerden yapılmıştır. Oş, Narın ve Issık-Göl bölgelerinden hazırlanıp gösterilen materyaller nadiren aktarılmıştır (Bolgareva, 1979, s. 38). O dönemlerde eleştiri programları ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumlardan ötürü yapılamamıştır. Daha çok Kırgızistan'ın coğrafi yapısı nedeniyle süregelen hayvancılık ve çiftçilikle ilgili programlar, halkı eğlendirmek ve motive etme adına programlar sunulmuştur. Halkın daha iyi ve bilinçli üretim yapmaları için o alanlarda televizyon içerikleri üretilmeye başlanmıştır.

Televizyon yayıncılığında önemli yükselişlerden biri de Kırgızlar tarafından yapılan filmlerinin gösteriminin 1960 yılında 5 saatten 1976 yılında 120 saate yükselmesi ile bağlantılıdır. Her yıl televizyon yayıncılığının hacmi artmıştır. 1 Ocak 1966'da günlük ortalama yayın hacmi 4 saat 30 dakika iken 1965 yılının başlangıcından yarım saat daha fazla olmaya başlamıştır (Kadyrov, 1993, s. 86). Filmlerin içeriği de genel olarak devletin her şeyden önemli olduğunu gösteren, devlete, kanunlara ve kurallara karşı çıkılmamasını gösteren, aksi durumda ağır cezalarının olacağını belirten filmlerdir. Buna en iyi örnek Urkuya filminde içeriğinde devlet emirlerini yerine getirilmesinin zorunlu kılınması, halkın devlet için çalışmakta ve devletin tahsis

¹⁰Alamedin, Kalinin, Kant Frunze şehri dışında Çüy bölgesinin illeridir.

ettiği her şeyin halkın olduğunu öne sürmeye öncelik verilmiştir. Kadınların tarlada çalışması önem taşımakta olup buna karşı çıkanların köyden dışlanmalı olduğunun altı çizilmektedir. SSCB döneminde üretilmiş böyle baskıcı içerikler halkı bağımsızlık hareketlerine itmiştir.

Ana yayın kuruluşlarına gelecek olursak, bu kuruluşların çalışmaları gelişmeye başlamış, daha çeşitli hale gelmiştir. Çeşitli stüdyolar, içerikle ilgili Televizyon Gençlik Kulübü, Dikenli Ekran, Bizim Dürbün gibi birçok program veya kulüpler denenmeye başlanmıştır. Çocuk filmi editörlerinin çalışmaları iyileşmeye devam etmiştir. Dokumacı V. Gaganova hakkındaki Asil Girişim programı, cumhuriyetin başkentinin işletmeleri arasında sıcak bir yanıt bulmuş, ekranlarda Sosyalist Emek Kahramanı V. Gaganova örneğini izleyerek gönüllü olarak alanlarda çalışmaya başlayan Frunze şehrinin işçileri; Kırmızı Giysi İşçisi fabrikasından Tokmak şehri, ustabaşı Rukavishnikova ve Komsomol fabrikasından mağaza başkanı hakkında canlı resimli bir hikâye hazırlamıştır. Özbek oyun yazarı BahramRahmanov'un İkiyüzlü adlı oyunundan uyarlanan ve geçmişin kalıntıları taşıyanlarla alay eden televizyon programı izleyicilere sunulmuştur. Ala-Too dergisinin sayfalarında Sarnogoyev ve Tursunaliyev'in şiirlerini ve masallarını içeren edebi bir yayın ve KasımalıCantoşev'in Kırgız Üniversitesi mezunlarının hayatını konu alan Neden? hikayesine dayanan bir drama hazırlanmıştır. Genç izleyiciler için Piyonerler Böyle Davranır ve Dürüstçe Söz performansları sahneye uyarlanmıştır (Chernov, Fedor, 2010, s. 126).

1970'li yılların başlarında Kırgız televizyonu her gün 5 saat 43 dakika süren yayın yapmaya başlamıştır. Bu dönemin bir diğer gelişmesi yayınların Rusça ve Kırgızca olmak üzere iki dilde yapılmasına izin verilmesi ile bağlantılı olmuştur. Frunze Televizyon Stüdyosu'nun programına ek olarak, halka her gün 9 saat süren, ana merkezi Moskova olan televizyon programını günlük olarak izletiyorlardı (Kırgız Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, s. 325). Buna ek olarak, günde 7 saat süren Kazak televizyon programı, 2 saat süren Özbek televizyonu ikinci programı, Kırgızistan'ın güneyinde ise tamamen Özbek televizyon programları gösterilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet televizyonu çalışmalarındaki eksiklikler arasında programların yayınlanmasının sadece tam zamanlı çalışanlar tarafından hazırlandığı, serbest muhabirlerin telif hakkı varlığının son derece zayıf olduğu belirtilmelidir. İçlerinde düzenli yazarlar, genç işçiler, çiftçiler, bilim adamları, sanatçılar, doktorlar, aydınlanma çalışanları olmadığı için çalışma ekiplerinin günlük yaşamlarını anlatacak çok az materyal hazırlanmaktaydı. Programlar Genel Müdürlüğü sürekli olarak yeni yayın biçimlerini araştırmış ve genel halkı bu sürece dahil etmiştir. Bilimsel ve uygulamalı konferanslar, önde gelen televizyon izleyicileri ve radyo dinleyicileriyle toplantılar yapılmaya başlanmıştır. İsteğe göre, izleyicilerin ve radyo

dinleyicilerinin yayın sırasında sunucu veya katılımcısına telefonla bir soru sorabilecekleri ve kapsamlı bir cevap alabilecekleri için dinleyicileriyle yeni bir iletişim formu hazırlanmaya başlanmıştır. Dinleyiciler arasında en popüler yayın döngüleri; Yeşil Dalga, Sporla İlgili Diyalog, Vatan Hakkında Kelime, Hasat 87, Üniversiteye Nasıl Girilir, Ara, Cevap Verilecek programları, canlı yayın olarak Televizyon ve İzleyici, Son Haberler programları olmuştur (Asankanov & Osmonov, 2002). Halk, bu programların birçok kısmında mektuplardaki soruların cevaplarını bir sonraki yayınlarda izleyebilmişlerdir.

FedorÇernov çalışmasında 1980-1982 yılları arasında cumhuriyetçi radyo ve televizyon programlarının haftalık yayın programlarını incelemiş ve yayınevinde yayınlanan en önemli ve temel konuları belirlemiştir. Siyasi ve iş faaliyetlerinin, vatanseverlerin girişimlerinin ve çabalarının SSCB'nin 60. yıldönümüne layık bir şekilde karşılanmasına yönelik etkinliklerde Kırgızistan'ın gerekli propagandayı sağladığını ortaya koymuştur (Chernov, Fedor, 2010, s. 87). Çekoslovak gazeteci Y. Fuchik tarafından zamanında belirlenen rotadan raporlar, röportajlar, konuşmalar hazırlanmıştır. Başkent Frunze hakkında Ve Şehir Çiçek Açan Bir Bahçedir başlıklı program ile Cumhuriyet'in dört bölgesinin sanayi, tarım, bilim ve kültürünün karakteristik özelliklerini, yöneticilerin ve işçilerin yaşadığı tarihsel gerçekleri hatırlatarak bahsettikleri bir program hazırlamıştır. Zamanla Adımı Doğrularak gösterisi ise işçi sınıfının sosyal portresi, sosyal yaşam üzerindeki etkisi, bu işçilerin bu katmanın büyümesinin gösterilmesiyle yerel nüfusu yansıtmıştır (Kalchaeva, 2008, s. 136). Bu hikâyede yüzlerce haneden işçi temsilcilerinin inşaatın başlangıcından itibaren çalıştığı Frunze deri fabrikasından bahsedilmiştir. Bunlar ve daha pek çok televizyon programları televizyon yayıncılarının sürekli olarak yeni düşünceler, ilerici gösterimleri için sürekli arama yaptıklarını, izleyicileri ve dinleyicileri yaratıcı çalışmalara yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

1985 yılından itibaren Kırgız SSC'de sosyal devlet yaşamında yeniden yapılanma süreçleri başlamıştır. Ayrıca, bu süreçte Cumhuriyet'in yayın organlarına ve televizyonuna da değinilmiştir. Daha sonra durgunluğun üstesinden gelinmesi, yayıncılığın yeniden düzenlenmesi, televizyon programlarını değiştirmek amacıyla ideolojik ve örgütsel faaliyetlerde önemli değişikliklere yol açmıştır.

Elektronik medya alanındaki dönüştürücü süreçlerde kişisel faktörler de rol oynamıştır. 1984 yılında Konuk Radyo Şirketinin başkanlığına ünlü televizyon yönetmeni SatıbalıJeenbekov atanmış olup yeniden yapılanmayı coşkuyla karşılamış ve radikal demokratik bir duruş sergilemiştir. Havadaki görüşlerin çoğulculuğunu, gazetecilerin yaratıcı kurtuluşunu, sadece profesyonelliklerini değil, aynı zamanda sivil sorumluluklarını da arttırmayı desteklemiştir. Bununla birlikte iş ilişkileri sistemli olarak kontrollü bir şekilde uygulanmaya

başlanmış ve personelin sıkı bir şekilde belgelendirilmesi gerçekleştirilmiştir. (Kubatbek, 2021) Daha sonra Jeenbekov Kırgız Cumhuriyeti Jogorku Keneş'ine milletvekili olarak seçilmiştir.

Gazeteci Bakashova ile Kalchaeva'nın araştırmalarında 1980 yılında Cumhuriyet televizyonunun çalışmasının daha da ilerlediğini, yeni programlar ve yeni teknolojilerin çalışmaya başladığını ortaya koymuşlardır. 1980'li yıllarda televizyon daha güçlü bir propaganda aracı haline gelmeye başlamıştır. Haber programlarından başlayarak araştırma programlarına, son dakika haberleri, eğlence programları, konserler ve filmlerde sosyalizmi düzenleyen Marx'ın ve Lenin'in fikirleri, Komünist Parti'nin siyaseti, sosyalizmin geleceği, kapitalizmin çöküşü hakkında sık sık haberler yayınlanmıştır. Bu durum Kırgızistan'ın il, ilçe ve şehirlerindeki televizyon kanallarında devam etmiştir (Bityukov, Aleksandr; Kalchaeva, Lira, 2002, s. 137-138). 1980 yılında gerçekleştirilen 22. Yaz Olimpiyatı Oyunları SSCB'nin başkenti Moskova şehrinde gerçekleşmiştir. Onu dünyaya yayınlamak için güçlü televizyon teknikleri hazırlanmaya başlanmıştı. Sovyet başkentindeki televizyon montaj tekniklerine canlı yayında kullanılacak farklı teknikler eklenmiştir. Bu yeni teknolojileri bütün SSCB'ye bağlı ülkeler de kullanma şansına sahip olmuştur. Böylece 22. Yaz Olimpiyat Oyunları sadece Sovyet ülkelerinde değil, bütün dünyada kendisine izleyici kitlesi bulmuş önemli spor etkinliğine dönüşmüştür. Bu etkinliği Kırgız televizyonu da izleyicilerine aktarabilmiştir.

1985 yılından itibaren dünyanın tek güçlü sosyalist gücü olarak kabul edilen SSCB'nin sosyopolitik sistemi, özellikle aktif gençlik hareketi olmak üzere yeni bir ideolojik akıma tanıklık etmiştir. Parti örgütleri yeniden ele alınmış ve yeni talepler belirleyip yeni sorunları gündeme getirmişlerdir. Ülkedeki siyasi durum, komünist ideolojiyi, yeniden yapılanma ve şeffaflık çabalarına dayalı siyaseti reddeden Komünist Parti'nin yeni gençlik hareketleri, örgütleri ve destek grupları arasındaki çatışma nedeniyle kötüleşmişti. Dönemin talebine göre merkezi televizyondan başlayarak cumhuriyet, bölge ve şehir televizyon programlarında hükümeti protesto eden televizyon programları artmış ve içeriği de ayrı düşünceler ile kendi aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıkarmıştır. Çoğu eski sistemi savunarak aynı şekilde devam etmesini isteseler de bazıları gençleri desteklemekten korkmamıştır.

Yeniden yapılanma politikası sırasında dil, kültür, adetler ve din hakkında serbestlik olmasını, baskı olmamasını isteyen gençler düşüncelerinden ve kararlarından vazgeçmemişlerdir. Kırgızistan televizyonunun düzeni de bu olaydan sonra değişmiş ve yukarıdan izin almadan programlar yapılmaya başlanmıştır. Kırgız Cumhuriyeti KTRK televizyon kanalının kurul başkanı UmtulOrozova'nın yardımı ile ülke gençleri için Press-Bar adlı proje hazırlanıp canlı yayında gösterilmişti. Bu program her Pazartesi saat 17:00'den 23:00'a kadar Kırgız ve Rus dilinde seyircilerle buluşmuştur. 1989 yılındaki sosyal araştırmalara göre Kırgız dilindeki

programların %80'i izlenirken, Rus dilindeki programlar %50 oranında izlenen programlar olmuştur. Press-Bar programının içeriğini politika, sosyal ekonomi, kültür meseleleri hakkında gençler arasında genel konuşmalar oluşturmuştur. (Myrzakulov M. , Televideniye Kyrgyzskoy Respubliki v kontekste formirovaniya i transformatsii sistemy SMI Sredneaziatskogo regiona, 2007, s. 79) Bu programlar sayesinde genç politikacıları halk tanımış ve onları desteklemeye başlamıştır (KTRK OBO, 2001).

Tablo 3 KTRK 1960-1980 Yıllar Arası Program Değerlendirmesi

Gösterge	Yıllar				
	1960	1965	1970	1975	1980
Stüdyo	1	1	2	2	2
Televizyon Programları	720	2600	5200	6000	7000
Stüdyoların kendi gösterileri	130	780	1800	2500	3000
Konserler	1	8	15	20	25
Tiyatro	-	10	15	20	25
Devlet filmleri	5	78	100	120	150
Yurt dışı istasyonları	2	7	7	7	7
Yurt dışı istasyon programları	2298	19460	39130	44940	52150

Kaynak: (Kalchaeva, 2008)

Kırgızistan Televizyon Kanalı'nın 1959-1980 yıllarındaki programları ana başlıklara ayrılmıştır.

Politikadaki tansiyonun düşmediği 1989-1991 yıllarında televizyonu yönetmek çok zor olmuştur. Yönetmen A. Ronkin, fotoğrafçı M. Toktogulov vs. Press Bar programını ve gençler bölümünün başkanlığını gazeteci Baima Sutenova yapmıştı. Bağımsız bir ülke olmak için çabalayan gençleri kollamakta zorluk çeken Sutenova Biz bir ülke ile halk arasındaki köprü olarak televizyon çalışanları bağımsızlığımızı kazanmamız için çok çabalar harcadık demiştir (Kırgızstana, 1992). Sosyal Politika bölümünün gazetecileri İsabek Mamadaliyev ile Mihail Ronkin tarafından hazırlanan Kırgız dilindeki Şibege, Rus dilindeki Ekran anahtarı

programlarında inşaat, alışveriş, halk arasındaki yemek hazırlıkları, ülkeye isyan edenler, halkın malına göz dikenler gibi çeşitli konular hakkında yayınlar yapılmıştır. Bu programlar artık ülkeyi yavaş yavaş bağımsızlığa hazırlamıştır. Bu programların sonucunda gazeteciler ile hukuk koruyucuları iş birliği yapmaya başlamışlardır.

Yeniden yapılanma yıllarının ikinci yarısında ekonomik problemler ikinci sırada kalıp sosyal politika öne çıkmaya başlamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin son zamanlarında yürüttüğü politikaların anlaşılammaya başlaması, milletlerarası ırkçılık, siyasi anlaşmazlık, dini kavgalar sonucu her yerde küçük küçük ayaklanmalar başlamıştır. Bu siyasi kriz Kırgızistan'ı da içine dahil almıştır. 1990 yılında Oş şehrindeki Özbek ve Kırgız halklarının çatışması da Sovyetler'in artık bir Birlik şeklinde devam edemeyeceğinin göstergesi olmuştur. Oş şehrindeki olayları yerinden göstermek için televizyon çalışanları harekete geçmişler. Olayları dünyaya, komşu ülkelere, halka iletmek için arka arkaya canlı yayınlar Kırgızca, Rusça ve Özbekçe gösterilmekteydi (Akmatbaeva, 2002, s. 89-90).

1991 yılının 21 Şubat'ında Devlet Televizyon ve Radyo Komitesi'nin ismi Devlet Televizyon-Radyo kurumu olarak değiştirilmiştir (KTRK, 2022). Kırgız Cumhuriyeti yönetimi tarafından alınmış kararlar sonucunda partiler, kurumlar, bakanlık ve başkanlıklar tarafından televizyona müdahalelerin edilmemesi ve onlar üzerinde baskı kurulmaması konusunda karar alınmıştır. Gazeteciler artık partiye, ya da devlet kurumlarına hizmet etmekten kurtulup sadece devlet için hizmet etmeye başlamıştı. Bu kanunların çıkmasına rağmen Sovyet dönemindeki politika hala devam etmekteydi. 1991 yılı 31 Ağustos tarihinde Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu durumda Kırgızistan televizyon kanalı da SSCB Şehir Televizyon Radyo Komitesi'nden ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren Birlik ülkelerinin medya kurumları, teknoloji siyaseti ve yayın sistemleri konusunda artık kendi kararlarına imza atmaya başlamıştır. Başta Rusya olmak üzere, Orta Asya'daki ülkeler ile; Çin, Japonya, Türkiye gibi ülkeler ve BBC gibi önde gelen medya kurumları ile medya çalışmaları başlatılmıştır.

16 Mart 1998 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile Devlet Ulusal Televizyon ve Radyo Şirketi temelinde Devlet Televizyon ve Radyo Yayın Kurumu kurulmuş ve bu yapıya ilişkin onayladığı yönetmelikte, Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu'nun televizyon ve radyo için bir devlet kurumu olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyetin diğer tüm televizyon ve radyo kuruluşlarına, mülkiyet biçimlerine bakılmaksızın, karşılıklı yarar sağlayan koşullarla kuruma katılma fırsatı verilmiştir. (Sultanova, 2015, s. 73) Bu düzenlemeyle birlikte, Kırgızistan'da devlet televizyon ve radyo yayınlarına yönelik bir standart oluşturulmuş ve devletin medya sektöründeki rolü güçlendirilmiştir. Ancak, bu düzenlemenin özel televizyon

ve radyo kuruluşlarının da faaliyet gösterebildiği bir ortamın oluşmasını sağladığına dikkat edilmiştir.

Bilgilendirme programları nesnel olarak çeşitli görüşleri kapsamaya başlamıştır. Yalnızca solcu radikal, aşırı dindar, etnik, aşiret anlayışmazlığını ekerek, ülkenin etik, kültür, imaj ve güvenlik normlarının rehberliğinden kaçınmıştır. *KTRK* liderliğinin yer almadığı Devlet Televizyon ve Radyo Yayın Kurumu Etik Komisyonu kurulmuş ve İş Uyuşmazlıkları Komisyonu'nun oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır. 2002 yılının başında manyetik bantlardan lazer medyaya kadar Altın Fon sayımı için ihale ilan edilmiştir. Altın Fon'un sayesinde Kırgızistan'ın paha biçilmez miraslarını (şarkıları, türküleri, manas okuyucuları, Kırgız filmleri) saklayabilmişlerdir. Bu fonograflar yarım yüzyıldan fazla bir süredir kaydedilmiştir. (Chernov, *İstorya razvitya teleradyoveshannya v Kyrgyzstane (1928-2000)*, 2009, p. 121) Kırgızistan'da en iyi kayıtların 80-100 yıl boyunca korunmasını garanti eden HHB ve Quantegy'nin CD-R CD'leridir. Kırgızistan Hükümeti'nin emriyle, Altın Fon'un yeniden yazılması için başlangıçta 3 milyon som ve ardından 500 bin som daha tahsis edilmişti. Cumhuriyet radyosunun TPO Muras baş ses mühendisi, Kırgız Cumhuriyeti Onurlu Kültür İşçisi V.V. Vanykin, NTRC başkanı T. Aitikeeva'ya, sağlam fonun durumuna ilişkin sorunun özünü ana hatlarıyla belirttiği bir muhtıra sunmuş ve A. Lesnikov'un ihale komisyonundaki adaylığının en iyi ses mühendisi olarak değerlendirilmesini önermişler (Satylkanova, *The History of the Formation of Public Television in Kyrgyzstan*, 2015, p. 79). Ona göre, yalnızca bu stüdyo, ulusal mirası gelecek nesiller için korumaya belirlenen miktarda işi ve tahsis edilen fonlar dâhilinde niteliksel olarak yerine getirebilirdi.

Ocak 2001 tarihinden itibaren Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu, Devlet Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Cumhuriyet Televizyon ve Radyo Merkezi, Çüy, Oş, Celal-Abad, Talas, Narın, Issık-Kul bölgesel televizyon ve radyo şirketleri, Kırgız Telefilm Südyosu, Senfoni Orkestrası ve korosu piyasa ilişkilerine geçiş ve medyanın demokratikleşmesi, televizyon ve radyo yayıncılığının yapı ve organizasyonunda değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Televizyonda kaldırılan ana yazı işleri ofisleri yerine, bir dizi özel Yaratıcı ve Üretim Derneği içeren Maalyamat ve Rukh olmak üzere iki üretim merkezi oluşturuldu. Editör pozisyonu yerine yeni bir yapımcı pozisyonu ortaya çıkmış, eskileri kaldırılmıştır. Muhabir, köşe yazarı ve yorumcu olarak Cumhuriyetin tanınmış televizyon muhabirleri ve görüntü yönetmenleri bağımsız yazar grupları olarak ortaya çıkan televizyon yazarları, özgün programlarıyla yayına girmeye başlamışlar. (Chernov, *İstorya razvitya teleradyoveshannya v Kyrgyzstane (1928-2000)*, 2009) Uzun vadeli tematik alanlar arasında, Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu, her şeyden önce önemli kararnameler, emirler, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın halkla görüşmeleri, Devlet

Başkanı kararlarının ayrıntılı açıklamaları hakkında hızlıca bilgileri içermekte ve Hükümete, Jogorku Keneş tarafından kabul edilen yasaları iletmektedirler.

KTRK televizyon kanalı yayın içeriği ve programlar üzerinde genel yapılan araştırmalar da 2010 yılına kadar yazılı olarak bulunmamaktadır. 2010 yılından itibaren *KTRK* televizyon kanalı yıllık çalışma raporu hazırlamaya başlamıştır. (*KTRK.kg*, 2023) 2010 yılıdaki rapora göre ülkede büyük ayaklanma yaşanması nedeniyle kanalın halka %100 arz edildiği belirtmiştir. Bu ayaklanmada Devlet televizyon kanalı da büyük darbe almıştır. Bu olay hakkında Kasım 2021 tarihinde Medya Politikası Enstitüsü Direktörü Novyye LİTSA sitesine verdiği röportajda sorulmuş Televizyon kanalı halka açık mı sorusuna henüz değil cevabını vermiştir. Onun dediğine göre Kökeni SSCB'den gelen *KTRK* televizyon kanalı 2010 yılına kadar faaliyetlerini bağımsız olarak sürdürememiştir. Üst mevkilerdeki kişilere göre içerikler üretilmiştir, ya da onların yaptıkları işleri devam ettirmişlerdir. Bu da ülkedeki 2005 ve 2010 yılındaki ayaklanmalara ve halkın televizyona güvenmemesine sebep olmuştur. 2005 yılındaki ayaklanmadan sonra Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev kanalı halka açık bir kanala dönüştürmeye başlamıştır, ancak daha sonraları fikrini değiştirmiştir. 2010 yılında önce bir kararname, ardından Kamu Yayıncıları hakkında bir yasa çıkarıldı ve o zamandan beri TV kanalının yöneticileri, sırasıyla parlamento tarafından seçilen Denetim Kurulu üyeleri tarafından seçilmeye başlamıştır. (Novyye LİTSA, 2021) Denetim kurulu kanalın iç yapılanmasından başlayarak program içeriğine kadar kontrol sağlamaktadır.

2.3.1.1. Haber programları

SSCB'ye bağlı olan başka ülkelerin teorilerine bakacak olursak, televizyondaki haber programlarının ana merkez olan Moskova'nın haberlerini halka devlet kanalından iletmek olduğunu görmekteyiz. Aynı politika Kırgızistan televizyon kanalı için de geçerli olmuştur. Kırgızistan gazetecilerinin araştırmalarına göre Sovyet dönemi son haberler ve tarım programları o dönemin haberlerini, önemli duyurularını, başarılarını ve planlarını yayınlamaktaydı (Bakashova, Kırgızistan Cumhuriyetinde yayın yapan medya kurumları (1991-2002), 2002). Her gün Kırgız ve Rus dillerinde haber programı yayın yapmaktaydı.

Dağlık bölge olan Kırgızistan'ın haber programlarında tarım, hayvancılık haberleri daha çok yer almaktaydı. Ekran mehanizator (Görüntü kameraman), Tüşüm üçün (rüyam için), suu – mol tüşümdün bulağı (su – bereketin başıdır), Golos Kirgizii (Kırgız'ın sesi), Emgekbaatırlarının iygilik terijanakeneşteri (başarılı insanların başarıları ve tavsiyeleri), Emgeke dank (başarıya alkış), Put k izobilyu (Bolluğa giden yol), Zapolnotsennıyegektar (Tam hektar başına), Tonskiyebudni (hafta içi Ton), Djumgalskiybudni (hafta içi Cumgal) gibi ülkenin her ili için ayrı programlar hazırlanıp yayınlanmıştır. Programın içeriği genel olarak halkın Sovyetler'in

mülküne fayda sağlaması ve katkıda bulunması gerektiğini hatırlatmak olmuştur (Kalchaeva, 2008, s. 125). Ülkede il ve ilçe olarak her sene devletin ekonomisine katkı sağlamak zorunlu olduğundan halk haberleri izleyerek devlete ne kadar vergi ödeyeceğinden ve kanunların değişimlerinden haberdar olmuştur. İlkbahar gelip halkın ekin tarla işleri yaklaşıncı nasıl doğru ekin ekilmeli, neler yapmalı gibi konularda halkın bilinçlenmesi için Jaiıttardı tuura paydalanuu (Tarlaları doğru kullanmak), Bakçalara keneş (Bahçıvanlara tavsiye), Problema kukuruznogo polya (Mısır tarlalarındaki sorunlar) gibi programlar televizyonda yer almıştır. Her sene kurul toplantısında ana başlık halkın devlet için neler yapması gerektiği, onun için nasıl programlar hazırlanması gerektiği konuşulmuştur (Kostoysov, Brodckiy, & Makushin, 2000, s. 224). O dönemde hayvancılık yapanlara yıllık ödüller vererek motive edilmeye çalışılmıştır. Bu yayınlardan sonra kendini güçlü gösterebilmek için kendi malını verenler bile olmuştur. Her şey Komünizm için sloganları her gün televizyonda gösterilmiştir.

Bunun dışında SSCB'ye bağlı başka ülkelerin haberleri de sık sık yayınlanmıştır. Uluslararası haberleri hazırlayan ayrı bir bölüm Uluslararası hayat akışı adlı haftalık program yayın hayatına başlamıştır. Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Türkmenistan gibi komşu Sovyet ülkelerinin haberlerinin birbirine izletilmesi yoluyla bu ülkelerin halklarının daha fazla komünizme bağlı kalmasına çalışılmıştır.

Kalchaeva'nın araştırmasına göre; 1970 yılı haber programları arasında siyaset bölümü açılmış ve başına C. Oruntaev geçmiştir. Bu bölümde sadece gazetecilik bölümünden mezun olan siyaseti iyi bilen gazeteciler çalışmaktaydı. Onların içinde E. Aiylcheyev, T. Bogomazova, İ. Mamadalyev, A. Karaev, K. Joldoshev'ler vardı. Yukarıda ismi geçen gazeteciler politikayı araştıran ilk gazeteciler olarak tarihe geçmişlerdir. 1960-1980'li yıllar arasında toplam 3000'den fazla siyasi program yayınlanmıştır. Siyasi programlar günlük 3 saat gösterilerek en çok yayın yapan programlar olmuştur (Kalchaeva, 2008, s. 127).

Ainura Gabibovna'nın Gorbaçov dönemindeki araştırmasında 1985 yılında Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Merkezi Komitesi'nin 1. Sekreteri seçilmesiyle birlikte medya için perestroyka adlı yeni siyasi programın yayın hayatına başladığı hakkında medyada haberler çıkmıştır. Gorbaçov'un amacı Sovyet halkının mali durumunun iyileştirilmesi, sosyoekonomik düzeyin yükseltilmesi, uluslararası gelişmiş ülkelerle aradaki farkın kapatılması olmuştur. Ana vurgu, insan faktörünün etkinleştirilmesine, ticari faaliyetlerin geliştirilmesine, disiplinin güçlendirilmesine ve emeğin sonuçlarına olan ilginin artırılması yönündedir. Gorbaçov ülke içinde medyanın rolünden ve yurt dışında propaganda yapmanın gerekliliğinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Ne ve nasıl yazılacağı konusunda tavsiyelerde bulunup yazı işleri müdürlerinin Parti Merkez Komitesi karşısında sorumlu olduğunu hatırlatmıştır (Alieva, 2016, s.

38). Böylelikle Gorbaçov'un yönetime gelmesiyle Kırgız televizyonunda da uluslararası haberler yayınlanmaya başlanmıştır. Bu da artık halkın bakış açısını değiştirmesine sebep olup, problemler ve taleplerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. "Perestroyka fikri fiilen kendini tüketmiş, böylelikle insanlar SovKPMK'ye giderek daha da özgürleşmek için çözüm arayışı içine girmişlerdir. Böylelikle 1990 yılı Medya yasasında Medya özgürlüğü anayasası SSCB Anayasası tarafından kabul edilmiştir (Anayasası, Kırgızistan Cumhuriyeti Medya, 1991).

Bağımsızlık sonrası sosyal ve politik yaşam olarak televizyonun rolünün artmaya başlamasıyla haber programlarının da yeri önemli noktaya gelmiştir. Filolog Myrzagulov'un dediğine göre 1991 sonrası oluşmuş siyasi iletişim ortamı demokratik seçimlere aktif katılım sağlamıştır. Haber, bilgi ve analitik programlar televizyonun liderleri haline gelmiştir. (Myrzagulov, 2007, s. 1-3) Bağımsızlık sonrası dönemde, televizyonun yaygınlaşması ve haber programlarının önem kazanması, insanların güncel siyasi ve sosyal gelişmelerden haberdar olmalarını sağlamıştır. Ancak, bu durum aynı zamanda medyanın etki ve manipülasyon potansiyelini de beraberinde getirmekteydi. Haber programlarının tarafsızlık ve objektiflik ilkelerine uygun şekilde yönetilmesi, halkın doğru ve dengeli bilgiye erişimini sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

2011 yılında *KTRK* Genel Müdürü K. Otorbaev¹¹, haber kanalı için Halk Kabul ofisi açtırmış ve halktan gelen mektup ve isteklere göre haber bültenini çoğaltmaya çalışmıştır. *KTRK* Ala-Too haber stüdyosu 2011 yılından itibaren dijital yayına geçiş yapmıştır. Kendi kaynakları ve parlamento seçimlerinde elde edilen reklam gelirleriyle profesyonel ve maliyetli ekipmanlar alınmış ve stüdyo tamir edilmiştir. Ala-Too İçerik Programları Direktörlüğü'nde bulunan bilgi programlarının görsel ve içerik yönleri tamamen değiştirilmiştir. Ala-Too İçerik Programları, M-Vector ve GULLUP gibi bir dizi şirketin 1 Ocak - 1 Mart 2011 tarihleri arasında tüm ülkede gerçekleştirdiği sosyolojik araştırmaların sonucunda %60'tan fazla oy almıştır. (Adylbekov, 2016, s. 27-31) Ala-Too programları diğer *OTRK* programları arasında en yüksek puan alan içerik olarak değerlendirilmektedir.

KTRK'nın 2012 başarı sonuçlarına göre, Internews desteğiyle Ala-Too Radyo ve Televizyon İstasyonu'na Haber Fabrikası adlı bir haber programı kurulmuştur. Bu program, *KTRK* yayınlarının optimizasyonu ve otomasyonu için gerekli olmuştur. Tüm yerel ağ ve materyallerin dijital formatta arşivlenmesi için ses ve video verilerinin iletim hızını artırmak amacıyla yerel ağlar güncellenmiştir. Yerel ağın güncellenmesi için 1200 metre optik kablo ve

¹¹ 1972 yılında doğmuş Otorbayev 1994-2000 yıllarında Asaba gazetesinde editör olarak çalışmış, 2005 yılında Azattık Media radyosu direktörlüğü görevini üstlenmiştir. 2010 seçimlerine kadar süreli olarak *KTRK*'nin başına geçmiş, 2011-2014 yıllarında kanalın genel müdürü görevini yürütmüştür.

14000 metre CAT6 kablosu döşenmiştir. (Ktrk.kg, 2012) Haber kanalı için 2012 yılı büyük dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir.

Haber kanalı 2014 yılı haftalık 161 saatlik olup analog dalgalarla 24 saat yayın yapmıştır. Kanalin kendi ürettiği programlar toplam %56 olup, %15'i tekrarlanma ve kalanı da yurt dışı haberlerden oluşmuştur. 2015 yılı kanal ilk kez Gazetecinin soruşturması programı yayınlamıştır. Programda ülkede yasa dışı faaliyetler ve ihlaller hakkında araştırma yapılmaktadır. Bunun dışında Hafta sonu siyasi programı ülkedeki siyasi problemleri ortaya koymaktadır. Bu programlar sayesinde KTRK kanalı yüksek reytingde yer almıştır (Alymbaeva & Alimakhunov, 2021, s. 272). Ekim 2016'da ise *KTRK'daAla-Too24* ismiyle haber kanalı olarak 24 saat Kırgız ve Rus dilinde haber sunmaya başlamıştır. İki dilde haber yapan kanal 2017 yılından itibaren %70 ana dilinde (Kırgızca) %30 resmi dilde (Rusça) haber yapmaya başlamıştır. 2018 yılı ise kanalın 60. Kuruluş yıldönümü kutlanmıştır. Kanal siyasi haberlerden daha çok sosyal haberlere ağırlık vermiştir. *Ala –Too24* haber kanalı 2019 yılı Rusya'da muhabir ofisi açmış ve ilk kez yurt dışındaki (Moskova'daki) haberleri yerinde göstermeye başlamıştır. 2020 yılındaki haberler ağırlıklı olarak COVID-19 ile bağlantılı olmuştur.

Sonuç olarak, Kırgızistan televizyon kanalındaki haber programları Sovyet döneminden bağımsızlığa kadar süreçleri göstermek, komünizmi yaymak, anayasa ve kurallardan halkı haberdar etmek için çalışmıştır. Ana merkez olan Moskova'daki yayınlar Rus dilini bilmeyenler için Kırgız dilinde konuşan halkı haberdar etmek ve onlara Rus dilini öğretmek için temel merkez olmuştur. Bağımsızlık sonrası ise haber bültenlerine olan ilginin analizi sonucu izleyici ilgisinin siyaset, bölgesel olaylar, ekonomi, kültür, kanun ve düzen, olaylar ve savunma konuları, toplum, sosyal güvenlik, ekoloji, sağlık, uluslararası olaylar, sosyal sorunlar, spor, çocuk sorunları, eğitim konuları olarak öne çıkmaya başladığını göstermektedir. (Karagulov, 2017, s. 16) Bugün *KTRK* izleyicileri için günlük haberler; 24 saat açık bilgilendirici TV kanalı *Ala-Too24*, bilgi verici radyo istasyonu *BirinciRadio* ve Kurumun bilgilendirici web portalı tarafından hazırlanmaktadır.

2.3.1.2. Film programları

SSCB'nin propaganda faaliyetleri, ülkenin tarihi boyunca çok çeşitli şekillerde gerçekleştirilmekteydi. Bunların arasında film propagandası da önemli bir yer tutmuştur. Sovyet sineması, Ekim devrimi sonrası dönemde, özellikle Sovyet hükümetinin propaganda faaliyetlerine hizmet eden filmler üretmiştir. Bu filmler, Sovyetler Birliği'nin sosyalist ideallerini ve devrimci mesajlarını yansıtmıştır. Özellikle, 1930'larda Joseph Stalin döneminde SSCB, devletin ideolojisine uygun olan filmlerin üretimini teşvik etmiştir. SSCB film propagandası, genellikle iki ana kategori altında incelenebilir: Sovyetler Birliği'nin başarılarını kutlayan ve

kapitalizmi eleştiren filmler. Bunlar, genel olarak, televizyon üzerinden yürütölmekteydi. Kırgız televizyonu da bunun dışında kalmamıştır.

Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan, SSCB'nin bir parçası olduğundan dolayı Sovyet sinemasının etkileri Kırgız sinemasında da görölebilmekteydi. Sovyet döneminde, Kırgızistan'ın sosyalist sistemini destekleyen filmler üretilmiştir. Bu filmlerde Kırgız halkının hayat standartlarının yükseltilmesi, sosyalist ideolojinin yaygınlaştırılması ve Sovyet hükümetinin politikalarının övölmesi gibi temalar işlenmekteydi.

1967 yılı Kırgız SSCB Radyo ve Televizyon programın içeriğine film editörlüğünü de eklemiştir. Onun başına yeni mezun olan genç film yapımcı Ulan Tokombaev¹² geçmiştir. Film programlarının ana amacı televizyonun saatini doldurmak olup günde 3 saat ile sınırlı kalmıştır. 1968 yılı senaryo yazımı, çekim stüdyosu açılmış olup onun başına ünlü film yapımcıları K. Cusubaliyev, M. Gaparov gelirken televizyon stüdyosunun başına M. Yakov gelmiştir. Kalchaeva'nın araştırmalarına göre 1973 yılına kadar başarılı filmler ortaya çıkarılmış ve birçok ödöller de kazanılmıştır. Örneğin: Kündün Sırı filmi (yönetmen U. Tokombaev) Kazakistan'da düzenleniş film yarışında birincilik kazanmıştır. 1969 yılı SSCB'nin düzenlemiş olduğu ölkelerarası film yarışmasında "Topozcu" filmi (yönetmen R. Baitemirov) birinciliği kazanmıştır (Kalchaeva, 2008, s. 134).

Kırgızistan televizyon kanalına bağlı *Kırgıztefilm* stüdyosu kendine güvenen ve otoriter bir şekilde Paris'e Giden Yol, Asker, Kerez, Başka Bir Neşeli Gün gibi filmler ortaya çıkarmıştır. Gözlöklü sanatsal televizyon filmi 52 yabancı ölkö tarafından dış ticaret kanallarından satın alınmıştır (Tyurebayev, 1978). Kırgız halkının költürüne karşıt filmler de yok değildi. Komünizmin her şeyden önemli olduğunu vurgulayan, komünizmin aileden bile üstün olabileceğini aktarmaya çalışılan filmler çekilerek, hayatını komünizme adanmış insanları öne çıkartmaya çalışan filmler ortaya çıkmıştır. Hayvancılarn devlete her sene hayvanı çoğaltması gerektiğini, eğer yapamazsa kendi canına kıymaya kadar varması gibi Kırgız költürüne zıt konulara da rastlamaktayız.

Ancak Kırgız sineması sadece propagandadan oluşmuyordu. Sovyet dönemindeki izlenilen propaganda filmlerinin iyi tarafı genellikle milliyetçilik, geleneklerin korunması, ölkönin bağımsızlığı ve költürünün vurgulanması gibi konulara odaklanmaktaydı. Bu tür filmler, Kırgız halkının milli bilincini artırmayı ve Kırgız költürüne olan ilgiyi çoğaltmayı amaçlamaktaydı. Kırgız filmlerinde, tarihi olaylar, aile ilişkileri, sevgi, insan hakları ve

¹² 1941 yılında doğmuş olan Sovyet Kırgız yazarıdır. SSCB film yönetmeni olmuş Tokombayev 2002 yılında vefat etmiştir.

özgürlükler gibi birçok konu ele alınmaktaydı. Kırgız sinemasında, yerel hikayeler, gelenekler ve kültür yansıtılmaktaydı. Aynı zamanda, uluslararası düzeyde tanınmış filmler de üretilmekteydi.

1991 yılı *KırgızFilm KTRK* üzerinden kendi filmlerini problemsiz bir şekilde yayınlamaya başlamıştır. Devletin katı kontrolü ortadan kalkmasıyla özel filmler, komedi ve diziler çekilmeye başlanmıştır. Kırgızistan Film Endüstrisi Birliği'nde Kasım 1999'da yerli film sanatının geleceği hakkında tartışmalar yapılmıştır. Katılımcıların görüşleri ikiye ayrılmış: bir tarafta, ekonomik istikrarsızlık, sinemaya yeterli finansmanın sağlanmamasının nedeni olarak ortaya çıksa, diğer tarafta sinema sanatı, Kırgızistan'ın modern zamanlarını dünya üzerinde tanıtan önemli bir kültür dalı olarak görülmesi öne sürülmüştür (Murzagulov, 2017, s. 38-39)

6 Eylül 2001 tarihinde Kırgızistan Cumhuriyeti JogorkuKeneş'i tarafından Kırgızistan Cumhuriyeti Sinemasına Devlet Desteği Hakkında Kanun kabul edilmiş ve bu alandaki devlet korumacılığının temel prensipleri açıklanmıştır. 2005 yılında Orta Asya ülkeleri, Türkiye, Rusya ve Kazakistan'dan sinemacıların katıldığı bir Kurultay gerçekleşmiş ve ortak film yapımı ve dağıtım konuları ele alınmıştır. (Tolomushova, 2015) 2007 yılında Çolpon-Ata'da ilk büyük sinema forumu olan Uluslararası Issık-Göl Film Festivali düzenlenmiş ve canlı yayın olarak KTRK'dan yayınlanmıştır. Aralarında uluslararası yazar, kısa film festivalleri, Şangay iş birliği Örgütü Film Festivali, KinoStan, Ümüt gibi festivallerin birçok kez düzenlendiği görülmüştür. Yaratıcı zaferler ve organizasyonel girişimler sayesinde Kırgızistan zamanla gerçek bir sinema devleti haline gelmiştir.

2000 yılından itibaren *KTRK Toguz Ak* projesini gerçekleştirerek belgesel televizyon filmlerini yayınlamaya başlamıştır. Bu proje kapsamında ülkenin her yerinden özel insanları, kültürel yerleri, medeniyeti görmek mümkün olmuştur. Filme olan ilgi sayesinde *KTRK* 2010 yılından itibaren Kırgızfilmi finanse ederek beraber çalışmaya başlamıştır.

2010 yılı *KTRK*'da Çevri ve Dublaj stüdyosu açılmıştır. Bu stüdyo yabancı görsel ve işitsel ürünlerin Kırgızca'ya çevrilmesini sağlamaktadır. Bir yıl içinde 114 animasyon, 187 sinema ve 127 bilim-kurgu ve belgesel ürünün çevirisi yapılmıştır. Toplamda çevrilen televizyon ürünleri 460 saatten fazla bir süreyi kapsamaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin 3 Mart 2011 tarihli 219 sayılı Kararıyla, Kırgız Cumhuriyeti'nin 2011 yılı ve 2012-2013 tahminlerine ilişkin Cumhuriyet bütçesi hakkındaki tasarının ikinci okumasının kabul edilmesiyle ilgili olarak Ek 1'in 6. ve 10. maddesine göre Kırgız Cumhuriyeti Kamu Televizyon ve Radyo Kurumu'na, eğitim, animasyon ve yeni sinema filmlerinin Kırgızca'ya çevrilmesi için 25,0 milyon som tutarında mali kaynak tahsis edilmiştir. (KTRK.KG, 2011). Video materyallerin dublajının gerçekleştirilmesi için "Aytış" Kamu Fonu ihale yoluyla seçilmiştir.

2016 yılında Kırgızistan'da Tarih Yılı olarak kutlanmış ve *KTRK*, tarih filmleri ve belgeseller için bütçe ayırmıştır. Cumhuriyet bütçesinden Kırgız filmleri için 11,263,800 som¹³ harcanmıştır. 2017, 2018 ve 2019 yıllarında da devletten destek alması *KTRK* kanalının yıllık raporlarında gösterilmiştir. Ancak Kırgız yönetmenlerle (Ajymatov, 2019, s. 12) devletten yeterli destek ve iyi maaş almadıklarını ve bu nedenle özel şirketlerle çalışmanın daha popüler hale geldiğini söylemektedirler.

Son zamanlarda özel şirketlerin daha çok komedi filmlerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bunun nedenlerinden biri, izleyicilerin tercihlerinin daha çok bu türden yapımlar olduğunun ortaya çıkmasıdır. Özel ve devlet sinema şirketleri, son 10 yılda Orta Asya'da sinema sektöründe önde olduklarını belirtmektedirler. Kırgız filmlerine olan desteğin sadece yapımcılardan değil, izleyicilerden de yüksek olduğunu, Kazak oyuncu ve yönetmen KızıkTimes programında ifade etmiştir. Orada, oyuncu şu şekilde belirtmiştir: "Bütün dünya onun içinde, bizim halk da (Kazakistan) dünyada popüler olan Avatar filmini izledi ve film dünya çapında rekorlar kırdı. Bizim ülkemizden Avatar filmi 3 milyon dolar gelir elde etti. Ancak bu film bir ülkede, o ülkenin filmlerinden öne çıkamadı. Bu ülke Kırgızistan'dı. Çünkü Kırgız halkı sinemalarda kendi filmlerini izlemeye devam ettiler ve Avatar'ın zaten internete çıkacağını düşünerek oradan izlemeyi tercih ettiler. (Kazakistan, 2023) Kırgız filmleri son 15 yılda birçok uluslararası festivallerde başarılı olmuştur. Bunlardan biri yönetmen ArtykbaiSuiundukov Yunanistan'da gerçekleştirilmiş olan film yarışında Şambala filmi LiberFilms International Festival adlı başlık altında ödül kazanmıştır.

Sonuç olarak bağımsızlık sonrası Kırgız sineması, Kırgız kültürü, tarih ve toplumsal konulara odaklanan filmler üretmeye başlamıştır. Bu dönemde Kırgız yönetmenler ulusal kimliklerini ve özgün hikayelerini sinemaya yansıtmaya başlamışlar. Özellikle 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında, Kırgız film endüstrisi büyük bir canlanma yaşamıştır. Yönetmenler, Kırgızistan'ın tarihi, kültürel ve sosyal konularını ele alan filmler yapmaya başlamışlar. Bu dönemde çeşitli festivallerde ve uluslararası platformlarda Kırgız filmleri büyük ilgi görmüş ve ödüller kazanmıştır. Uluslararası anlaşma olarak Rusya'nın 1. kanalıyla 100 saatlik çocuk filmi gösterimi ve dublajı için anlaşma yapılmıştır. BBC TheWhyStories ile *KTRK* Neden belgesel (32 bölüm) filmini göstermeye izin almıştır. Bunun gibi Türkiye'nin dizileri, Kazakistan, Özbekistan, Rusya vs. ülkeler ile *KTRK* kanalı KırgızFilm stüdyosu sık çalışmalar yaptığını ve başarılarını göstermektedir.

¹³ 123 560 ABD doları

2.3.1.3. Kültür programları

Kırgız televizyonunun müzikal editörleri, varlığının başlangıcından bu yana izleyicilerin estetik eğitim isteklerini dikkate alarak yayın yapmışlardır. Müzik-eğitim programları Müzik — Herkes döngüsüyle televizyon izleyicilerini çeşitli müzik türlerinde klasik bestecilerin eserleriyle tanıştırmıştır. Çaykovski, Mussorgsky, Verdi,  nl  Kırgız bestecileri Maldybayev, Abdraev, vb. Çok dinletilmiştir. Örneğin; yayınlar Kırgız müzik k lt r n n tarihine büyük umutlar vererek, takipçilere sadece tarihsel önemini değil, aynı zamanda insanlar üzerindeki ahlaki etkisini de göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Muras (Miras) döngüsünün en iyi programlarından biri besteci MukaşAbdraeve'nin aktarımı olmuştur. Yönetmen-yapımcı E. Moldobayev ve senarist S. Akmatov bestecinin biyografisi,  ağdaşların anılarıyla ilgili belgeleri dikkatle incelemişlerdir. Program 600'den fazla şarkı eserinin yazarı Kırgız SSCB halk sanatçısı J. şeraliyev'in bestecisi olan gösterileri hakkında ilgi uyandırmıştır. Cumhuriyet Televizyonu Manasçı adlı bir programı yayınlamış ve Manas destanından alıntılar sanatçı U. Mambetaliev tarafından sunuculuk gerçekleştirilmiştir ( braimov, 2014, s. 63). Birkaç müzik sayfası içeren yeni bir müzik döngüsü Obon (Melodi) yayınlanmıştır. Programın içeriğinin yeterince parlak ve geniş olduğu ortaya çıkmıştır.

Programlarda Lirik Dalga üzerinde ve Kırgız Tiyatrosunun Ustaları adlı program döngüsünde önemli bir bölüm vardı. Böylece seyircilere birçok Kırgız şairini tanıtan birkaç program yapılmıştı. Televizyon ekranından yeni şiirler K. Malikov, T. Oumetaliev, S. Jusuyev, S. Fixin, K. Akayev, T. Kozhomberdiev, O. Sultanov tarafından okunmuştur. Yazarların ve stüdyo çalışanlarıyla birlikte teknik heyet de M. Toybayev'in oyununda Selkor, E. Kovsky'nin oyununda G vercinim Sen Benimsin, Yolların Nereye Gitti (D. Gorbunov, A. Zalutsky) gibi popüler televizyon gösterilerini hazırlayıp sunmuşlardır. M. Aksakov, televizyon için birçok senaryo yazmıştır. T. Kasymbekov'un Alymkan adlı oyunundan çekilen televizyon filmi SSCB'nin birçok televizyon ekranında başarıyla izlenmiştir (Danyarov, 1980, s. 63). Frunze Televizyon Stüdyosu'nda bu tür senaryolar çok az olup tek çıkış yolu tiyatro oyunlarını televizyon ekranına yansıtmak olmuştur.

Cumhuriyet televizyonunun ilk başarıları ne kadar alçakgönüllü olursa olsun, içinde güçlü bir bilgi ve propaganda aracı görülmekteydi. Televizyon ekranı, ulusal ekonominin başyazarlarının, bilim adamlarının, büyük bir konser salonu olması için düzenlenmişti. Televizyon Haberleri programında Kırgız SSC'nin sanayi ve tarım, bilim, teknoloji, edebiyat, sanat, spordaki başarılarını yansıtmışlardır (Bagirov, Jurnalistika, 1984, s. 186). Toplumsal gerçekler, çalışanlara sürekli olarak yeni konular ve iletişim döngüleri hakkında bilgi vermiştir.

Halkın tavsiyesi — gücü, İnsan ve Hukuk, Sizin için sevgili dostlar gibi programlar hayatın çeşitli yönlerini aydınlatmış ve birçok izleyicinin favori yayınları haline gelmiştir.

1976 yılında dört stüdyoya sahip Televizyon ve Radyo İdari Stüdyo Kompleksi'ne bağlı yeni bir bina inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlardan ikisi de renkli bir görüntü iletmek için planlanmıştır. Bu İSK'nın inşası ve donatılması için devlet tarafından bütçeden 10 milyondan fazla ruble tahsis edilmiştir (Chernov, Fedor, 2010, s. 121). Böylelikle SSCB'den bağımsızlığı alana kadar yeniden yapılandırmanın ana görevi, SSCB'nin ve genel olarak onun üyesi olan cumhuriyetlerin ekonomik kalkınmasının dinamik hızını sağlamak olmuştur. Sadece bölgenin güncel ve gelecek vaat eden hedeflerini dikkate alan derinlemesine düşünülmüş bir üretim organizasyonuna sahip değildi. Nüfusun emek ve sosyal faaliyetlerin gelişimini etkileyen politik ve ideolojik mekanizmaların kamu yönetimine katılımlarını da etkileyen tüm kapsamlı kullanımlarına da ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle, televizyonun kamu bilincini etkilemek ve kamuoyunu geliştirmek için bir mekanizma olarak rolü artmaya başlamıştır.

Böylece, sadece önceki yaklaşımların ataletinin üstesinden gelmekle birlikte, sorunlu tematik yayın aralığının genişletilmesi, tartışmaların artması, materyallerin tartışılması, izleyicilere yeni diyalog biçimlerinin tanıtılması, yayın organlarının sosyologlarla gayri resmi temaslarının kurulması ile karakterize edilen yeni bir durum oluşmaya başlamıştır. Elbette, yayın ve televizyon faaliyetlerinin optimizasyonu, Cumhuriyetteki tüm halkla ilişkilerin optimizasyonuna uygun bir şekilde ele alınabilmekteydi. En uygun olanı, yalnızca yayıncıların yaratıcı faaliyetlerine azami ölçüde katkıda bulunan, ekibin tüm olanaklarının ve kaynaklarının gerçekleştirilmesine, radyo dinleyicileri ve izleyicilerin halkla yakın temaslarının kurulmasına katkıda bulunan bu tür editörlerin faaliyeti olarak kabul edilebilir.

Kırgızistan'da bağımsızlığın ardından, televizyon yayıncılığı uzun süre yeni kültürel programlara çok az yer vermiştir. Daha çok siyasi programlar yayınlanmıştır. Ancak, 24 Mart 2005'te ülkede gerçekleşen büyük ayaklanmanın ardından eski Cumhurbaşkanı AskarAkaev'in ülkeyi terk edip Rusya'ya sığınmasıyla birçok alanda değişim yaşanmıştır. Bu değişimler, Kırgız televizyonundaki kültürel içeriğe odaklanmayı artırmıştır. (medya.kg, 2013)

Kırgızistan medyasında önemli bir değişim, 2010 yılında yaşanan etnik çatışma ve bu süreçte televizyonun rolüyle gerçekleşti. Haziran 2010'da Güney Kırgızistan'da etnik çatışmalar sonucunda 470 kişi hayatını kaybetti ve 400,000 kişi mülteci durumuna düştü ki onların da çoğunluğu etnik Özbeklerden oluşmaktaydı. (International Media Support, 2018) Bu şiddet olaylarının ardından ülkede iç siyasi ayaklanmalar meydana gelmiş ve KurmanbekBakiyev Cumhurbaşkanlığı görevinden alınmıştır. 2011 yılında televizyon kanallarında denetim kurulu

oluşturulmuş ve o tarihten bu yana bu kurul faaliyetlerini sürdürmektedir. Denetim kurulu sayesinde *KTRK* televizyon kanalı her yıl raporlar hazırlayarak halkı bilgilendirmeye başlamıştır. Denetim kurulunun varlığı, televizyon kanalının bağımsızlığını ve tarafsızlığını korumasına yardımcı olmuştur. Etnik çatışmanın yaşandığı dönemde televizyonun etkisi ve rolü, ülkede medya kuruluşları ve yayın içeriğinin daha dikkatli bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir ve daha etnik kültürel programlar yayınlamaya neden olmuştur.

2010 yılında ilk kez *KTRK* kanalında Door, Bizim yaşadığımız ülke ve Kardeş adlı kültürel programlar yayınlanmaya başlamıştır. Bu programların içeriği genel olarak barış, huzur ve başarı kavramları üzerine odaklanmıştır. Yukarıda adı geçen tüm programlar, Kırgız dilinde yayınlanarak unutulmuş olan Kırgız kelimelerin halka duyurulmasına katkı sağlamıştır. (KTRK.KG, 2011) Bu tür kültürel programların yayınlanması, toplumun köklerine dönüşüne ve kendi dil ve kültürünü koruma çabasına önemli bir katkıdır. Kırgız dilinin unutulmaya yüz tutmuş kelimelerinin yeniden hatırlatılması, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından oldukça değerlidir.

2011-2015 yılları arasında Kırgızistan Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu (*KTRK*), izleyicilere ve dinleyicilere eğitici ve bilgilendirici çeşitli programlar sunmaya başlamış ve kendi yapımı programların toplam içeriğini %30 artırmayı başarmıştır. *KTRK* Genel Müdürü K. Otorbayev'in girişimiyle çocuk eğitim redaksiyonu Kelecek kurulmuş, bu redaksiyon çocuk ve gençlik programlarının hazırlanması için oluşturulmuştur. Kelecek'te başarılı projeler arasında Manas Destanı Mirası, Kitap Yolculuğu, Her Şeyi Bilmek İstiyorum, Merhaba Genç Yetenek, Kırgızca Öğrenmek Çok Kolay programları yer almaktadır. (Doormedia.kg, 2021)*KTRK* kanalının kültürel programlarında olumlu gelişmelerin artış gösterdiğini söyleyebiliriz. *KTRK*'nın eğitici ve bilgilendirici programlara verdiği önem, toplumun aydınlanmasına ve gelecekte daha donanımlı bireylerin yetişmesine katkı sağlayabilir. Bu tür programların devam ederek çeşitlilik ve kalite açısından geliştirilmesi, Kırgızistan'ın kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük bir fırsattır.

2016 yılında, *KTRK* televizyon kurumu çeşitli türlerden oluşan kanallarını bir pakette birleştirerek ülkede dijital yayıncılığın ücretsiz sosyal pakete geçişini gerçekleştirmiştir. Bu sayede 2016 yılı sonunda, *KTRK*'nın tüm TV kanalları *STB* sosyal paketine dahil edilerek halka ücretsiz olarak sunulmaya başlanmıştır. Dijital yayıncılığın gelmesiyle 1 Mart 2016 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti dijital televizyon programının sosyal paketinde yer alan *Madaniyat* kanalı olarak adlandırılan *Kültür-Tarih-Dil* televizyon kanalı yayınlarına başlamıştır. Bu kararla *Kültür-Tarih-Dil* TV kanalı, toplumun değerlerine, tarihine ve diline vurgu yaparak, ülkenin kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için önemli bir rol üstlenmiştir. Aynı

zamanda genç neslin kültürel kimliğini anlaması ve benimsemesi için uygun bir platform oluşturarak, kültürel bir birlik ve farkındalık oluşturulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, toplumun gelişimine ve kültürel zenginliğin sürdürülmesine katkıda bulunması beklenmektedir. *Madaniyat* kanalı günümüzde 24 saat yayın yapmaktadır.

2.4. SSCB Dönemi İkinci Devlet Kanalı: ELTR

*ELTR*¹⁴ Kırgızistan'daki en büyük ikinci şehir olan Oş bölgesinde açılmış ikinci devlet televizyon kanalıdır. *ELTR* devlet televizyon kanalı, ilk önce Oş radyosu olarak 1967 yılında SSCB Televizyon ve Radyo kurumu kararıyla Oş şehrindeki ana editörlük olarak işine başlamıştır. Çalışanlar, başkent Frunze şehrinde getirilmiş, kanalın başına KarypbekKerimov geçmiştir. Abdiev'in dediğine göre *ELTR* kanalı 1967 yılından 1970 yılına kadar radyo olarak yayın yapmıştır. 9 Eylül 1970 yılında Oş yayındadır mottosuyla ilk yayınına başlamıştır (Abdiev, 2018, s. 181). 1999 yılı Oş stüdyosu kapsamında Oş şehrinin kurulmasının 3000 yıllık kutlamaları kapsamında Oş 3000 isimli devlet televizyonu ortaya çıkmıştır. 10 Aralık 2005 yılında İlk Cumhurbaşkanı AskarAkaev'in isteği üzerinde *ELTR* milli televizyon kanalı olarak yayın yapmaya devam etmiştir (Asankanov & Osmonov, 2002, s. 29). 16 Mart 2015 yılında ise Kırgızistan Televizyon ve Radyo kurumu kararları sonucunda *ELTR– Kamu Televizyonu* olarak yenilenmiştir (Koşalyeva, Kenceev, & Mülkübatov, 2007, s. 23). *ELTR* televizyon kanalına bağlı olan *ElFm* radyosu ve *İlim-Bilim* televizyon kanalı günümüzde de yayın yapmaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 9 Ekim 2014 tarihli 593 no'lu kararına göre Kırgızistan'da dijital yayına geçme kararı alınmıştır. 2 Aralık 2014 ve 13 Mart 2015 tarihlerinde kanalın teknik ve gelişim görselleri için ihale yapılmıştır (Koşalyeva, Kenceev, & Mülkübatov, 2007, s. 41). Kanal, 2017 yılına kadar ülkenin güneyinde yayın yapmış, o yıldan itibaren ülkenin her bölgesinde IPTV internet ve dijital yayın üzerinden yayın yapmaya başlamıştır. Sonuç olarak *ELTR* televizyon kanalı bir radyo, bir televizyon kanalı ve 9 ana programdan oluşmaktadır. Amacı, halkın bağımsız ve tarafsız bilgiye, eğitim, çocuk, kültür ve eğlence programlarına olan ihtiyacını karşılamaktır. Faaliyetlerini Kırgızistan Cumhuriyeti topraklarında yaşayan tüm ulusların vatandaşları olan Kırgız halkının çıkarları doğrultusunda yürütmektedir.

2.4.1. ELTR'in Yayın ve Program Süreçleri

1968 yılında ilk kez Oş radyosunda Oş şehrinde Konuşuyor, Oş programı halka seslendirilmiştir (SMI, 2008, s. 38). O dönem ÖmürbekErmekebaev, MeimanbekKasimov, ToktobaiKokonov radyoda çalışmaktalardı. Daha sonraları ise *ELTR* kanalında muhabir olarak

¹⁴ Kırgızistan Halk Televizyon- Radyosu

JolonMamıtoev, RaatKırğızbaev, KurbanalıSabyrov, MırzaşAşırbekov, DüşönJaparov Bedel Moldobaev gibi gazeteciler yayın yapmaya başlamıştır.

ELTR kanalının genel müdürü ErlanDogdurbekov ile yapılan görüşmeye göre kanalın ilk yayını 9 Eylül 1970 yılında Oş Yayındadır programıyla başlamıştır (Esenkulova, Tyumenbaev, & Dogdurbekova, 2022, s. 263-266). Kanal, genel olarak, %70 Kırgız dilinde, Kırgız programları yapmaktadır. Konsept olarak haberler, eğlence programı, eğitim programları başta olmak üzere film, dizi, müzik, siyaset ve milli programlar gibi içerikler üretmektedir.

Televizyon kanallarının gelişimine yapılan önemli yatırımlar genellikle başkentle sınırlı kalmaktadır ve bölgeler yeterince desteklenmemektedir. Ancak ELTR kanalı bu konuda bir istisnadır. *ELTR* kanalı, 2005 yılının sonlarında *Oş-3000* adlı Oş bölgesel televizyon şirketinin alternatif bir televizyon kanalı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Devlet, bu kanalın yeniden yapılanması ve güncellenmesi için önemli yatırımlar yapmış ve *Oş-3000* döneminde aldığı fonlardan iki kat daha fazla kaynak sağlamıştır. (itu.int, 2023)*ELTR* kanalının ülke genelindeki diğer kanallar içinde *KTRK*'den sonra gelen bir reytinge sahip olduğu görülmüştür.

ELTR kanalının programı 17 saatten oluşmaktadır. Kanaldaki programlar ise Köz karaş (bakış açısı) (sohbet programı), Kadının Mutluluğu, Demilge (girişim), Elet Bayanı (Kırsal hikaye), Tabiyatjana biz (doğa ve biz), ÖçpösIsımdar (unutulmayan isimler), Altın Ayak (altın kase), IyıkMildet (kutsal görev), İzdeim seni (seni arıyorum), Taberik (selamlar), Men Kırğızstandıkmyın (Ben Kırğızıstanlıyım), Caşooçındıgı (Hayatın gerçeği) gibi programlar 1 ayda 2 veya 4 kere gösterilmektedirler (Abdiyeva Ç. , 2018, s. 169-172).

Kutman tan (günaydın) programı ise hafta içi her sabah 07:00-10:00 saatleri arasında yayın yapmaktadırlar. İçeriği ise tavsiye, müzik, ünlü insanlar ile sohbet ve haberlerden oluşmaktadır. *ELTR* kanalı başkent Bişkek'te ve Oş şehrindeki stüdyolarından canlı yayınlar yapmaktadır. Çocuklar için ise: Böbok geçi (çocuk gecesi), Tandanuu (uyan) sabah programları, Sayakatoo (gezelim), Açık konul baldarbız (açık fikirli çocuklarınız), Bilermanordo (bilgili), Önör (yetenek) gibi özel program, Mugalimdinkündölüğü (öğretmenin gündeliği), Studentinkündölüğü (öğrencinin gündeliği), Bizdin sıymık (bizim onur), Turmuş sabaktarı (hayat dersleri), İlim aağlamı (İlim evreni), sport (spor), caratılış (Yaratılış) gibi canlı yayın programları ile yayın yapılmaktadır.

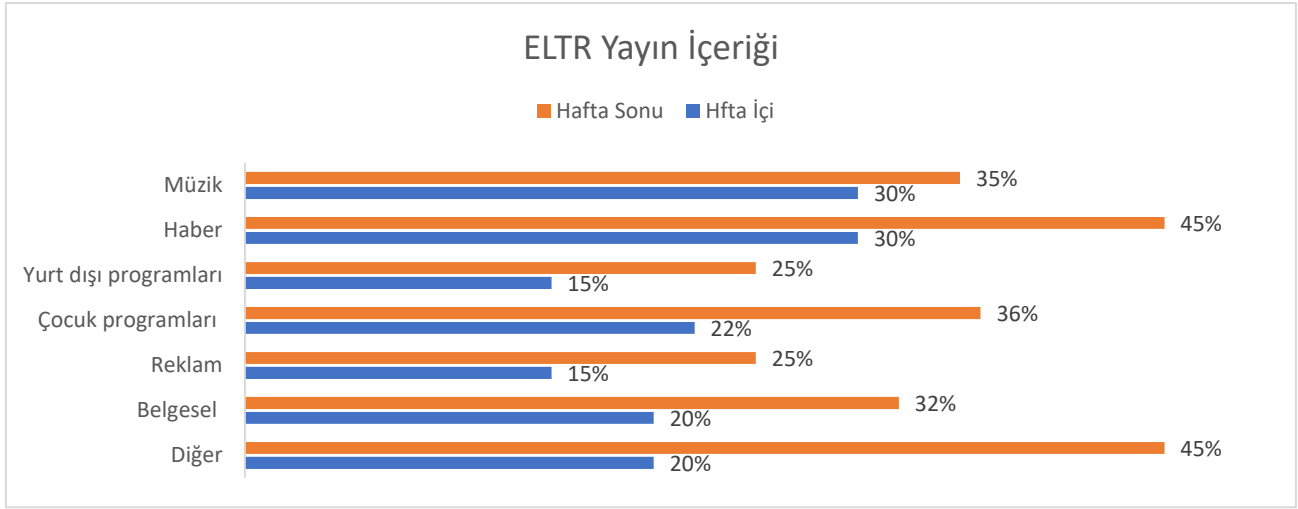
ELTR televizyon kanalının program genel kuralları şunlardır:

Programın kendine ayrılan vakti doldurması gerekmektedir.

Kanal standartlarına uyulması zorunludur.

Yazı ile görselin aynı olması gerekmektedir.

Şiddet içeren görsellerin gösterilmemesi vs.

Şekil 3 ELTR Televizyon kanalının Yayın İçeriği

Kaynak: (Analyticalreport_tv, 2018)

Sonuç olarak, kanalın yayın programları; genel olarak Kırgız milli kimliğini koruyan, eğitim ve çocuklar için daha çok program hazırlayan, siyasetten kopmasa da uzak duran devlet televizyon kanalıdır.

2.4.2. ELTR'in Milli Programlar Politikası

Televizyonda yöresel programlarının yapılış amacı, bir bölgenin kültürünü, tarihini, geleneklerini, insanlarını ve doğal güzelliklerini televizyon aracılığıyla geniş kitlelere tanıtmak ve göstermektir. Bu programlar, genellikle bir bölgede yaşayan insanların yaşam biçimlerini, yemek kültürlerini, giyim tarzlarını, el sanatlarını, halk dansları ve müzikleri gibi özelliklerini ele almaktadır.

Kırgızistan'daki devlet televizyonları arasında *ELTR* televizyon kanalının izleyicilerinin %70'ini ve hatta daha da fazlasını Kırgız izleyiciler oluşturmaktadır (Abdiyeva Ç. , 2021, s. 18). Bu yüzden kanalda yöresel, geleneksel ve milli programlar daha çok gösterilmektedir.

Ülkedeki sosyal ve siyasi olaylar hakkında halkı bilgilendirmek için Ata-Curt (Baba Yurt) adlı haber programı yayınlanmaktadır. Bu program, halkın ruhunu yükseltmeyi, doğal güzellikleri, gelenek ve görenekleri gelecek nesillere aktarmayı amaçlamaktadır. Ruh Döölöt (Ruh Yükselsecek) programı, gençlerin geçmişlerini unutmamaları için, Zeen (Aklın) bölümü ise geleceğe yönelik olarak hazırlanmıştır. Program içeriğinde Göz Nurum Baba Yurdum, İnsan ve Hukuk, Söz Gelince..., Moral, Özgür Mikrofon, Kadın, Kuran, İyi Şans, Dönem ve Biz, Ben Kırgızım gibi programlar izleyiciler tarafından ilgiyle takip edilmektedir. *ELTR* kanalı her yıl Yüksel, Kırgızistan, Kırgız Halkı gibi yarışma programları düzenleyerek izleyicileriyle daha

yakın bir ilişki kurmayı başarmıştır. Sadece Kırgızlara değil, Kırgızistan'da yaşayan diğer milletlere de çok önem verilmektedir. Onlara milli gelenek-göreneklerimizi bilmeleri için yarışmadan misafir konuşmalarına kadar çeşitli içerikleri kapsayan programlara sık sık yer verilmektedir.

Sonuç olarak, kanalın yayınlarında milli konular, milli değerler, milli kültür ve tarih gibi konulara öncelik verilmekte ve bu konular hakkında programlar sık yürütülmektedir. Yöresel programlar ayrıca, bölgesel kimlik ve dayanışmayı güçlendirerek, insanları kendi kültürlerine ve geleneklerine daha yakın hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Bu programlar, bölgesel farklılıkların zenginliğini vurgulayarak, çeşitliliği kutlamalar ve insanların farklılıklara saygı duyması yönünde teşvik edici bir araç olarak da kullanılabilir.

2.4.3. ELTR'in Haber Programları

ELTR Devlet televizyon kanalının haber programları Bişkek ve Oş şehirlerinde hazırlanıp yayınlanmaktadır. Kırgız ve Rus dilinde haberler 1970 yılından bugüne kadar çalışmaktadır. Kırgızistan vaktiyle haber saatleri 13:30'da Rus dilinde, 13:00'de Kırgız dilinde, 15:00'da Rus dilinde 16.00'da Kırgız dilinde 10 dakika olmakla yayın yapılmaktadır. Akşam ise 19:00-19:40 arası Rus dilinde, 20:30-21:10 Kırgız dilinde bir önceki günün haberleri yayınlanmaktadır (ELTR.KG, 2008).

Haber içeriklerini siyasi haberler, sosyal-ekonomi haberler, kültür ve gelişme haberleri olarak çeşitlendirebiliriz. *ELTR* kanalının *KTRK* kanalından farklı olan tarafı ise siyasi konular üzerinde çok fazla durmamasındadır. Daha çok medeniyet-kültür haberleri ve bilgilerinden oluşmaktadır. Haberlerde en çok ilçe ve köylerdeki sorunlar, hayvancılık ve tarımda üretkenlikler gibi konular üzerinde durulmaktadır.

2022 yılında CENTER FOR INSIGHTS IN SURVEY RESEARCH adlı uluslararası şirket tarafından yapılan reyting çalışmasında, *ELTR* kanalının ülkenin en çok izlenen haber programları arasında izleyici ve güvenilirlik açısından üçüncü sırada yer aldığı belirlenmiştir. İlk sırada *KTRK*, *Ala-Too24* ve ikinci sırada Rusya kanalı olan *Birinci Kanal* bulunmaktadır. (SIAR Research and Consulting, 2022, s. 29-36)*ELTR* kanalının içeriği genel olarak bölge haberlerinden oluşmaktadır.

Sonuç olarak, bir devlet kanalının kontrolü ne kadar sabit tutabilme imkânı varsa, hepsini kontrol ederek yapmaya çalışılmaktadır. Ülkede siyasi baskı sonucunda gerçekleşmiş olan ayaklanmalarda yerinde haber yayınlama, politikaya karşı duruş vs haber içerikleri devlet kanallarında gösterilmesi pek mümkün değildir. Devlet kontrolündeki kanalların haber içerikleri, haberin doğruluğu ve tarafsızlığı konusunda zaman zaman eleştirilere maruz kalmaktalar. Çünkü

bu tür kanalların haberleri, devletin politikalarını desteklemek amacıyla filtrelenmiş veya bazı haberlerin öne çıkarılması veya göz ardı edilmesi gibi durumlarla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, devlet kanallarının haber içerikleriyle ilgili olarak, bağımsızlık ve tarafsızlık konularında eleştiri ve tartışmalar sıklıkla gündeme gelmektedir.

2.5. Kırgızistan'ın Bağımsızlık Alma Sürecinin Kırgız Televizyonculuğuna Etkisi

1980'li yıllarda sosyalist ekonomi yapısının önünün kapanması önlenemeyip, dünya standartlarının altında üretim kalitesine yol açmış ve bu ekonomik unsurlar sonucunda merkezi ekonomi planlamalarının ilk dönemdeki ekonomiye sağladığı ivme tersine dönmüştür. Bu ekonomik sistemde yaşanan gerileme ile SSCB'ye üye cumhuriyetlerde toplumsal uyanış başlamış ve bu sayede Moskova yönetimi ekonomide yeni politikalarla Birliği ayakta tutmaya çalışmıştır. Perestroyka ve Glasnost politikaları eski katı sosyalist politikaya göre daha özgürlükçü, ekonomide daha liberal bir tavır takınmıştır. Fakat bu da yetersiz olunca, iki kutuplu dünyanın bir ayağını oluşturan SSCB ilk önce fiilen, daha sonraysa 1991 yılında resmen dağılmıştır (Duyshonbaeva, 2018, s. 100-102) Kırgızlar SSCB içerisinde 70 yıl özerk cumhuriyet şeklinde varlığını sürdürmüştür. Nüfus bakımından üye ülkeler arasında ilk 10 sırada olan Kırgızistan'ın o zamanki demografisinde Kırgızlar nüfusun yarından çoğunu teşkil etmekteydi. Ülke nüfusunun geri kalanı milletlere gelecek olursak %20 civarında Rus, %15 civarında Özbekler ve %7 civarında Taciklerden oluşmaktaydı. Fakat ülke içerisinde toplamda 80'den fazla ulusun yaşadığı da bilinmektedir (Usenbayev, 1990, s. 78).

Kırgızistan medyasında 1980'li yıllarda Kırgız ve Rus dilinde 8 cumhuriyet, 6 bölgesel, 40'tan fazla ilçe gazetesi ve 6 dergi yayınlanmaktaydı. 1991-2002 yılları arası 508 gazete, 102 dergi, 35 radyo şirketi, 35 televizyon şirketi, 8 televizyon stüdyosu, 3 televizyon ajansı, 1 radyo ajansı, 15 radyo istasyonu resmi olarak 778 Kırgız Cumhuriyeti İletişim Bakanlığı'nda kayıt altına alınmıştır (Bakashova, Kırgızistan Cumhuriyetinde yayın yapan medya kurumları (1991-2002), 2002, s. 76-80).

Kırgızistan'da devlet egemenliği statüsünün kazanılmasından başlayarak bilgi faaliyetinin doğası önemli ölçüde değişmiştir. Ancak yenilenme sırasında medya kuruluşlarının sayısındaki hızlı artış, onların istikrarı ve uzun ömürlülüğü anlamına gelmemektedir. Genel olarak, 90'ların ikinci yarısına kadar enformasyon süreçleri doğrudan Rus gazeteciliğinde yer alan süreçler tarafından belirlenmiştir. Medyanın geniş ölçüde özelleştirilmesi ve siyasi alanda çoğulculuk için Rus modeli örnek alınmaktaydı. 1980'lerin sonlarında medyadaki yargı ve sansürü kaldırmak amacıyla Komünist Partisi şehir komitesi çeşitli adımlar atmıştır. Altı aydan fazla sürede LeninchilZhash (Leninci Genç) editör ekibi, haftada üç kez dört sayfa olarak değil, haftada iki kez renkli ve on altı sayfa olarak yayınlanması için kendi çıkarlarını savunmaya başlamışlar.

Sovyet Parti sisteminin haklarını kısıtlamaya yönelik en küçük haksızlığa bile direnç göstermişler. Bu durumda Kırgızistan'daki bilgi faaliyetinin dönüşümü gerçekleşmeye başlamıştır.

Yeniden yapılanma ve tanıtım, medyanın toplumdaki konumunda demokratik eğilimlerin ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Onlarca yıldır medya aracılığıyla iktidarın monoloğunu yayınladıktan sonra belirli özgürlükler kazanılmaktaydı. Böylece dönüşüm süreci, televizyon ve radyonun merkezi organının yeniden adlandırılmasıyla başlamıştır. Yani, Kırgız SSCB Devlet Yayın ve Televizyon Komitesi, Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Yayın Şirketi (1991), daha sonra Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Yayın Kurumu (1998) olarak yeniden adlandırılmıştır (İbraeva & Kulikova, 2002). Bu isim değişiklikleri ile sadece içerik ve programlar değil, başlarında duran yöneticiler bile değişmiştir. 21 Şubat 1991'de Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı A. Akaev, Devlet Televizyon ve Radyo Komitesinin kaldırılmasına ve Kırgızistan Devlet Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Şirketinin kurulmasına ilişkin bir Kararname imzalamıştır (Alimbaeva, 2021, s. 271-275). Bu kararname uyarınca, şirketin yaratıcı üretim faaliyetlerine, televizyon ve radyo programlarının oluşumuna ve içeriğine tüm parti, kamu kurum ve hareketleri, bakanlıklar ve dairelerin her türlü müdahalesi yasaklanmıştır. Devlet Televizyon ve Radyo Şirketi, yabancı ülkelerin televizyon ve radyo şirketleriyle bağlantılar kurarak ve iş birliğini geliştirerek, yayın yapısı ve organizasyonu, işe alma ve teknik politika sorunlarını bağımsız olarak çözmeye başlamışlar.

Bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan'da 1993-1995 yılları arası medyanın rolü ve işlevleri konusunda korporasyon ve kuruluşlar kendi haklarından yararlanarak devlet baskısından uzaklaşabilmek amacıyla kararlar almıştır. Ancak özel medya alanı 1999 yılına kadar içerik üretimde devlet kontrolü altında kalmıştır (Myrzagulov, 2007). 2000'li yılların ortalarından itibaren Kırgız toplumunda cumhuriyet televizyonunu kamu televizyonuna dönüştürme fikri ortaya çıkmıştır. İlerici halkın kamu televizyonuna olan talebi Mart 2005 gibi erken bir tarihte ortaya atılmıştır. Yani, örneğin, 27 Mayıs 2006'da Bişkek'te düzenlenen mitinglerden birinde protestocuların talep noktalarından biri de Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu'nun (GTRK) Kamu Televizyonuna dönüştürülmesi idi (Bitukov, Aleksandr; Kalchaeva, Lira, 2002, s. 183). 2005 ve 2010 yıllarındaki seçim sonraları değişimler yaşansa da tam olarak gözle görünür sonuç elde edilememiştir. 2010 yıl ve sonrası teknoloji gelişimi ve internetin aktif kullanımıyla medya pazarında köklü değişimler başlamıştır.

Kırgızistan'da ilk kez 2008 yılında Televizyon ve Radyo Yayıncılığına Dair Kanun kabul edilmiştir. Bu elektronik medya için oluşturulan dar odaklı yasa, televizyon ve radyo yayıncılığı alanındaki ilişkileri düzenlemeyi temel amaç edinmiştir. Yönü, vatandaşların eksiksiz, güvenilir

ve güncel bilgi alması doğrultusunda Kırgızistan'daki genel televizyon ve radyo yayıncılık sisteminin işleyişi için yasal, ekonomik ve örgütsel koşullar yaratmaktır (Alishova, Alagushev, & Alisheva, 2010, s. 36).

Bağımsız Kırgızistan'da, kitle iletişim araçlarını düzenleyen ilk yasa olan Kitle İletişim Araçları Yasası halen yürürlüktedir. Bu yasa, parti-Sovyet basınının eski sistemini yıkmış ve bağımsız gazete, dergi, televizyon ve radyo şirketlerinin oluşumunun temelini atmıştır. Sansür sistemi kaldırılmış ve özel olanlar da dahil olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarına kaydolma prosedürü getirilmiştir, ki bu durum SSCB'de farklıydı. Bu yasanın kabul edilmesinin amacı, cumhuriyet medyasının yasal, ekonomik ve sosyal gelişimi için genel temelleri oluşturmaktır. Yasayla birlikte, bağımsız gazeteler, dergiler, televizyon ve radyo şirketlerinin oluşumu demokratik temellere dayanmaktadır. Hatta bu yasa, eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında en liberal yasalardan biri olarak kabul edilmiştir. Gazetecilerin hakları ve yükümlülükleri belli bir netlik kazanmış ve medya ile devlet arasındaki ilişkiler daha şeffaf bir şekilde inşa edilmiştir. Kanun, iç örgütlenme ve medya organları arasındaki ilişkilere de değinmektedir. Bu sayede, medya için güç daha açık ve erişilebilir hale gelmiştir.

Ancak iktidara gelenler sözlerinde durmadılar. 2006 yılında, kamuoyunun baskısı altında, kamu televizyonunun ilkelerini kapsayan Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Televizyon ve Radyo Yayın Kuruluşu Hakkında Kanun kabul edilmesine rağmen, hükümet Denetleme Kurulunun çalışmasına izin vermedi ve dağılmasına sebep oldu (Cumagulova, 2010, s. 183-184). Temmuz 2007'de Bişkek'te Kırgızistan Medyası: Lale devriminden iki yıl sonra isimli yuvarlak masa toplantısı düzenlendi (Fedorov, et al., 2020, s. 179). Bağımsız Ukrayna medya projesi televizyon eleştirisi ve halk derneği Internews-Kırgızistan 2005 Mart olaylarından sonra Kırgız Cumhuriyeti medya topluluklarının temsilcileriyle ülkenin medya endüstrisindeki yeni eğilimler hakkında profesyonel bir tartışma düzenlemiştir. Gündemde, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Yayın Kurumu'nun kamu televizyon ve radyosuna dönüşme olasılığı, medya özdenetim etiği konuları, medyanın ve gazetecilerin yetkililerin çıkarlarına bağımlılığı ve siyasi güçler yer almıştır. Medya sahipleri, Kırgız Cumhuriyeti'nin internet medyasını ve ulusal medya markalarının rekabet gücünü sınırlamak için parlamento girişimlerinde bulunmuştur. Sonuçta, 2005 ve 2010 yıllarındaki ayaklanmaların bir diğer nedeninin, televizyon sektöründeki içerik ve medya bağımsızlığına yönelik talepler olduğu kanıtlanmıştır. Bu süre zarfında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da son yıllarda tekrar olumsuz gelişmeler yaşanmış ve medya özgürlüğü riske girmiştir.

2010 yıllarından itibaren Kırgızistan'ın televizyon seyircilerinin manevi ve sosyal isteklerini karşılamaya yönelik çabalar artmıştır. Ekonomik krizlerle başa çıkma ve istikrarı

sağlama yollarını bulmada televizyon yayınları önemli bir rol oynamış ve ülkenin yeni devlet egemenliğini güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Teknik açıdan gelişen Kırgız televizyonu, izleyicilerin daha fazla ilgisini çekmek için yayınlarına yüksek talep biçimleri eklemeye başlamıştır. Bunun nedeni, televizyon kanallarının ve radyo istasyonlarının yüksek reyting elde etmeye odaklanmaları, böylece piyasa ekonomisine geçişle birlikte yüksek reklam geliri elde etme fırsatının doğmasıdır. (medialaw.kg, 2017) Buna ek olarak, özel televizyon kanalları ve radyo istasyonları ortaya çıkmıştır. Bu durum yayın sisteminde rekabeti artırmıştır. Halkın görüşlerini almak için anketler düzenlenmeye, yazılı geri bildirimler toplanmaya ve isteklere önem verilmeye başlanmıştır. Şehirlerdeki işçilerin sosyal ve ekonomik hayatlarının ele alındığı programlar, ülkenin kırsal bölgelerindeki işçilere de odaklanan televizyon programlarında değişikliklere yol açmıştır. Ticari kanallar ve stüdyolar kurulmuş, ücretli konserler tanıtılmış ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'ne ait televizyonlarla iş birliği yapılmaya başlanmıştır. İktidar ve medya ilişkileri genel olarak, değişkenlik göstermiş ve ülkenin gelişiminin farklı aşamalarında bilgi faaliyetlerinin içeriği belirlenmiştir.

Kırgızistan'da televizyon yayıncılığı özgürlüğünün önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bunlar arasında, hukuki ve yasal engeller, ekonomik engeller, sosyal ve kültürel engeller, yönetim tarafından uygulanan baskı ve cinsiyet ayrımcılığı gibi faktörler bulunmaktadır. Kırgızistan hükümeti, medya özgürlüğünü geliştirme konusunda çalışmalar yapmıştır. Örneğin, 2015 yılında Kırgızistan'da yeni bir medya yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, yayın özgürlüğünü geliştirmeyi amaçlamış ve özellikle internet ortamına yayınlanan televizyon yayınlarını düzenlemeyi hedeflemiştir. (Alymbaeva & Alimakhunov, 2021) Günümüzde Kırgız Televizyon yayıncılığı Kırgızistan'da televizyon yayıncılığına ilişkin şartlar ve etik kurallar ile medya yasasında belirtilen kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar arasında şunlar yer almaktadır:

- Hükümetin veya siyasi partilerin reklamlarının ayrıntılı bir şekilde bildirilmesi gereklidir.
- Yayınlanan haberlerin doğru, objektif ve tarafsız olması gerekmektedir.
- İnsan haklarına saygı göstermek ve ayrımcılık yapmamak gerekmektedir.
- Reklamların ve programların çocuklara zarar vermemesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Kırgızistan'da televizyon yayıncılığı alanında faaliyet gösteren medya kuruluşları, bu kurallara uymanın yanı sıra, Kırgızistan'da televizyon yayıncılığı alanında faaliyet gösteren medya kuruluşları, Kırgızistan'ın Ulusal Televizyon ve Radyo Konseyi tarafından denetlenmektedir. Konsey, medya kuruluşlarının etik kurallara uygun olarak yayın yapmasını sağlamakla görevlidir. Birçok kanun ve kurallarla bağımsızlığını yürüten televizyon

yayıncılığında gelişmeler görülürken, sorunlar da ortaya çıkmıştır. Özetle, bu dönemde Kırgız medya yasası yeniden düzenlenmiş ve dönemin şartlarına uygun faaliyet göstermeleri temin edilmiştir. Fakat bu yeni düzen birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir.

3. BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRGIZ TELEVİZYON YAYINCLILIĞINDAKİ GELİŞMELER

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu tezin konusu “Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunları” olup, tezde bağımsızlıktan önceki ve sonraki durum iki başlıkta araştırılmıştır. Hala yayın hayatına devam etmekte olan KTRK televizyon kanalının genel tarihi, hangi değişimler sonucu bugünlere geldiği, hükümet ile halk arasındaki ilişkiyi nasıl yürüttüğü, yayın hayatına nasıl devam ettiği ana konu olarak ele alınmıştır. Araştırma konulardan biri de ülkedeki televizyon kanallarının ana amaçları, propaganda etkisi ve izleyici önemidir.

Kırgız Cumhuriyeti de dahil olmak üzere eski SSCB temelinde bir dizi bağımsız egemen devletin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olarak cumhuriyetçi televizyon yayıncılığının örgütlenmesindeki deneyim yaygınlaşmış ve yayılmıştır. Bu, büyük potansiyellerini belirlemek ve kullanmak için bu tür kitle iletişim araçlarının tarihsel yaratım ve gelişim süreçlerinin derin ve kapsamlı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. 1991 yılına kadar bir bakış açısıyla yazılmış kaynaklar bulunmakta olup halka sadece bilgi sunan kaynaklar dışındaki düşünce ve yazılar tartışılmaya kapalıydı. Dolayısıyla Kırgızistan televizyon yayıncılığının geçmişten günümüze nasıl ve neden değiştiğini, bu değişimin sonuçlarını ve içeriklere etkilerini ele almak, incelemek ve ortaya bugüne kadar yazılmamış olan Türk dilinde geniş bir kaynak sunmaktır. Bu tez Kırgızistan televizyonunun gelişimini, yayıncılık tarihini, program içeriğini, etkilerini ve toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan önemli olayları nasıl yansıttığını anlamaya yöneliktir. Bu araştırmada, Kırgızistan'daki televizyon yayıncılığına ilişkin tarihi bir bakış sunarak, Kırgızistan'ın televizyonculuk sektörünün nasıl oluşturulduğu, geliştiği ve bağımsızlıktan sonraki adımlarını ortaya sunmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırmalarda da öncelikle araştırılacak konuya ilişkin bir farkındalık ve merak duygusu olmalıdır. Problemi tanıma, problemin farkında olma ve problemin çözümüne ilişkin merak duyma önemlidir (Creswell, 2002, s. 371). Bu araştırma veri toplamada içerik analizi yapılması ve derinlemesine görüşme olmak üzere iki niteliksel yöntem belirlemiştir. Ülkedeki devlet ve özel olarak adlandırılan televizyon kanalları incelenerek sınıflandırılmıştır. Araştırmada devlet ve özel televizyon kanalları sırayla numaralanmıştır. Tezde incelenecek televizyon kanallarının içerik özelliklerinin belirlenmesinde, televizyon programlarında sıkça ele alınan konular ve problemler metin olarak ele alınmış ve metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık sonrası televizyon yayıncılığı aracılığıyla siyasi ve sosyal yapının nasıl inşa edildiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kronolojik açıdan 1958-1991 ve 1991-2022 dönemlerini kapsamakta olup Kırgızistan'ın televizyon yayıncılığı ile sınırlandırılmıştır. Bağımsızlıktan önce ve sonra olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. Genel olarak o dönemlerdeki televizyon yayıncılığının ortaya çıkışı ve gelişimi; devlet ve özel olmakla toplam 5 televizyon kanalı örneği üzerinden incelenmiştir. Literatür taraması, mülakatlar ve içerik çözümlemesi sonucu elde edilmiş bilgiler karşılaştırılarak araştırma çözümlenmiştir. Bu çalışmada yoğun olarak Kırgızca, Rusça ve Türkçe yazılmış kaynaklar kullanılmıştır.

1991'de egemenliğini kazanmış olan Kırgız Cumhuriyeti'nin elektronik yayın sistemi, ülkenin medya ilişkilerinin gerçeklerine uyum sağlayarak dönüşüm sürecinden geçmiştir. Bununla birlikte ülkenin medya ilişkilerinin tamamen farklı bir taslağı haline gelmiştir. Kırgızistan'ın televizyon yayıncılığı SSCB ölçeği ve Orta Asya çerçevesinde evrensel teknolojik ilerlemenin arka planına karşı Kırgızistan'ın ana elektronik kitle iletişim aracı olarak öne sürülmesine ve bilginin modern bir operasyonel dağıtım kanalına dönüştürülmesini öngörmektedir.

Araştırmanın hedefi; bağımsızlıktan sonra ülkedeki televizyon yayıncılığın durumunu incelemektir. Özel ve devlet televizyon kanallarının yayın hayatı ve toplumdaki etkisi, çeşitli nedenlere dayanarak televizyonların açılma ve kapanma sebepleri değerlendirilmiş, finanse ve reyting durumları incelenmiştir. Kırgızistan'da özel televizyon yayıncılığının girmesiyle kanunlar ve kararlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İki farklı bakış açısındaki televizyon yayıncılığı birtakım değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerin bir kısmı olumlu, bir kısmı ise olumsuz olarak haberciliği etkilemiştir.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranarak problem ortaya konularak, değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Kırgızistan'da televizyon yayıncılığının kökenleri nelerdir ve ülkede televizyon yayıncılığı nasıl ve ne zaman başlamıştır?
2. Yıllar içinde yaşanan gelişmeler Kırgız televizyonculuğunu nasıl etkilemiştir ve bu gelişmeler nelerdir?
3. Kırgız televizyonculuğunda devlet ve özel kanalların sürece katkıları ve karşılaştıkları problemler nelerdir ve bu problemler Kırgız Televizyonculuğunun geleceğini nasıl şekillendirecektir?

Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunları başlıklı bu çalışma, genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Dünyada ve SSCB’de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi” başlıklı birinci bölümü televizyon yayıncılığından bahsetmektedir.

“Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi” başlıklı ikinci bölümde Kırgızistan’da televizyonculuk alanının gelişim sürecinden söz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde Kırgız medyasının tarihi dönemlere ayrılarak ekonomik, sosyal ve politik konularda ele alınmış olup ülkedeki kitle iletişim aracı televizyonla ilgili yasal donanım incelenmesi yapılmıştır. İkinci bölümde bağımsızlığa kadar yayın yapan iki devlet kanalından genel olarak bahsedilmiştir. Kanalların bağımsızlık öncesi ve sonrası yayın hayatı incelenerek ele alınmıştır. Çalışmanın ana bölümünü oluşturan “Bağımsızlık Sonrası Kırgız Televizyon Yayıncılığındaki Gelişmeler” başlıklı üçüncü bölümünde Kırgızistan’ın bağımsızlıktan günümüze kadarki Kırgızistan televizyon yayıncılığı incelenmiştir. Bu bölümde ülkedeki yayıncılığın etik kuralları, bağımsızlıktan sonraki değişimler adım adım anlatılmış, bu süreçte ortaya çıkan sorunlara da değinilmiştir. En önemlisi de ülkede bağımsızlıktan sonra devlet ve özel olarak ayrılan kanalların içerik üretimi, ekonomik kaynakları, problemleri ve içerikleri karşılaştırılmıştır.

Kırgızistan’da televizyon yayıncılığının gelişim süreçleri, bağımsızlıktan önceki ve sonraki tarihi yol üzerinde yeterli kaynağın bulunmaması, yanıtlanmayı bekleyen sorunlardan biridir. 32 senelik bağımsızlık tarihinde Kırgızistan birçok alanda yeterli gelişmeler sağlayamamıştır. Bu konuda atılması gereken çok adımlar olduğu uzmanların dikkatindedir. Bu faktörlerden yola çıkarak Kırgızistan, Rusya ve Türkiye’de çalışılmış olan kaynaklar araştırılmıştır. Çalışma kapsamında Ağustos ve Ekim 2022 tarihleri arasında Kırgızistan’da ilk önce devlet televizyon kanalı *KTRK*, sonra da birçok özel kanalların kurumlarına giderek saha araştırması yapılmıştır. Televizyonun yaygınlığı ve tümüyle olağanüstü ağırlığıyla siyasal, kültürel ve toplumsal alanda yeni etkiler yaptığı gözlemlenmiştir. Bu sayede bahsedilen televizyon kanallarının ürettiği programlar ve sunduğu içerikler topluma tercih yapma seçeneği sunmuştur. Tez çalışmasını önemli yapan da araştırma sırasında farklı dillerdeki kaynakların bir araya getirilerek kullanılmasının yanı sıra yapılmış röportajlar ve saha araştırmasıdır.

Uluslararası medya analizi yapan şirketlerin raporları ve çalışmaları incelenmiştir. Bu analizler, dünya genelindeki medya trendleri ve değişimler hakkında bilgi sağlayarak, Kırgız televizyon yayıncılığının global bağlamda konumunu anlamak için kullanılmıştır. Bu nedenle, Kırgız medya araştırmacıları ve gazetecilerle yapılan genel röportajlar ve uluslararası medya analizi yapan şirketlerin sonuçlarına dayanılarak veriler elde edilmiştir.

Bu çalışmada araştırmanın sorularına dayanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kırgız medya araştırmacıları ve gazetecilerle yapılan röportajlar, yerel uzman görüşlerini ve içgörülerini elde etmek için kullanılmıştır. Bu röportajlar sayesinde, televizyon yayıncılığının geçmişi, yapıları, zorlukları ve geleceği hakkında değerli bilgiler elde edilmiştir. Röportajlar Mayıs – Temmuz 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup yapılmadan önce 70’den fazla

uzman ile iletişime geçilmiştir. Onlardan 35'inden dönüş yapılmış olup, röportaj sorularını okuduktan sonra 25 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmeler telekonferans yazılımları kullanılarak internet üzerinden gerçekleştirilmiş olup bu görüşmeler sesli ve video kayda alınmıştır. Gerçekleşmiş olan görüşmeler 6 saatten fazla sürmüş olup sorular Kırgızca ve Rusça yanıtlanmıştır. Kırgızca-Rusça yapılmış olan görüşmeler Türkçeye çevrilerek araştırmada kaynak niteliğinde kullanılmak şartıyla metne dahil edilmiştir. Elde edilmiş olan kaynağı arşivleme çalışması için Google Drive arşivleme yöntemi kullanılarak web arayüzünün statik ve video görüntüsünün kayıt altına alınmasının en uygun yöntemi olacağı belirlenmiştir. Araştırma etik çerçevesinde görüşme yapılan kişilerin isimleri gizli tutulmuştur ve anonimleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin kurumları ve görevi yerleri tablo 4. belirtilmiştir.

Tablo 4 Görüşmeler Listesi

İsim	Kurumu	Görevi
Görüşme 1	ELTR televizyon kanalı	Haber yönetmeni
Görüşme 2	MANAS Üniversitesi	İletişim Bölümü Dr. Öğr. Üyesi
Görüşme 3	NTS televizyon kanalı	Gazeteci
Görüşme 4	ELTR televizyon kanalı	Spiker
Görüşme 5	KG İletişim Bakanlığı	Araştırma Görevlisi
Görüşme 6	KTRK televizyon kanalı	Pazarlama bölüm Başkanı
Görüşme 7	KTRK televizyon kanalı	Kamera Yönetmeni
Görüşme 8	NewTV televizyon kanalı	Gazeteci
Görüşme 9	STV televizyon kanalı	Haber Yönetmeni
Görüşme 10	ELTR televizyon kanalı	Haber Spikeri
Görüşme 11	SuperTV televizyon kanalı	Haber Yönetmeni
Görüşme 12	KG Meclis Başkanlığı	Basın Yönetmeni
Görüşme 13	KTRK televizyon kanalı	Eski Baş Yönetmeni
Görüşme 14	OshTV televizyon kanalı	Haber Yönetmeni
Görüşme 15	NewTV televizyon kanalı	Stüdyo Yönetmeni
Görüşme 16	Piramida televizyon kanalı	Haber Yönetmeni
Görüşme 17	Piramida televizyon kanalı	Gazeteci
Görüşme 18	Kanal-5 televizyon kanalı	Spiker
Görüşme 19	Tumar Radyosu	Haber Yönetmeni
Görüşme 20	KTRK televizyon kanalı	Spor Gazetecisi
Görüşme 21	Jalal-Abad televizyon kanalı	Gazeteci

Görüşme 22	7-kanal televizyon kanalı	Pazarlamacı
Görüşme 23	Jusup Balasagin Üniversitesi Gazetecilik bölümü	Dr. Öğr. Üyesi
Görüşme 24	NTS televizyon kanalı	Gazeteci
Görüşme 25	Piramida televizyon kanalı	Gazeteci

3.2. Bağımsızlık Sonrası Devlet ve Özel Kanallarının İçeriği

Kırgızistan Bağımsızlığına 1991 yılı kavuşmasına rağmen siyasi baskılardan dolayı basın özgürlüğü siyasi bakış açısında göre değişmekteydi. Ancak 2010 yılındaki büyük ayaklanma sonrası özel ve devlet kanallar içeriğinde büyük değişim ve gelişmeler gerçekleşmiştir. 1991 yılında ülkede bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte çok yönlü olumlu dönüşümlerin gerçekleşeceği yönünde güçlü kanılar mevcut olduğu görülmektedir. Bu bağlamda medya sektörüne yönelik dönüşümlere bakıldığında öncelikle gazeteciler, uzun yıllar süren parti ve devlet diktatörlüğünden kurtularak, medyanın işleyişinin demokratik ilkelere dayandırmışlardır. Buna rağmen medyanın üzerindeki baskıyı azaltamayıp, diktatörlük rejiminin devam ettiğini *ELTR* televizyon kanalının yönetmeni şu şekilde belirtmiştir;

“Bağımsızlık sonrasında ülkede televizyon alanında hemen değişim ve özgürlük ortamı oluşmadı. Bağımsızlığın ilk yıllarında, Kırgızistan’ın kendi başına iş yapma alışkanlığı olmayan bir ülke olması, ideolojik sınırlamalar ve disiplin sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına neden oldu. 1993 yılından itibaren bağımsız olarak yayın yapmaya başlasak da hükümet, değişimin yavaş temposunu kullanarak televizyon alanını kontrol altına almaya çalıştı. Eskiden Sovyetler Birliği’nin bir parçasıyken, televizyon alanı artık hükümetin eline geçmişti. Bu dönemde ben muhabir olarak çalışıyordum ve hükümet yetkilileri sık sık bizi çağırır ve haber yapmamızı istedikleri konuları belirlerlerdi. İtiraz etme şansımız yoktu, çünkü disiplin altında çalışmaya alışmıştık. Hazırladığımız haberleri tek tek kontrol ederler ve müdahale ederlerdi. Bu durum neredeyse 2010 yılına kadar devam etti. Ancak, halktan gelen büyük tepkiler, itirazlar ve karşı duruşlar sonucunda hükümet taktik değişikliğine gitti. Tabii ki, 2010 yılında yaşanan ayaklanma da bu değişimin etkili olmasına neden oldu.” (05.02.2023 tarihli görüşme)

Yukarıda belirtilenler bağlamında hukuki olarak televizyon yayıncılığının bağımsızlığı kararı, Kırgızistan bağımsızlığının hemen sonrasında alınmasına rağmen bazı yazılı kanunların uygulanması 15-20 yıllık bir süreç almıştır. Özellikle seçim dönemlerinde, siyasi mücadelelerde medya bir silah olarak; halk ve devlet için değil, bir kişi ya da bir grubun isteklerini yerine getirmek için kullanıldığından kitlelerin güvenini kazanmada yetersiz kalmıştır. Yine de bağımsızlığın alınması Kırgız yayıncılığı için büyük şanslı diyen *KTRK* kanalının eski baş yönetmeni bunlara değinmiştir:

“Gerçekleri söylemek gerekirse, bağımsızlık sonrasında işlerimiz oldukça değişti. Önceden bir sayfa yazı yazılır, haberci okur ve o sesi görüntü ile doldurup yayına verirdik. Ancak bağımsızlık sonrasında yolculuğumuz farklı bir yöne evrildi. Uluslararası eğitimlerden yararlanmaya başladık ve vakıflarla çalışmalar gerçekleştirdik. Adım adım ilerleme kaydederek bugünlere geldik. Bağımsızlık sonrasında başka ülkelerle ortak çalışmalar yaptık ve içerik üretmeye, halkın taleplerini göz önünde bulundurarak izlenmeye devam ettik. Her alanda, bağımsız bir ülke olduğumuzu göstermeye ve özel işler yapmaya başladık. Bağımsızlık, gazeteciler için büyük bir şans oldu. Çünkü onlar artık kafeslerinden ve sisteme bağımlı olmaktan kurtuldular. Bağımsızlık sayesinde daha özgürce çalışma imkânı buldular.” (09.05.2023 tarihli görüşme)

Gerçekleştirilmiş röportajlardan birine göre ülkeye televizyonun gelmesi, medya çalışanlarının teknik bilgi ve uzmanlıklarının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır (09.05.2023 tarihli görüşme). O zamanlar ülkede medyacılık mesleği veren yükseköğretim kurumu olmamış, medyacılık alanında yerli uzmanlar olmadığı için Rusya’dan gelip bu mesleği yerel halka öğretenler olmuştur. O zamanlar Rusya’dan gelip Kırgız televizyonunda çalışanlar için her türlü imkanlar sağlanmıştır. Örneğin ev, yüksek maaş, tatiller yapılırken Kırgız medyalılara bu şartların %50’si bile sağlanmamıştır. Güzel imkanlar sayesinde Rusya’dan gelen çalışanların çoğu ülkelere dönmeyip Kırgızistan’a yerleşmişler. Daha sonrasında Kırgız medyacılar yurt dışında eğitim görüp ülkeye dönünce bu alanda başarı elde etmişlerdir (09.05.2023 tarihli görüşme).

Bağımsızlıktan 2010 yılına kadarki zaman diliminde Kırgız televizyon yayıncılığı özel ve devlet kanallarının içeriklerinde ciddi farklar olmamıştır. Hem özel hem de devlet kanalları hükümetin denetiminde olup, kontrol altında yayın yapmaktaydı. Ancak finansal destek, teknoloji ve çalışanların eğitim düzeyi gibi farklılıklar gözlemleniyordu. *Super.TV* kanalının haber yönetmenine göre, 2010 yılına kadar özel kanallar da baskı altındaydılar. Gazeteciler, devlet kanallarında çalışmak için çaba göstermekteydi. Çünkü düşünce özgürlüğü olmasa da en azından sabit bir maaşları olacağını düşünmekteydiler. Ancak birçok eğitimli gazeteci baskılar nedeniyle ülkeden ayrılmak zorunda kalmış, sınır dışı edilmiş ve onlara yönelik baskı arttıkça halkın ve medyanın sabrı tükenmiş ve ayaklanmalar başlamıştır. (21.06.2023 tarihli görüşme) Bağımsızlıktan 2000 yılına kadar ki zaman diliminde kadar açılmış olan özel kanalların büyük kısmı devlet kanallarıyla aynı amaca hizmet ettikleri görülmektedir.

Tablo 5 Özel Televizyon Kanallarının Listesi (1991-2000)

	Televizyon Kanalı	Oluşturulduğu Tarih	Sorumlu Kişi
	“ALMAZ”	29.12.1992	R. Kalimuratov
	“Almaz TV”	25.12.1993	N. Matriks

	“Osh TV”	07.04.1993	M. Shakirov
	“Piramida”	10.06.1993	A. Baynazarov
	“Feniks”	08.07.1993	G. Sergeeva
	“Tolkun”	13.07.1993	B. İsmailova
	“Ala-Too”	12.10.1993	N. İsakov
	“Reklama-İmidj-Sapat”	12.11.1993	E. Balyberdina
	“Dasmia”	04.08.1994	A. Usmanov
	“Cetigen”	05.07.1994	K. Vapov
	“Orient”	08.11.1994	A. Soodanbekov
	“Salam”	06.12.1994	K. Mederov
	“KOORT	10.10.1996	Aidar Akaev

(Kalchaeva, 2008) *Ülke bağımsızlığının ilk yıllarında açılmış olan özel televizyon kanalları.*

Özel televizyon ve radyo şirketleri, reklam ve ticari faaliyetlerinden, yaratıcı sipariş ve hizmetlerin yerine getirilmesinden, sponsorluk ücretlerinden ve başka kaynaklardan gelen fonlarla varlığını sürdürmektedirler. Özel televizyon ve radyo şirketlerinin günlük televizyon yayın hacmi azdır. Programlar, yayın süresinin çoğu Rus şirketlerin olmak üzere (ORT, RTR, TV Center, TV-6, NTV vb.), devlet televizyon şirketlerine kıyasla azınlıkta oldukları görülmektedir (Myrzakulov M. , 2009, s. 192-194).

Tablo 6 Devlet Televizyon Kanallarının Listesi (1991-2000)

Televizyon kanalı	Oluşturulduğu Tarih	Sorumlusu
KTRK	08.12.1958	Hükümet
ELTR	1999	Hükümet

(Ktrk.kg, 2012) (ELTR.KG, 2008)

Bilinen ilk parlamentonun 1994'te dağılmasından önce, siyasetin medyaya, özellikle televizyona taşma süreci mevcut olmuştur. Halk, kararların açıkça tartışıldığı ve ülkenin mevcut yaşamının en güncel, acil meseleleri hakkında kararların alındığı parlamento oturumlarını canlı yayınlarda izleyebilmekteydi. İlk kez Kırgızistan'daki kamu politika alanı temel demokratik özellikleri ile açıklık ve şeffaflık kazanmaya başlamıştır. Meclis ile Askar Akayev arasında “altın” ve kötü şöhretli “kırmızı klasör” adını alan diğer davalar nedeniyle çıkan ihtilafta bile, televizyon suçlu başkanın mazeretlerini neredeyse kesintisiz yayınlamıştır. Ülke, parlamento tarafından Cumhurbaşkanı görevden almanın eşiğine gelmiştir. Siyasetin şeffaflığı oldukça ulaşılabilir, demokratik özgürlükler ise geri alınamaz görünmekteydi (Myrzakulov M. ,

Televidenya Kyrgyzistana, 2014, s. 128). Bu yıllarda politika üzerinde derecelerinin yükselmeye başladıklarını fark eden televizyon kanallarının artık en büyük amacı siyaset üzerinden para kazanmak olmuştur. Artık siyasetçiler televizyonlara büyük destekler vermeye başlamış ve partiler arası medya savaşı başlamıştır. Hem yetkililer hem de yayın şirketleri, özgür bir medya ve buna bağlı olarak Liberalizm ve özgürlüğü destekleyen yetkililer imajı altında sağlam finansal sermaye elde edilebileceklerini öğrenmişler.

Alisher Saipov'un dediğine göre (Saipov, 2006, s. 216) 1995-2000'li yıllar arası, kamusal televizyon siyaseti dönemi sona ermiştir. Artık televizyon, radyo ve basın, sözde "dördüncü kuvvetin, manevi gücünün ne anlama geldiği" sorusuna cevap bulmayı başarmıştır: Güncel olayları ne kadar çok insan takip ederse medya kamuoyunu şekillendirmede o kadar önemli hale gelmiştir. O zamanlarda televizyon, politikacıların ve partilerin başarısının anahtarı haline gelmiştir. Kırgızistan'ın büyük şehirlerinde, nüfus ağırlıklı olarak yenilenmeden bu yana hızlı bir yükseliş yaşayan profesyonel Rus televizyonunu tercih etmekteydi. Ancak, cumhuriyet televizyonu çok yavaş olmakla yeniden inşa edilmekteydi. Devlet Televizyon ve Radyo Yayın Kurumundaki değişiklikler, esas olarak, bir reklam nişinin açılması ve talep üzerine tebrik konserleri şeklinde eğlence bölümünün artması ve "korsan" yayın sayısının artmasıyla bağlantılı olarak yalnızca ilkel ticarileştirme ile ilgiliydi.

Kırgızistan televizyonu, 1995 ve 2000 yıllarındaki Cumhurbaşkanı seçimi arasındaki dönemde, siyasi sistemlerin etkili bir şekilde işleyebilmesi için yeterli bilgi desteği ve basının önemini anlamıştır. Ancak ülkedeki büyük ayaklanmalar sonucunda gösterilen programlar arşivi yok edilmiş ve bu nedenle geçmişe dair bazı bilgilere gazete, dergi ve alan uzmanlarından ulaşılmıştır. "Gazeteciler" Halk Derneği tarafından yürütülen medya denetimine göre, o dönemde görevde olan Cumhurbaşkanı A. Akaev, seçim sırasında bağımsız televizyon ve radyo istasyonlarında yayının %90'ını kontrol ederken, yayın haklarının %100'ünü devlet kanalları almıştır. Bu durum, medya ve bilgi akışının siyasi iktidar tarafından kontrol edildiğini ve medyanın Cumhurbaşkanı seçimlerinde büyük bir önem kazandığını göstermektedir. (Bekenova, 2005, s. 6-8). İlk cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra televizyon ve radyoların, o dönemdeki Cumhurbaşkanı'nın yönetiminde yüksek bir etkiye ve öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak daha sonraki süreçte, medyanın bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda bazı sorunlar yaşandığı ve medyanın siyasi iktidara bağlı kaldığına dair eleştiriler bulunmaktadır.

Televizyon yayıncılığı yalnızca siyasi strateji açısından değil, aynı zamanda bilgi endüstrisi sağlam bir kâr sağlayabildiğinde, tamamen ekonomik açıdan da oldukça karlı işletmeler olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece gazeteci ve uzmanlara göre A. Akaev ailesinin medya mülkünde Akşam Bişkek Yayınevi'nin yanı sıra KOORT (Kırgız Halk Eğitim

Televizyonu) ve *NBT* (Bağımsız Bişkek Televizyonu) kanalını sahiplenmiştir. Diğer özel televizyonlar durumun tehlikeli boyutunu hızla fark etmişlerdi. Bilgi işini kaybetme tehdidi, sahiplerinin siyasi yönelimlerini değiştirmeye zorlamıştır. Böylece, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin arifesinde *Piramida* Televizyon ve Radyo şirketi mevcut hükümete bağımlı yayın yapmış ve muhalefetle ilişkilere girmemeye çalışmıştır. *Piramida* Televizyon ve Radyo Şirketi başkanı A. Biinazarov, “Bunun nesnel nedenleri vardı, bunlardan biri de her adayın kampanyasını kapsayacak teknik, malzeme ve insan kaynaklarının eksikliği... Ve şirket yönetimi, kelimenin tam anlamıyla adaylar hakkında videolar yayınlamaya karar vermiştir. Ertesi gün, izleyicilerden, reklamda etnik ve sosyal çatışmalara yol açabilecek aşırı saldırganlığın varlığıyla ilgili endişelerini dile getiren keskin bir olumsuz tepki gelmiştir. Bu bağlamda, şirketin kurucu üyelerinden oluşan kurul, izleyicilerini korumak için videoların gösterilmesini durdurma kararı almıştır” (Kobysha & Kondrasheva, 2016). Bundan sonra, *Piramida* televizyon kanalının gazetecileri yeni bir strateji uygulamaya başlamışlar: Tarafsızlık sloganı altında, meydan okurcasına yorumlardan kaçınmış, yalnızca gerçekleri kaydetmiş ve sonuçları çıkarmayı izleyiciye bırakmışlar. Böylelikle, bu özel kanal 2010 yılları itibarıyla halk ile iç içe çalışmaya başlamışlardır.

Elde edilen veriler ışığında 2000 yılına kadar, devlete ait iki televizyon kanalı yasal olarak faaliyet göstermekteydi. Ancak ülkede bulunan diğer kanallar, aynı içeriği ürettiği için yeni bir kanal açma ve finanse etme ihtiyacı ortaya çıkmamıştır. Görüşme 9. ifadesine göre, Kırgızistan'da 2000 yılına kadar özel isimleri kullanarak, daha doğru bir ifadeyle komşu ülkelere gösteriş amaçlı, ülkede özel kanallar açılmaya başlandı. Gerçekte ise bu bir protestoydu. Bu özel kanallar, hükümetin başındaki kişiye bağlıydı ve yönetimleri onun denetiminde gerçekleşiyordu. (21.06.2023 tarihli görüşme)

Tablo 7 Özel Televizyon Kanallarının Listesi (2010-2022)

Kanal	Yayın Dili	Kanal Logosu	Açıklama
7. kanal	Kırgız ve Rus dilinde		7. Kanal ülkedeki izleyici sayısı hem de coğrafi kapsamı açısından önde gelen özel televizyon kanallardan biridir. Özel kanal olmasına rağmen 2021 yılında yapılmış son seçimlerden sonra devletten finans desteği almaktadır. Sebebi de kanalın sahibi Milli Güvenlik Devlet Komitesi başkanı Kamçibek Taşiyev'dir.

Апрел каналы	Kırgız ve Rus dilinde		2 Nisan 2018 tarihinde ilk yayını yapan kanal son teknolojiler ile ülkede yayın yapmaya başlamıştır. Hükümetin karşısında duran güçlü kadroyla iş yapan kanalın başında da eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev durmaktadır. Kanal Atambaev'in zamanında ekonomik açıdan iyi ilerdiyse sonra da yayın yavaş yavaş baskılara karşı çıkmamıştır. Şimdi ise çevrimiçi yayın yapmaktadır.
Lyubimyy HD	Kırgız ve Rus dilinde		Lyubimyy HD kanalı Bişkek şehrinde yayın yapmaktadır. İçeriği daha çok eğlenceli programlar, film daha çok magazin tarzındadır. Politikadan uzak olup gençlerin, ailelerin çok tercih edilen kanallarından biridir.
NewTV	Kırgız ve Rus dilinde		NewTV televizyon kanalı da yeni Parlamento Başkanı olarak seçilen Nurlan Şakiev'e aittir. Kanal 2017 yılı yeni formatta yayın yapmaya başlayan eğlence, politika ve yöresel programlar ile halka sunulmuştur. Son zamanlarda eğlence, sabah programları kısaltılıp daha çok politik haberleri yayınlamaktadırlar.
NextTV	Kırgız ve Rus dilinde		NextTV televizyon kanalı dünya ve ülke içindeki haberleri içeren televizyon kanalıdır. 2020 yılı hükümet tarafından yanlış içerik üretmesi bahanesi ile kanalın yayını kısıtlanmıştır. O günden itibaren kanalın davası devam etmektedir.
NTS	Kırgız ve Rus dilinde		Ülkedeki özel televizyon kanallarından en eski ve ilk HD kalitesi ile yayın yapan kanal olarak NTS kanalı bilinmektedir. Kanal 2011 yılı ülke için yayın yeri almış olup, 2014 yılı ilk kez HD formatında yayın yapmak için faaliyet başlatmıştır. 2015 yılında Full HD yayına geçmiştir. Kanalın sahibi politikacı Ömürbek Babanov'dur.

NTS Spor	Kırgız ve Rus dilinde		NTS adlı kanal 2016 yılında sadece spor haberlerini, spor programları ve filmleri yayınlamak için “NTS Sport” adlı kanal açmıştır. Kanal bire-bir NTS kanalına bağlıdır.
Sanat	Kırgız		Sanat televizyon kanalı aile ve kültür kanalı olarak yayın yapmaya başlamıştır. Politikadan uzakta olup kültürel ve yöresel içerik üretmektedir.
Sentyabr TV	Kırgız ve Rus dilinde		Sentyabr kanalı 2016 yılında politikacı Ömürbek Tekebaev tarafından açılmıştır. Kanal sadece bir yıl televizyonda yayın yapabilmıştır. İçeriği yoğunlukla politika haberlerinden oluşmakta olup hükümetin karşısında durmaktaydı. Şimdi YouTube üzerinden haberler yapmayı devam etmektedir.
OshTV	Kırgız ve Rus dilinde		OşTV televizyon kanalı 1991 yılından itibaren özel televizyon kanalı olarak yayın yapmaya başlamıştır. Ancak 2014 yılı devlet tarafından millileştirilmiştir. Kanal genel olarak Oş bölgesindeki ve il, ilçe haberlerinden içerik üretmektedir.

Kaynak: (Analyticalreport_tv, 2018) Analyticalreport sonucu

NTS televizyon kanalının gazetecisinin dediğine göre özel televizyon kanallarının çoğunluğu ülkenin başkenti Bişkek şehrinde açılmış olup çevre bölgelere ve ülke geneline yayın yapmaktadırlar. Bunun temel nedeni Bişkek’in ülkedeki medya sektörünün merkezi olması ve uydu anteninin çekim gücü noktasında yine Bişkek’in merkezi konuma sahip olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca televizyon kanallarının yayınları aktarabilmesinin sınırlı olması devlet televizyon kuruluşlarının başlıca enformasyon kaynağı olmasına neden olmuştur (10.05.2023 tarihli görüşme).

Tablo 8 Devlet Televizyon Kanallarının Listesi (2010-2022)

Kanal	Yayın Dili	Kanal Logosu	Açıklama
-------	------------	--------------	----------

Ala-Too24	Kırgız ve Rus dilinde		Kırgızistan'daki ilk haber kanalı olarak 24 saat ülke ve dünya haberleriyle yayın yapmaktadır. Haber programıyla beraber söyleşi, röportaj ve analitik programlar da yayında yer almaktadır.
KTRK Müzik	Kırgız ve Rus dilinde		KTRK televizyon kanalının altında açılan Kırgızistan'daki ilk müzik kanalı olarak ülke genelinde müzik ve sanat programları içerikli yayın yapan televizyon kanalıdır.
KTRK Balastan	Kırgız ve Rus dilinde		KTRK devlet kanalının bünyesinde açılan ilk çocuk kanalıdır. İzleyici hedef kitlesi 7-15 yaş arası izleyiciler olarak eğitim, eğlence ve sanat konusundaki çeşitli programlarla yayın listesi oluşmaktadır.
KTRK Medeniyet	Kırgız ve Rus dilinde		Kırgızistan'da kültür ve sanatın gelişmesi ve yaygınlaşması amaçlı KTRK televizyon kanalının bünyesinde oluşturulmuştur. Yayın içeriği kültür ve sanat programlarından oluşmaktadır.
KTRK Spor	Kırgız ve Rus dilinde		KTRK televizyon kanalının altındaki ilk spor televizyon kanalıdır. Kanalda ülkede ve dünyada gerçekleşmekte olan spor faaliyetlerinin canlı yayını yapılmaktadır.
ELTR	Kırgız ve Rus dilinde		Devlet kanalı olarak ülkedeki en büyük kanallardan biridir. Haber-analitik, siyasi sosyal, dizi, belgesel ve sinema filmlerinden yayın içeriği oluşturulmaktadır. Yayınlarının %80'i Kırgızca yapılmaktadır.

ELTR İLİM-BİLİM	Kırgız ve Rus dilinde		ELTR televizyon kanalı bünyesinde kurulmuş eğitim amaçlı Kırgızistan'daki ikinci kanaldır. İlim-Bilim kanalında eğitim amaçlı çeşitli programlar yapmaktadır
5 Kanal	Kırgız ve Rus dilinde		Kırgızistan'ın en büyük özel kanallarından biridir. Bu kanalın özelliği, yayın akışının sadece kendi yaptığı programlardan oluşmasıdır. Ağırlıklı olarak haber ve belgesel filmlerine yer verilmekte ve yayın dili Kırgızca ve Rusçadır.
STV	Kırgız ve Rus dilinde		Öncelikle Çüy bölgesinin resmi televizyon kanalı olmakla beraber dijital yayıncılığa geçişten sonra ülke genelinde yaygın televizyon kanalı haline gelmiştir. Haber ve analitik, sosyal-ekonomik ve siyasi konularda çeşitli programlarla beraber belgesel, dizi ve sinema filmlerinden yayın içeriği oluşturulmaktadır.
INTIMAK	Kırgız ve Rus dilinde		Kırgızistan'ın güneyinde en çok izlenen ikinci kanaldır. (itu.int, 2023) Kanalın yayın içeriği haber, söyleşi ve röportaj programları, belgesel, dizi ve sinema filmlerinden oluşmaktadır.
Piramida	Kırgız ve Rus dilinde		"Media Holding Piramida" Kırgızistan'ın ilk ticari televizyon ve radyo şirkettir. TV kanalı 5 Mayıs 1991'de kurulmuştur. Kanal açıldığından bugüne kadar yüzden fazla proje hayata geçirilmiş ve bu da 12 ila 70 yaşları arasında geniş bir izleyici kitlesini kazanmayı mümkün kılmıştır. Bugünlerde devlete bağlı olarak çalışmaktadır.
Perviy Kanal	Rus dilinde		Rusya Federasyonu'nun devlet kanalıdır. Genel olarak haber-analitik, siyasi-sosyal, dizi, belgesel ve sinema filmlerinden yayın içeriği oluşturulmaktadır. Rus devletinin uluslararası yayın yapan sözcüsü olmasıyla beraber Orta Asya'nın en çok izlenen kanallarından biridir.

ROSSİYA24	Rus dilinde		Rusya'nın 7/24 yayın yapan ana haber kanalıdır. Yayın içeriği saat başı haber anonsu yapılmasıyla beraber haber gündemi ve analitik belgesellerden oluşmaktadır.
-----------	-------------	--	--

Kaynak: (Analyticalreport_tv, 2018) *Analyticalreport sonucu*

2010 yılından sonra devlet kanallarının çoğalmaya başlaması, özel sektörün finansal sıkıntılar yaşamasından kaynaklı devlet himayesine girmesi ve sonrasında ise tamamen devletin idaresine alınması gösterilebilir. Bunun yanı sıra devletin, özel kanal sayılarındaki artış nedeniyle yeni kanallar açması da bir başka neden olarak gösterilebilir. Bunun dışında *Rossiia24* ve *Perviy Kanal*, Rusya Cumhuriyeti'ne ait iki televizyon kanalıdır ve iki ülkenin ortak siyasetini halka ulaştırmaktadırlar. *Piramida* kanalı ise özel bir televizyon kanalı olarak açılmış, ancak sonrasında devletin kontrolüne geçmiştir. Kanalın devlet kontrolüne geçmesinin nedenlerinden biri, finansal desteğin yetersiz olduğunun kanıtlanmasıdır.

“Ülkede, halk özel ve devlet kanallarını içerik üretimi, teknoloji kalitesi ve yürütülen politikaya göre tercih etmektedir. Bir yapılan röportaj sonucunda elde edilen değerlendirmelere göre, kanalların başındaki yönetmenlerin politikaları, kanalın yayın politikasının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Halk, televizyon kanallarını seçerken içeriklerin çeşitliliği ve kalitesine, teknolojik altyapının gücüne ve kanalın yürüttüğü politikaya dikkat etmektedir. Özel ve devlet kanalları arasındaki rekabet, televizyon dünyasında farklı bakış açlarına, haberlerin sunum biçimine ve program içeriklerine yansımaktadır. Televizyon kanallarının başında bulunan yönetmenlerin, kişisel politik görüşleri ve felsefeleri, kanalların genel yayın politikalarının şekillenmesinde etkilidir. Bu nedenle, farklı kanalların farklı odak noktaları ve izleyici kitlesi bulunmaktadır.” (19.07.2023 tarihli görüşme)

Ülke halkı, medya dünyasında sağlam bir haber kaynağı ve çeşitli eğlence seçenekleri sunan kanalları tercih ederken, farklı politik görüşlere sahip kanallar aracılığıyla da kendi dünya görüşlerini destekleyecek yayınlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle televizyon kanallarının içerik üretimi ve politikası, toplumun genel tercihleri ve ilgi alanları açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca konu başlığında program içeriği, izlenme reytingi ve yönetsel ve mali yapısı değerlendirilmektedir.

3.2.1. Program İçeriği

Televizyon kanallarının popülaritesi, televizyon izleyici kitlesini karakterize eden çeşitli medya göstergeleriyle belirlenmektedir. İzleyiciler, tercih ettikleri televizyon kanallarıyla birlikte, bu kanalların reytingini ve televizyon pazarındaki payını belirlemektedirler. Televizyon

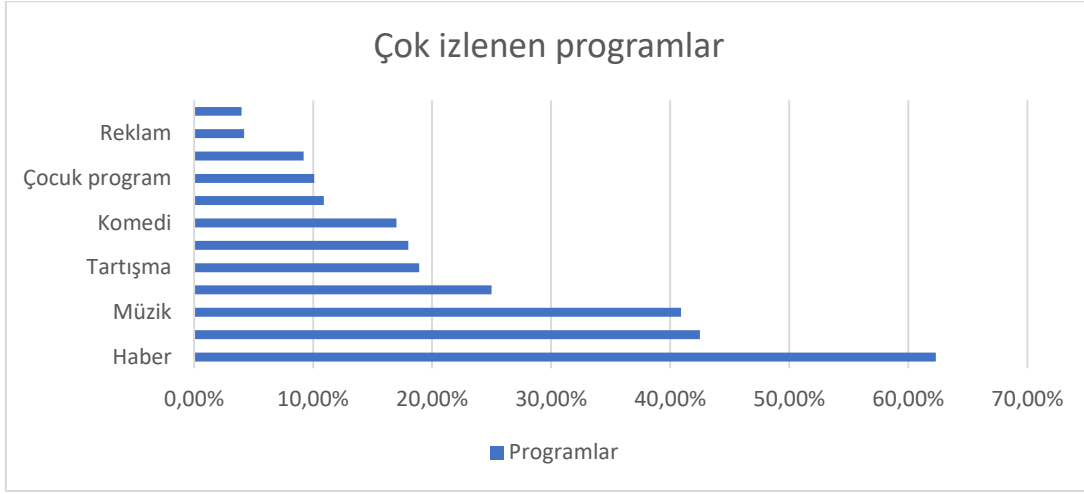
endüstrisi için büyük önem taşıyan medya göstergeleri, televizyon pazarının değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Ülkedeki televizyon kanallarının içerik analizini yapmak için örnek olarak; sık sık gerçekleşmekte olan seçimler, ayaklanmalar ve gündem haberleri ele alınabilir. Devlet ve özel kanalların programlarında devlet politikasının yeri ve önemi oldukça büyüktür. Bu kanalların, insanlar üzerinde güçlü bir etkisi vardır ve toplumun geniş kesimlerine ulaşabildikleri için, kamuoyunu etkileyebilmektedirler. Devlet kanalları, genellikle devlet politikalarının tanıtımı ve yaygınlaştırılması için kullanılır. Devletin belirlediği stratejiler ve politikalar, halkın bilinçlenmesi ve anlaması için kanallar aracılığıyla topluma aktarılmaktadır. Devlet kanalları aynı zamanda, hükümetin politikalarının toplum tarafından nasıl algılandığını ölçmek için de kullanılmaktadır.

Bağımsızlık sonrasında ortaya çıkan özel kanallar sayesinde, iki taraflı haber sunma imkânı doğmuştur. Halk tercihini özel kanallardan yana kullandığından, devlet kanallarının da tutum değişikliğine giderek halkın tercihinine boyun eğdiği görülmektedir. *KTRK* haber sektöründe çalışmakta olan görüşmecinin aktardıklarına göre bu kanalı ülkenin çoğunluğu güvenerek izlemektedir. Bir haber yayınlamadan önce çok dikkatli şekilde araştırma yapılmakta ve birkaç profesyonel ekibin kontrolünden geçmektedir. Bu da toplumu doğru bir şekilde haberdar etmek için önemli bir bilgi olarak düşünülmektedir. (12.07.2023 tarihli görüşme) kanal çalışanları siyasetten daha çok haber bilgisi sunduklarını iddia etmekte.

Özel kanalların programlarında da devlet politikasının yeri önemlidir. Özel kanallarda birçok farklı kategoride program bulunmaktadır: Haber programları, tartışma programları, eğlence programları ve belgesel programları gibi. Ancak, tüm bu programlarında da devlet politikası ve politikalarının yansıması bulunabilmektedir. Özel kanallar, çoğunlukta tartışma, siyasi analiz yürüten, hükümetin söz verip de yapmadığı işlerini yayınlamasından dolayı “özel” statülerini “bağımsız” olarak korumaktadır. Devlet kanalları, daha çok hükümetin resmi görüşünü yansıtırken, özel kanallarda farklı görüşlerin ve yorumların yer aldığı programlar da bulunabilmektedir.

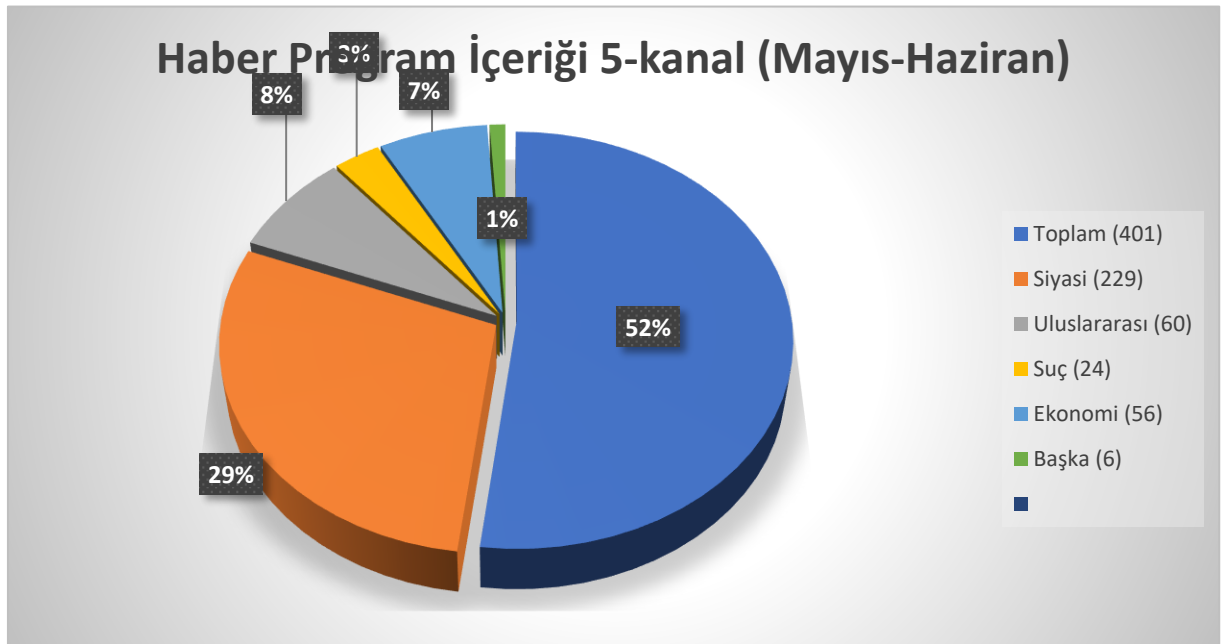
Televizyon program içeriği çok tercih edilen programlara göre özel ve devlet kanalları sıralanmıştır:

Şekil 4 Çok İzlenen Programlar

Kaynak: (Analyticalreport_tv, 2018) (16.07.2023 erişim tarihi)

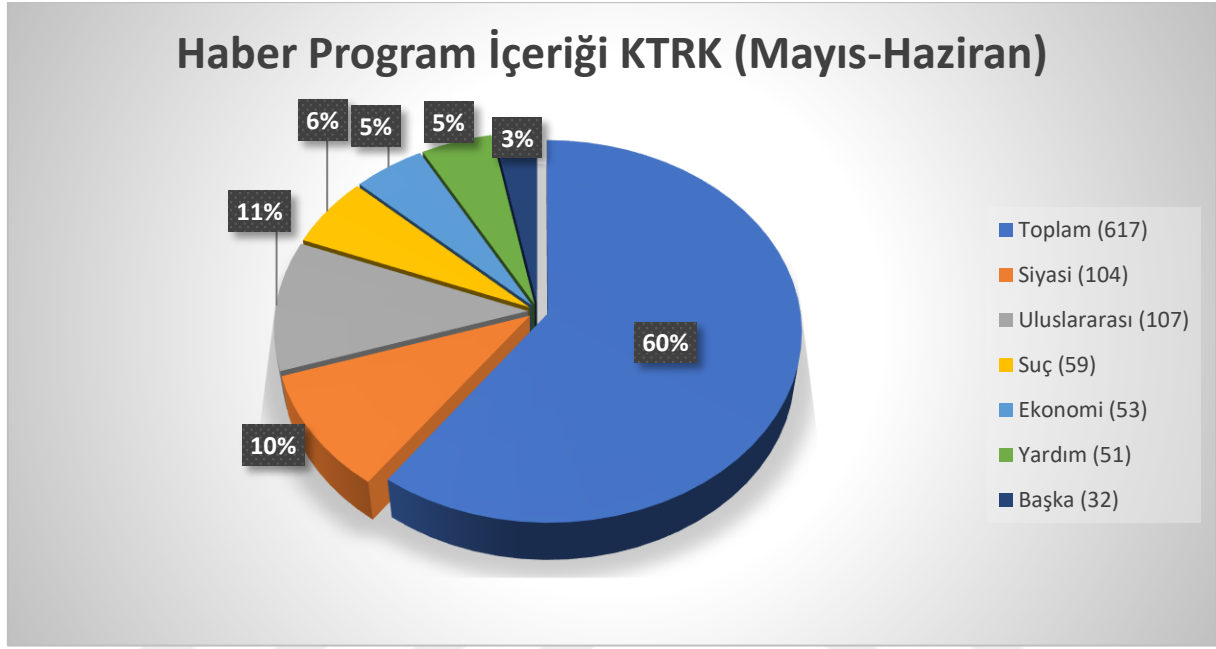
Yapığımız görüşme sonucunda elde ettiğimiz bilgiye göre haberin olaya, yere ve konuya göre değiştiğini ve hangi kanalın nasıl yansıttığına bağlı olduğunu belirtmektedir. (21.06.2023 tarihli görüşme) OF Medya Okulunun araştırmasında, siyasi olaylarda devlet ve özel kanallarının yayın program içeriği diyagram şeklinde incelenmiştir. Araştırma sonucunda, *ELTR* ve *KTRK* haberlerinin olaylar hakkında gazetecilerin değerlendirci ifadelerden ve duygusal beyanlardan kaçındığı belirlenmiştir. Gazeteciler çatışmanın etnik yönüne daha az değinmişlerdir. Bu olaylarla ilgili haberlerde genellikle barışa çağrılar ve insani yardım çağrıları yer almaktadır. Ancak çok sayıda haberde görüntü materyali bulunmamaktadır. (Of Media shkola, 2010). Örneğin 2010 yılında ülkede gerçekleşen büyük ayaklanmada devlet ve özel kanallarındaki haber içerikleri aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir:

Şekil 5 5-kanal Özel Kanalının Program Analizi

Kaynak: *İnstitutmediaPolisti_Bishkek2010*

Özel kanallarda çalışanlar, devlet kanallarının genel olarak her konuda açık düşüncelerini belirtme gücüne sahip olmadıklarını ifade ederken, devlet kanalı çalışanları ise yayınlarını etik kurallara uyararak ve dikkatli bir şekilde inceleyerek yaptıklarını ve halka zarar vermemeye çalıştıklarını savunmaktadırlar.

Şekil 6 KTRK Devlet Kanalının Program Analizi

Kaynak: *İnstitutmediaPolisti_Bishkek2010*

Televizyonun kültürel ve sosyal etkilerinin yanı sıra siyasi etkilerini araştırmada da öne çıkan konular arasında yer aldığı görülmektedir. Kırgızistan gibi televizyon etkisinin kitleler üzerinde yoğun olduğu ülkelerde seçim dönemlerinin vazgeçilmez medya araçlarından biri olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçlerde kitlelere sesini duyurmak, politikalarını anlatmak ve kitleleri ikna etmek için televizyon oldukça önemli bir yere sahiptir. Televizyon, seçim kampanyalarının ve adayların geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan etkili bir iletişim aracıdır. Örneğin, "Medya Gelişim Merkezi" adlı şirket (MDC, 2017) 2017 yılının sonbaharında gerçekleşen devlet başkanlığı seçimleri döneminde, 10 Eylül ile 15 Ekim 2017 tarihleri arasında, gazetecilerin Etik Kuralları ve Kırgızistan Cumhuriyeti yasalarını, özellikle de seçim yasalarını incelemek amacıyla medya izleme, program içeriği çalışması gerçekleştirmiştir. 67 basılı yayın incelenip bunlardan 25'i başkentteki yayınlar, 11 dijital medya, 8 televizyon ve 3 radyo, 9 internet haber sitesi olmak üzere, bölgesel medyadan ise 37'si devlet kontrolünde olmakla toplamda 42 bölgesel yayın incelenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, medya organlarının seçim öncesi dönemde hem Gazetecilerin Etik Kurallarını hem de

Ulusal Yasaların Hükümlerini ihlal ettikleri belirlenmiştir (Akmatjanova & Sharshenbaev, 2020). Araştırma sonucunda “Parlamento seçimleri sırasında birçok medya kuruluşu ve bağımsız gazeteciler, hediyeler ve para karşılığında, seçim kampanyası yürüten bazı politikacıların tanıtımına destek olmaları ispatlanmıştır. Aynı zamanda, rekabetçi adaylar veya partilerle ilgili bilgileri olumsuz bir şekilde sunmaktadır.” ifadesi yer almaktadır. Bu duruma *KTRK* pazarlama bölüm başkanı şöyle açıklamada bulunmuştur:

“Seçim dönemleri medya sektörü için çok önemli süreçlerdir. Bu süreçte her alanda farklı taktikler uygulanır. Bazı siyasetçiler, seçim yaklaşmadan önce özel kanallar açarak kampanyalarını yürütmüşlerdir. Kazanmak için her şeyi göze alan siyasetçiler, seçimlerden önce medya kanallarıyla anlaşmalar yaparak içerik ve haber hazırlatırlar. Bu süreçte bazı kanallar, kanunları çiğneyerek manipülatif haberler yayınlamaktan çekinmezler. Bazı kanallar, bir partiye destek verirken diğerini yok sayma eğiliminde olabilirler. Ancak iki taraflı ve kanunlara uymaya çalışan tek kanal, genellikle devlet kontrolündeki kanallardır. Bu kanallar, haber yaparken para karşılığı manipülasyonlardan kaçınmaya ve halkı yanlış bilgilendirmemeye çalışırlar.” (21.07.2023 tarihli görüşme)

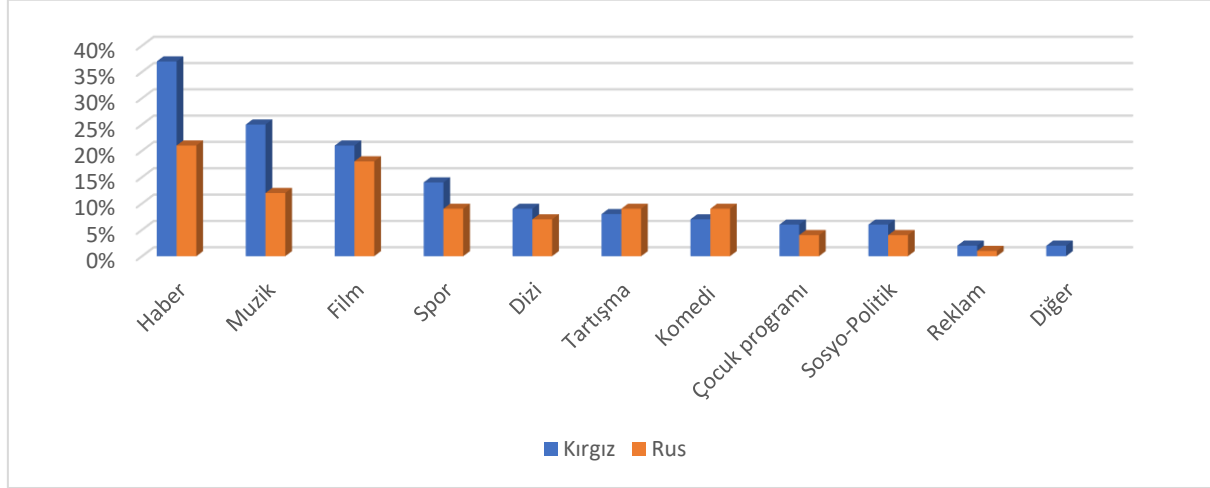
KTRK eski başyönetmeni, 2010 yılından itibaren kültürel programlara daha çok önem verdiklerini iddia ediyor. Görüşmecinin sözlerine göre, Ekim 2013'te Vietnam'ın başkenti Hanoi'de düzenlenen Televizyon Yayıncıları Genel Kurulunda, 200'den fazla televizyon kanalının katıldığı etkinlikte, *KTRK* ile Kore Devlet Kanalı (*KBS*) arasında iş birliği memorandumu imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde *KTRK*, tarihinde ilk defa program değişimleri ve iki ülkenin kültürel etkinliklerini ortak olarak ele alma konusunda iş birliğine başlamıştır. (09.05.2023 görüşme) Bu anlaşma doğrultusunda, ağustos ayında *KTRK* ekibi Çin'e bir aylık iş seyahati gerçekleştirmiş ve birçok programı hazırlamıştır. Ayrıca, Çin'deki ünlü Kırgız Manasçı Zhusup Mamay ile röportaj yapma fırsatını elde etmişlerdir. Bu, *KTRK*'nin kültürel programlarında önemli bir adım ve anlamlı bir kültürel kazanım olarak değerlendirilebilir.

ELTR haber spikerinin dediğine göre, *ELTR* kanalının haber içeriği ile *KTRK* kanalının haber içeriği benzerlik göstermektedir. Her iki kanalın da amacı toplumu doğru haberlerle haberdar etmek olduğunu savunmaktadır. Ancak *ELTR* kanalı daha çok bölgesel haberlere yer verdiğini belirtmektedir. İki kanalın içeriği aynı olduğundan dolayı özel kanalların farklı içerik programları hazırlamasıyla kendi yerlerinin önemlerini öne sürdüğünü belirtmektedir. (19.07.2023 tarihli görüşme)

Ayrıca, program içeriğinde dilin önemi de dikkat çekmektedir. Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki neredeyse tüm televizyon kanalları, Kırgızca ve Rusça olmak üzere iki dilde yayın yapmaktadır; bazı güney bölgelerindeki kanallar ise ayrıca Özbek dilinde de programlar

göstermektedir. Özel televizyon kanalları arasında, çoğunlukla Rusça programların bulunduğu gözlenmektedir. Bu durumun ana nedeni, televizyon programlarının, genellikle Rusça olarak hazırlanmış veya çevrilmiş olmasıdır.

Şekil 7. ise dillere göre programların artışı araştırılmıştır:

Şekil 7 Dil Tercihii

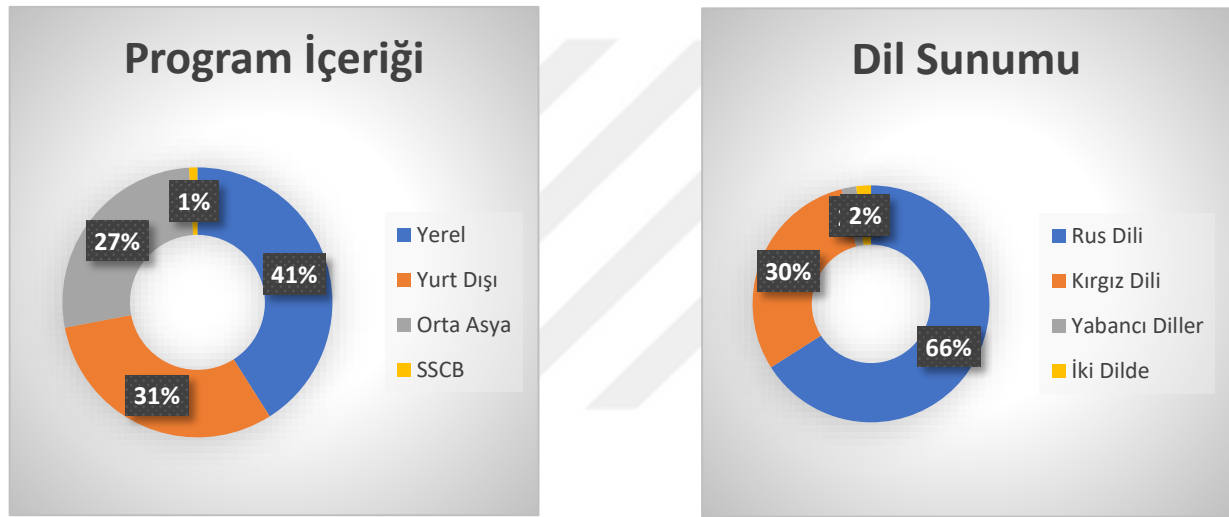
Kaynak: (Analyticalreport_tv, 2018)

Kırgızistan Cumhuriyeti Televizyon ve Radyo Yayınları Kanunu'na göre, televizyon kanallarının içeriğinin en az %50'si kendi üretimi olmalı ve en az %60'ı ülke sanatçılarına veya Kırgızistan Cumhuriyeti yazarlarına ait sesli görsel ürünlerden veya müzik eserlerinden oluşmalıdır. Ancak neredeyse tüm televizyon kanalları bu kanunu uygulayamadığını belirtmiştir. Bu durumun ana nedeni, finansal kaynakların eksikliğidir. Özellikle, özel bölgesel televizyon kanallarının bu Televizyon ve Radyo Yayınları Kanunu'na uyumu zordur. Finansal kaynakların yanı sıra, kendi televizyon ürünlerini üretmeye yönelik gerekli uzmanların eksikliği de etkili olmaktadır. Dil kanunu ve oradaki sorunlar hakkında *NEXT* televizyon kanalının ticari yönetmeninin dediğine göre, eğer *KTRK* devlet televizyon kanalı bile tamamen uymuyorsa, kendi kendini reklamlar ve sponsorlar sayesinde finanse eden özel kanalların bu hükme uyması mümkün değildir. Ayrıca, 7 kanalın ticari yönetmeni de "Eğer böyle kanunlara uyan bir kanal varsa, gösterin, biz de inanalım." ifadelerini kullanmıştır. (Analyticalreport_tv, 2018) Ancak devlet televizyon kanalı son 5-6 yıldır ana dilline çok önem verildiğini ve Kırgız dilinde içeriklerin sayısının çoğaldığını belirtmektedir. *KTRK* ve *ELTR* kanalları, yayın içeriğinin neredeyse %70'ten fazlasını Kırgız dilinde yapmaktadır. Dil konusu son derece önemlidir, çünkü televizyon sadece haberleri aktarmakla kalmaz, aynı zamanda eğitim için de kullanılmalıdır. Ülkede sadece büyük şehirlerde diğer diller yaygın olmasına rağmen, çoğunluk Kırgız dilinde

içerik izlemektedir. Devlet kanallarının popülerliğinin artmasının nedeni de izleyicilerin çoğunun Kırgız dilindeki içerikleri tercih etmesidir. (16.07.2023 tarihli görüşme)

“EXPERT Consulting Agency” (Expert.kg, 2021) şirketinin en son yaptığı araştırmalara göre Kırgızistan’daki televizyon şirketlerinin %41’i kendi üretim programları, %31 Yurtdışı programlar, %27 Orta Asya içerikli gösteriler ve %1 SSCB dönemine ait içerikler olduğu ortaya çıkmıştır. Yayın dilinin toplam yüzdelik olarak Rus dilinde %52, Kırgız dilinde %44, diğer yabancı dillerde ise %2, hem Kırgızca hem Rusça olarak (al yazı) %2 yer almaktadır.

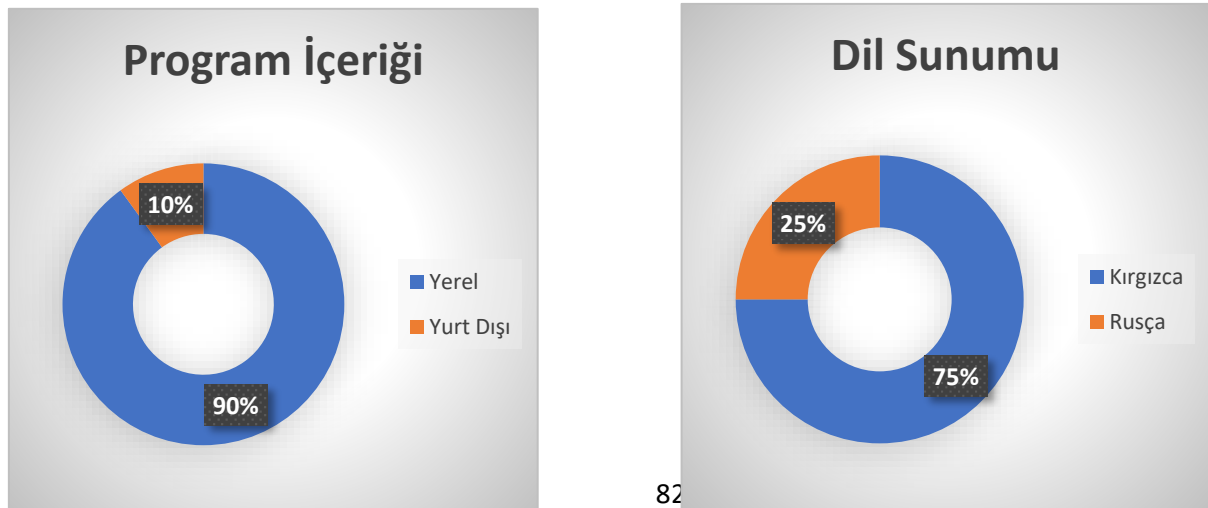
Araştırma sırasında *KTRK*, *ELTR* devlet kanalları ve *NTS* ve *Aprıl* özel kanallarının içeriği analiz yapılmış olup en çok izlenen zaman dilimi olarak 7:00 - 10:00 ve 18:00 - 23:00 saatleri halk tarafından tercih edildiği ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 8 Ülke genel Televizyon Kanallarının Analizi

Kaynak: (Expert.kg, 2021)

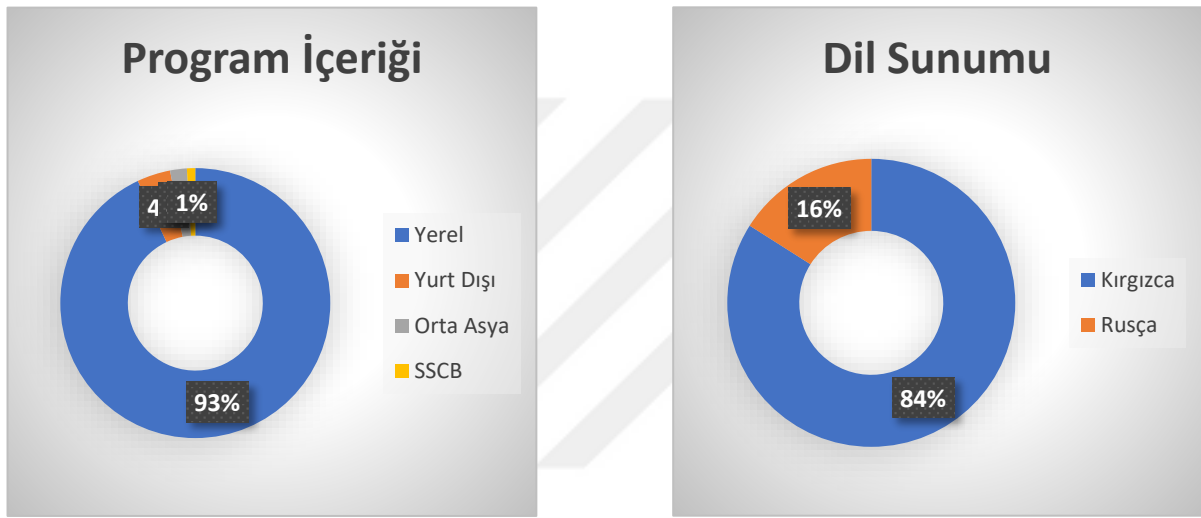
KTRK, 2019 yılı aralık ve haziran tarihleri arasında %75 oranında Kırgız dilinde, %25 oranında Rus dilinde yayın yapmıştır. Toplam içerik üretiminin %90'ı kendi ürettikleri haberlerden oluşurken, %10'u yurt dışından alınmış hazır haberlerle doldurulmaktadır.

Şekil 9 KTRK Program İçeriği ve Dil Sunumu

Kaynak: (Expert.kg, 2021)

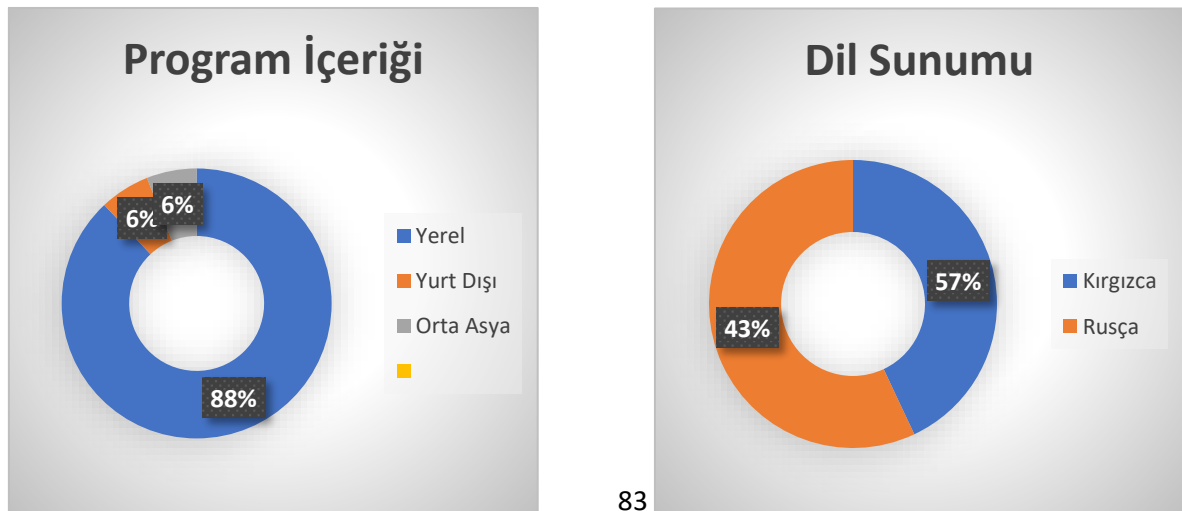
ELTR’de, analiz edilen zaman aralığında yayın süresinin %84’ü devlet dili olan Kırgızcada yapılan programlara ayrılmıştır. Yerli içerik, toplam yayın süresinin %93’ünü oluşturmaktadır. Geri kalan %7’lik yayın süresi ise Orta Asya ülkeleri, yabancı ülkeler ve Sovyet içeriklerine ayrılmıştır.

Şekil 10 ELTR Kanalının Program İçeriği ve Dil Sunumu

Kaynak: (Expert.kg, 2021)

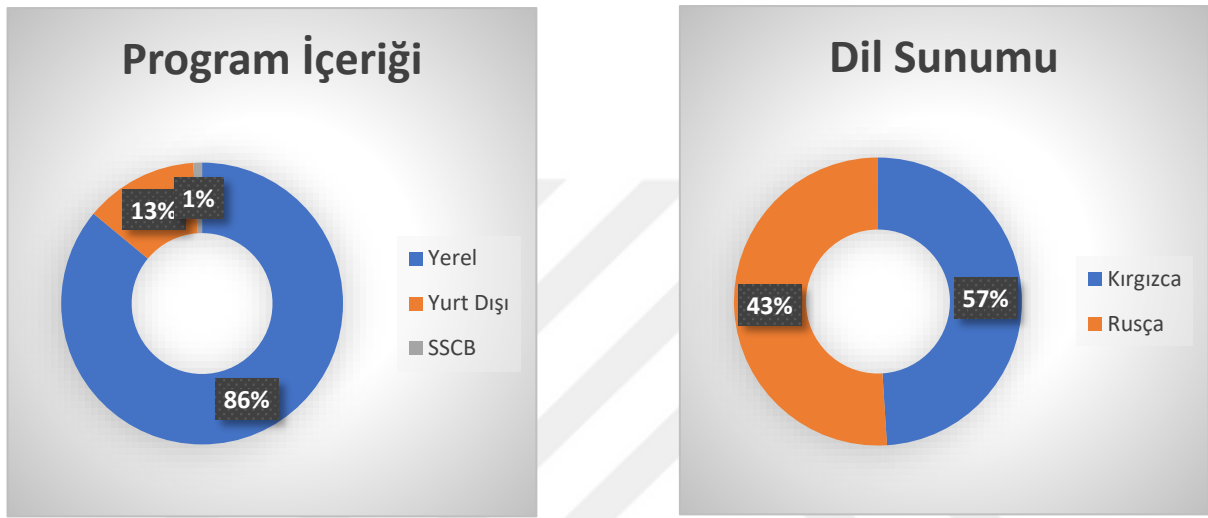
Ülkenin önde gelen özel kanallarından biri olan NTS kanalı içerik üretiminde Rus dili daha öne çıkmaktadır. %57 oranında Rus dilinde yayın yapılırken, %43’ü ana dilde, yani Kırgızca olarak sunulmaktadır. İçerik üretiminin büyük bir kısmı kendi programlarından oluşmaktadır ve bu oran %88’dir.

Şekil 11 NTS Kanalının Program İçeriği ve Dil Sunumu

Kaynak: (Expert.kg, 2021)

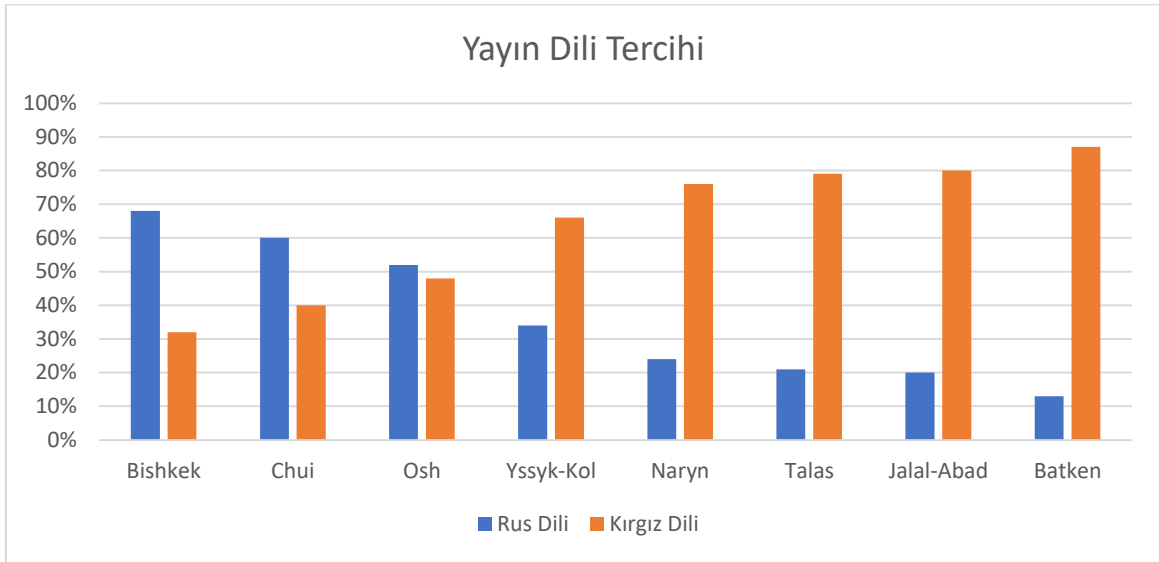
Aprél kanalı, hükümet baskısı nedeniyle yayın sinyalinin çıkarılmış, ancak internet üzerinden yayınlarına devam eden bir kanaldır. İçeriğinin %86'sını politika ile ilgili programlar oluşturmaktadır. Dil oranına geldiğinde %52 Rus dilinde yayın yapmaktadır.

Şekil 12 Aprél Kanalının Program İçeriği ve Dil Sunumu

Kaynak: (Expert.kg, 2021)

Ekim 2022'de Uluslararası "M-Vektor" (M-Vektor, 2022) şirketinin yaptığı yayının dil analiz sonucuna göre, özel kanalların neredeyse %90'ı başkente açılmış ve orada içerik ürettiğinden dolayı Rus diline önem vermektedir. Başkentteki halkın çoğunun Rus dilinde yayınları izlediği ve reklam şirketlerinin Rus programlarına yatırım yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ülkenin sınır bölgelerinde, özel kanalların sinyal ulaşımı yetersiz kalma sorunu hala yaşandığından dolayı çoğunlukla köy halkı devlet kanallarını izlemektedir. Başkent Bişkek dışındaki diğer illerde ise Kırgız dilini tercih etmektedirler. Halkın dil tercihleri, 2022 yılı "Yeni Kırgızistan'da Rusya Tercihi" araştırmasında şöyle sıralanmıştır:

Şekil 13 Program İzleyicilerinin Dil Tercihleri

Kaynak: Rossya i Mir: nauchny dialog, 2023 No:1(7). 112.128

Araştırmalar ve elde edilen kaynaklara göre, Kırgızistan'da yapılan çalışmalar sonucunda KTRK, Average Daily Reach (Soros.kg, 2019) ve Share göstergelerine göre televizyon yayıncılığı içerik üretiminde birinci sıraya yerleşmiştir. Ülke genelinde içerik üretiminde ve yayın dili tercihlerinde en çok Kırgız dilini kullanan kanal olarak adı geçen kanal öne çıkmaktadır. Ayrıca yapılan röportaj çalışmalarında, Kırgızistan'ın temel olarak liberal medya kuruluşlarını düzenleyen yasalara sahip olduğu, ancak medya organlarının pratikte daha az bağımsız, şeffaf ve hesap verebilir olduğu görülmüştür. Medya türlerine göre bağımsızlık düzeyi değişmektedir. Televizyon ve basılı medya sahiplerinin şeffaflığı hala temel bir sorun olarak kalmaktadır ve etkin öz düzenleme mekanizmalarının eksikliği, medyanın hesap verebilirliği açısından sorunlar oluşturmaktadır.

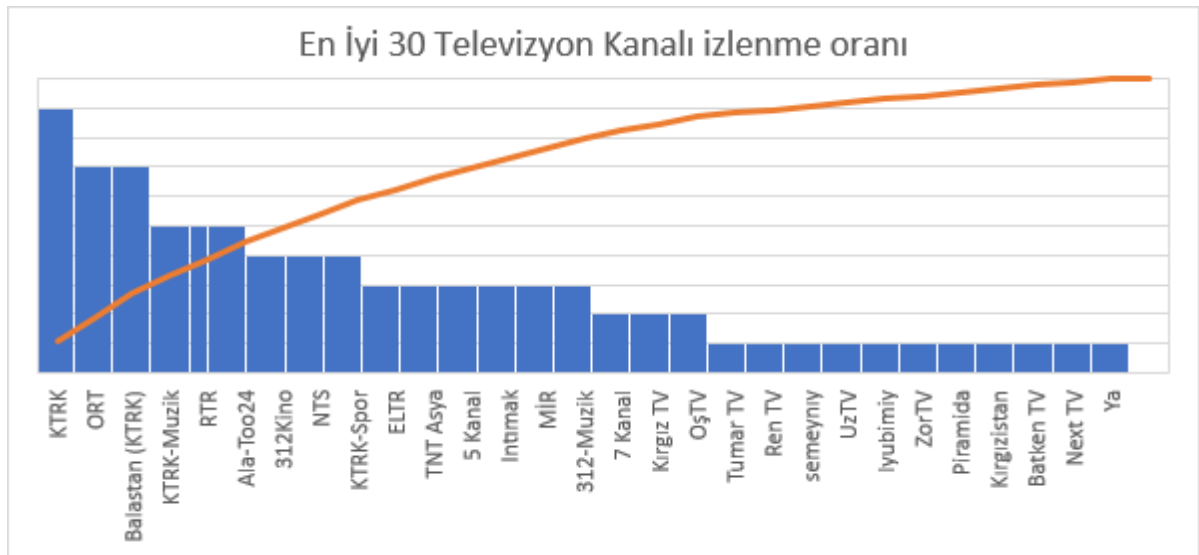
3.3.2. İzlenme Reytingi

International Media Service LLC¹⁵ tarafından görevlendirilen uluslararası pazarlama şirketi Kantar TNS-WPP Group, Kırgızistan'daki televizyon izleyicilerinin büyük ölçekli bir ölçümünü gerçekleştirmiştir. Bişkek ve Oş şehrinde 914.000 kişiyle görüşülmüştür ve on yaşımdan büyük her aile üyesi anketi doldurmuştur. Gündüz izleyici dağılımı, akşam saatlerinde belirgin bir izleyici artışı ile sabit kalmıştır. Araştırmaya göre, Kırgızistan'da günlük ortalama izlenme oranı %87, ortalama televizyon izleme süresi 191 dakikaya ulaşmıştır. Kitleye gelince, kadınlar %57,5, erkekler %42,5; 18-29 ve 45-54 yaş kategorileri %54,5'i; Kırgız uyruklu izleyiciler %64'ü oluşturmuştur. İncelenen dönem için birikmiş ve ortalama günlük yayının en büyük izlenimi sırasıyla %87,3 ve %33,6 ile ORT (Kırgızistan'da yayın yapan Rus Devlet

¹⁵ TV kanalları için reklam fırsatlarının satışında uzmanlaşmış bir medya satıcısıdır

televizyon kanalı) kanalı olmuştur. En yüksek ortalama günlük reytingler *ORT TV* kanalları- %2,32, *TNT-Asya*- %1,33 ve *KTRK*- %1,14'tür. Ortalama günlük payın en yüksek göstergeleri *ORT* (%20,1), *TNT-Asya* (%11,6) ve *KTRK* (%9,9) televizyon kanallarındadır. (Kunafin, 2020) En büyük coğrafi kapsama *KTRK*'de gözlemlenmiş olup ülke topraklarının %98'ini kapsamaktadır. Bu bakımdan en popüler olan kanal olup ortalama günlük izleyicisi 2.195 milyon kişidir. İkinci sırada, 1.1971 milyon seyirci ile Rus Kanal “Kanal 1” yer almaktadır. Genel olarak, Rus televizyon kanallarının Kırgızistan'da oldukça popüler olduğunu ve finanse olarak da sağlam olduğunu belirtmekte fayda vardır. Üçüncü sırada, günde ortalama 1.187 milyon kişi tarafından izlenen en büyük devlet televizyon kanallarından biri olan *ELTR* yer almaktadır. İlk devlet televizyon kanalı *KTRK* birçok alanda kanalları mevcut olduğu için onun hesabı ayrı ayrı yapılmaktadır.

Yerli devlet ve özel televizyon kanallarının izlenim oranları programdan programa göre değişmektedir. Soros.kg web sitesinin 2017 yılı yaptığı araştırmaya göre şehrin çoğu oranının yabancı ve özel kanalları izlemesi, bölgelerin ve ilçelerin ise daha çok devlet televizyon kanallarını izlemesi durumu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında dil tercihi de görülmektedir. Köy oranı daha çok ana dilindeki programları seyrederken, özel televizyon kanalları %50 Rus dilinde yayın yaptığından dolayı bölge izleme oranını kaybetmektedirler. Gençler ise daha çok eğlence programlarını tercih etmektedirler.

Şekil 14 Televizyon Kanalı İzlenim Oranı

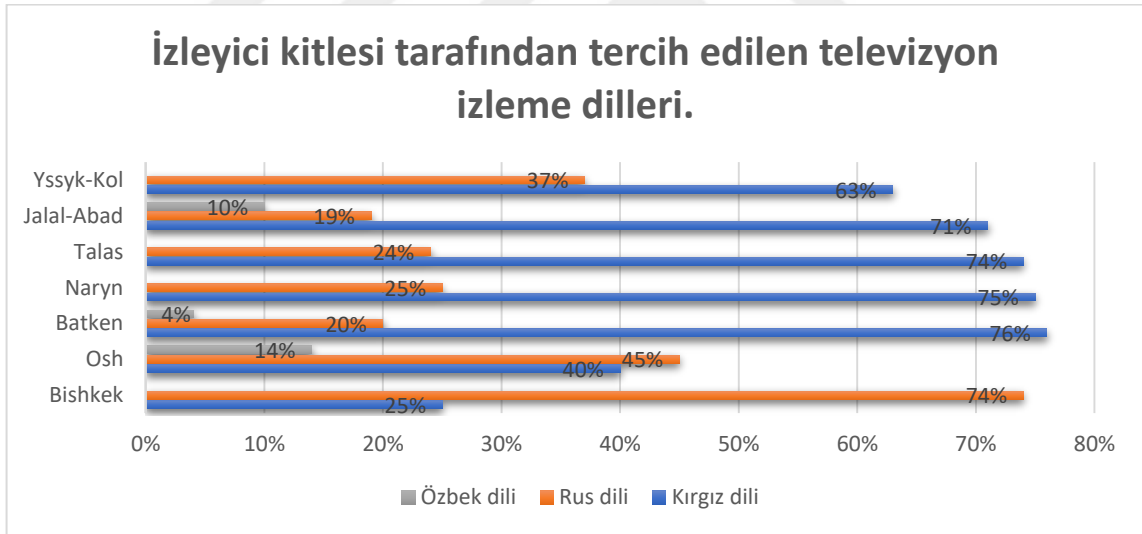
Kaynak: Soros.kg 2017 Araştırmalarına dayanarak Türkçe uyarlanmıştır.

Ülkede televizyon yayıncılığında izlenim oranı, özel ve ulusal şirketlerin, televizyon kanallarının ve hükümetin yaptığı araştırmalarla belirlenmekte ve elde edilen sonuçlar halkla paylaşılmaktadır. Bu araştırma sonuçları, televizyon kanallarının içerik geliştirme ve finansal

destek alma gibi konuları ele almalarını sağlamaktadır. Ayrıca, yeni açılan kanallar da halkın en çok izlediği programları inceleyerek buna göre programlar üretme yoluna gitmektedir. Bu sayede izleyicilerin ilgisini çekmek ve daha başarılı içerikler sunmak hedeflenmektedir. Televizyon yayıncılığında yapılan bu tür araştırmalar, sektördeki gelişmeleri ve değişen izleyici tercihlerini takip etmek için önemli bir rol oynamaktadır.

2021 yılında yapılmış olan araştırmaya göre son altı ay içinde en az 5 dakika televizyon izleyen nüfusun ülke genelindeki toplam nüfusun %97'sini oluşturduğu belirlenmiştir. Bu izleyicilerin yarısından fazlası (%54) Kırgız içerikli televizyon kanallarını izlemeyi tercih etmektedir. %38'i tercihlerini televizyon içeriğini Rusça yayın yapan ve Rus kanallarından yana kullanırken, %7'si Özbek ve diğer kanalları (%1 civarında) izlemeyi tercih etmektedir. Ayrıca, Rusça televizyon içeriği özellikle Bişkek ve Oş şehirlerinde, bunların yanı sıra Çuy bölgesinde en büyük izleyici kitlesine sahipken, ülkenin güney bölgelerinde Özbekçe televizyon izleyenlerin sayısı yüksek olarak kayda geçmiştir.

USAID (USAİD, 2021) uluslararası şirketinin “Kırgızistan halkının Medya Tercihleri” araştırmasında izleyicilerin bölgeye göre televizyonun dil tercihinin sıralamıştır.

Şekil 15 İzleyicinin Televizyon Yayıncılığındaki Dil Tercihi

Kaynak: (USAİD, 2021)

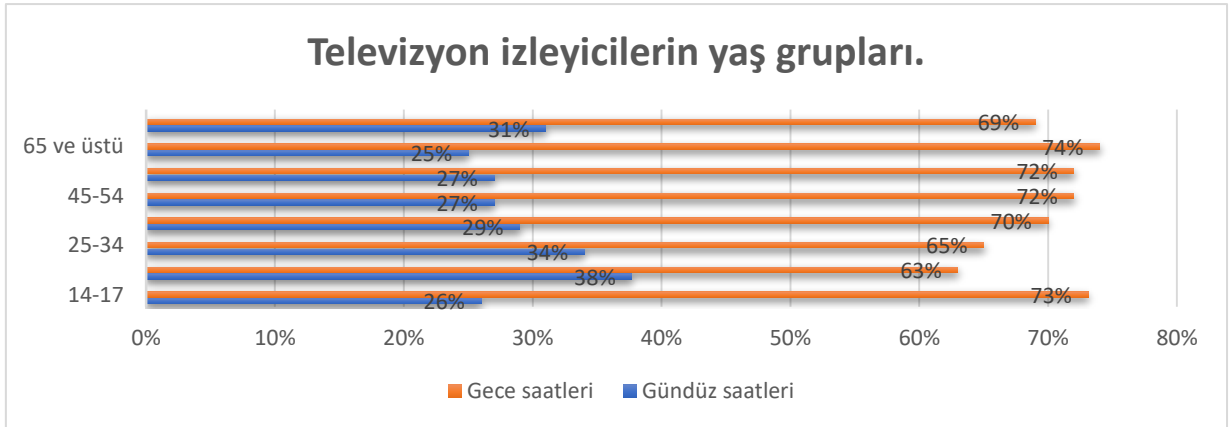
Elde edilen bulgulara göre, ülke genelinde Kırgız dili tercih edilmektedir. Bu durumda devlet kanalları reytinginde en üstte yer almaktadır. *ELTR* kanalının haber spikeri kanalın izlenme oranını yaş ve bölgeye göre şöyle değerlendirmekte:

“Benim çalıştığım kanalın adı dediğim gibi *ELTR*, halk kanalıdır. Genellikle, sıradan halk, özellikle köylüler, kanalımızı izlemektedir. Çünkü içeriğimiz daha çok şehir hayatı değil, köy hayatını ve kırsal yaşamı yansıtmaktadır. İzleyici kitlesi yaş olarak genellikle 45-50 yaş üstüdür ve çocuk programları için ise 7-12, 13 yaş arasındaki

çocuklar izlemektedir. Ayrıca, hangi köy veya ilçeyi gösterirsek, o bölgedeki halk da ilgiyle kanalımızı takip etmektedir. Örneğin, bir okul hakkında yapılan bir programı o okuldaki öğrenci ve öğretmenler izlemektedir. Son zamanlarda durum bu şekildedir. Hangi konu veya kişi ile ilgili program yayınlanırsa, ilgili kişi veya çevresi kanalımızı takip etmektedir.” (02.05.2023 tarihli görüşme).

Dil yayınında %50’in üstünde Rus dilinde yayın yapan *LYUBİMIY* özel kanalının yönetmeninin dediğine göre kanunlara göre yayın yapılması gerekecekse onların geçinmesi ve bu işi yürütmesi zor olacağına değinmektedir. Bu sektörün ana kaynağı reklam olmakla reklam şirketleri hangi dilde yayın yapan programa finanse etmek isterse o konudaki program sayısını, dil seçeneğinin sayısını çoğaltacaklarını bildirmektedir. (07.06.2023 tarihli görüşme)

“Kırgızistan Medya araştırması” isimli bir araştırma kapsamında, medya ölçümleri alanında uluslararası uzmanlarla birlikte geliştirilen metodolojiye göre, M-Vektor şirketi uzmanları tarafından televizyonun genelini, özellikle televizyon kanallarına yönelik ortalama günlük izleyici kitlesi (ADR) ve haftalık izleyici kitlesi (AWR) hesaplamaları yapılmıştır. Ayrıca, televizyon izleme oranlarının ortalaması (Share) ve televizyon kanallarının reytingleri (Ratings) hesaplanmıştır (İnternews , 2022, s. 28-29). Yapmış oldukları anket çalışmasında katılımcılarının %68’i erkeklerden oluşurken, %70’i kadınlardan oluşan televizyonun günlük aktif izleyici kitlesine dâhil olmuşlardır. Yaş özelliklerine gelince, 18-35 yaş aralığındaki nüfusun televizyonun aktif izleyici kitlesine dâhil olma oranı, ülke genelindeki ortalama değerin altındadır ve %63 ile %66 arasında değişmektedir. Diğer yaş gruplarında ise bu oran, ülke genelindeki ortalamanın üzerindedir (16. grafikte gösterilmiştir). Araştırma sonucu yerleşim yeri (şehir/köy) ve çalışma durumuna göre de farklılıklar tespit edilmemiştir.

Şekil 16 Yaş Grup Analizi

Kaynak: (M-Vektor, 2022)

Daha önce de belirtildiği gibi, televizyonun ortalama günlük izleyici kitlesi, ülke genelindeki tüm televizyon kanalları arasında paylaşılmaktadır ve bu oran %69,1’dir. Ancak bu

reytinglere inanmayan medyacılar da mevcuttur. Medya araştırmacısı görüşme 6. dediğine göre, ülkede sağlıklı araştırmaların yapılmadığı konusunda yaygın bir görüşü vardır. "Bizde reytingler doğru yapılmıyor. Hangi programlar çok izleniyor, hangi programlar halka katkı sağlıyor bilmiyoruz. Ancak KTRK'nin devlet kanalı olmasından dolayı kültürel zenginlik açısından büyük katkısı olduğunu düşünüyorum. Ülkemiz dağlık bölgeler içerdiği için hala bu bölgelerde televizyon çok izlenmekte ve KTRK'nin popülaritesi hala yüksektir. Son 3-4 yıldır ülkede Kırgız dilinde programların sayısı artmaya başladı. Bu değerlendirmeler üzerine birçok şirket sonuçlar çıkartıyor. Fakat doğruluğunu araştırmak gerekiyor." şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır. (06.05.2023 tarihli görüşme)

Özel televizyon kanallarının izlenme oranının düşük olması, özel sektör çalışanları tarafından finansal açıdan değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme, kanalların izleyicilere verimli içerik sunabilmek için yeterli finansal desteğe sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak kanallar, bu finansal desteği sağlayamadıklarında kaliteli içerik üretme konusunda zorlanmaktadır. Dolayısıyla, kaliteli içerik üretememeleri nedeniyle izleyici kitlesini elde tutmakta güçlük yaşamaktalar. Sonuç olarak, reytingler düşmekte ve izlenme oranları azalmaktadır. Bu durum yapılan görüşmeler ile desteklendiği görülmektedir. Konu bağlamında bir görüşmeci şu ifadeleri aktarmıştır:

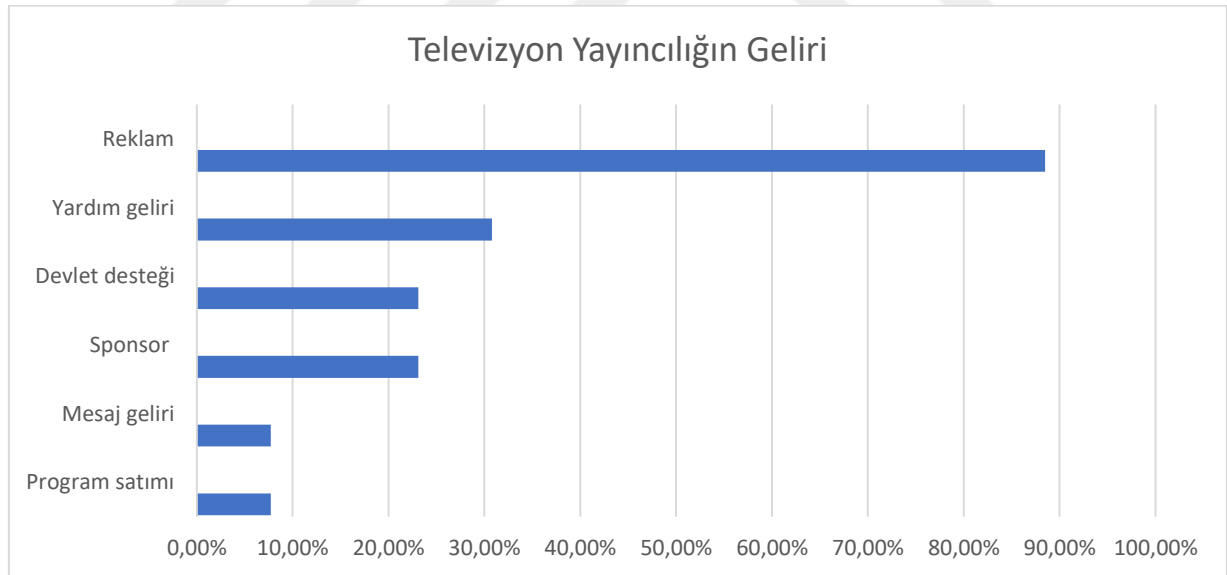
“Özel televizyon kanallarının izlenme oranlarının düşmesinin birkaç nedeni vardır. Öncelikle, finansal zorluklar, kanalların içerik üretim süreçlerini kısıtlayabiliyor. Kaliteli içerik üretimi, yüksek prodüksiyon maliyetleri gerektirir ve reklam gelirleri, sponsorluklar ve abonelik gelirleri gibi kaynaklar kanalların bu mali yükü taşımasına yardımcı olur. Finansal sıkıntılar, stüdyo ekipmanlarının güncellenmesi, yetenekli ve deneyimli yapımcı ve senaristlerin işe alınması gibi önemli alanlarda eksikliklere neden olabiliyor. İkinci olarak, izleyici tercihleri ve beklentileri de önemli bir faktördür. Televizyon izleyicileri, çeşitli dijital platformlar ve internet üzerinden farklı içeriklere kolayca erişebildikleri için tercihlerini çeşitlendirebilirler. Geleneksel televizyon kanalları, çevrimiçi yayın platformları ve diğer dijital medya alternatifleri ile rekabet ediyorlar. Bu nedenle, izleyicileri elde tutabilmek için farklı, çekici ve özgün içeriklere odaklanmaları gerekmektedir. ” (23.07.2023 tarihli görüşme)

Sonuç olarak Kırgızistan'da genel olarak izlenme oranlarını takip eden bir merkezi devlet kurumu olmayıp, televizyon kanalları kendi aralarında küçük çaplı araştırmalar yaparak, uluslararası şirketlerin ülkede yaptığı araştırmalar izlenme verilerini sunmaktadır. Devlet televizyon kanalları genellikle haber, belgesel ve kamusal içerikler yayınlamaya toplumun geniş kesimlerine hitap etmeyi amaçlarlar. Bu kanalların finansmanı genellikle hükümet tarafından sağlanmaktadır ve reklam geliri elde etme şansları daha azdır. Onların temel amacı, kamu hizmeti sunmak ve toplumu bilgilendirmek, eğitim ve eğlence sağlamaktır. Özel televizyon

kanalları ise özel sektör tarafından finanse edilir ve genellikle reklam gelirleri, sponsorluklar ve abonelik ücretleriyle gelir elde ederler. Bu kanallar, daha çok eğlence, spor, yarışma, dizi ve film gibi çeşitli içerik türlerine odaklanarak belirli bir hedef kitlesine yönelirler. İzleyici sayısını artırmak ve kendi hedef kitlelerine ulaşmak için çeşitli içerik stratejileri benimserler. Özel televizyon kanallarının düşük izlenme oranları, finansal zorluklar, içerik kalitesinde düşüklük, izleyici tercihlerindeki değişimler ve dijitalleşme gibi çeşitli faktörlerin bir kombinasyonundan kaynaklanmaktadır. Teknolojik ilerlemelerle birlikte, izleyicilerin tercihlerinde de değişim görülebilir. Kırgızistan'daki televizyon kanallarının izlenme oranları, farklı içerik türlerine, finansman kaynaklarına, izleyici tercihlerine ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kanalların izleyici kitlesini elde tutabilmek ve büyütmek için içerik kalitesine önem vermesi, izleyicilere hitap eden stratejiler geliştirmesi ve teknolojik değişimlere uyum sağlaması önemlidir.

3.3.3. Yönetsel ve Mali Yapısı

Ülkede televizyon sektörünün %69'u reklamlardan gelir elde emektedir. 2018 yılında RichResearch (Soros.kg, 2019) kurumunun yaptığı araştırmaya göre devletin televizyon sektörüne %19 destek sağladığı (devlet kanalları) ortaya çıkmıştır. Ancak ülke genelinde yapılan araştırma sonuçlarına göre reklam sonucu %88.5'i göstermektedir.

Şekil 17 Televizyon Yayıncılığın Geliri

Kaynak: Otchet-po-itogam-issledovaniya-mediagramotnosti-v-KR.

Devlet televizyon kanallarının %69'unu devlet finanse etmektedir. Çoğu devlet televizyon yayıncısı için finansman kaynakları, devlet sübvansiyonları ve reklam süresi satışından elde edilen fonlardır. Ancak, bazı televizyon kanalları sponsorluklar, bağışçılar ve

gönüllü bağışlar yoluyla fon almaktadır. Televizyon içeriği satışı ve SMS (mesaj) hizmetleri yoluyla ek fon alan televizyon kanalları da vardır.

Gelir yapısı açısından, devlet desteği alan birçok televizyon şirketinin nakit gelirlerinin yaklaşık yarısını reklam saatlerinin satışından elde ettiğini belirtmekte fayda var. Ancak, küçük bölgesel televizyon kanallarının finansmanı biraz farklıdır. Bazı özel bölgesel televizyon kanalları için, finansal gelirin önemli bir kısmı uluslararası bağış kuruluşlarından sağlanan hibelerden ve kurucuların kendi finansal kaynaklarından gelmektedir. (24.05.2023 tarihli görüşme) Aynı zamanda, bölgesel televizyon kanallarının faaliyetlerini ve gelişimini desteklemek için sadece devlet televizyon kanallarına değil, özel televizyon kanallarına da hibe gönderilmektedir. Örneğin, *Piramida* gibi özel televizyon kanalları da devlet tarafından finanse edilmektedir.

2010 yılı ayaklanmalarından sonra bu özel kanallar devlete bağlanmış olup, içeriğini devlet kontrol etmekteydi. Kırgızistan Meclisinin 2017 yılının 28 Şubat toplantısında bu kanalları finanse edilmelerinin durdurulması gerektiğini ve satışa koyulması gerektiğini Millet Vekili Ulan Primov ifade etmiştir. Bu konu hakkında *Piramida* kanalının yönetmeninin söylemlerine göre devlet %100 desteklememekte ve özel de sayılmadığını belirtmektedir. Televizyon kanalı içerik programında devlet haberlerini %90 oranda ücretsiz yapmaktalar. Yıllık finanse 20 milyon som olması gerekirken 2016 yılında 2 milyon som ayrılmıştır. Eğer tekrardan tamamen özel olmasını istiyorlarsa biz de ona göre içerik üreteceğiz” konuşmalarını yapmıştır. (Azattykkg, 2007) Özellikle devlet kanallarının finansmanı, içerik kalitesi ve teknolojik altyapısı konularında zorluklar yaşanabilmektedir. Birçok ülkede devlet kanalları, hükümet bütçesinden destek alsa da bu destek genellikle sınırlı olabilmektedir. Bu da kanalların içerik üretimi ve teknolojik gelişim açısından kısıtlılıklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu konuya destekleyici bilgi sunması açısından görüşme 17. şunları belirtmektedir;

“Bundan birkaç yıl önce Türkiye’den medya araştırmacılar gelmişti. Onlar bizim televizyon kanalları ziyaret ettikten sonra sizde stüdyo yokmuş dediler. Yani bizim ne kadar geride kaldığımızı, teknolojilerin az sayıda ve eski olduğunu onların sayesinde öğrenmiş olduk diye bilirim. Çünkü ben de Türkiye’de eğitim aldım, biliyorum. Komşu ülkelere göre de bizim televizyon teknolojileri yetersizdir. Stüdyolarımız eski, olayı yerinden göstere bilecek potansiyelde değiliz. Örneğin, yurt dışındaki haberleri kendimiz gidip gösterecek derecede ne ekonomiye ne de tecrübeye sahibiz. Biz Rusya’dan ya da başka ülkelerin haberlerini alarak yayın yapıyoruz. Yani haberi o ülkenin gözüyle görüyoruz, onların siyasetiyle haberi yayınlıyoruz anlamına gelmektedir.” (06.05.2023 tarihli görüşme)

Günümüzde Kırgızistan’da en büyük ve en çok izlenen kanalı olarak sayılan *KTRK* kanalının bütçesinin %70’i Kırgız Cumhuriyeti’nin devlet bütçesinden sağlanmaktadır. Geri

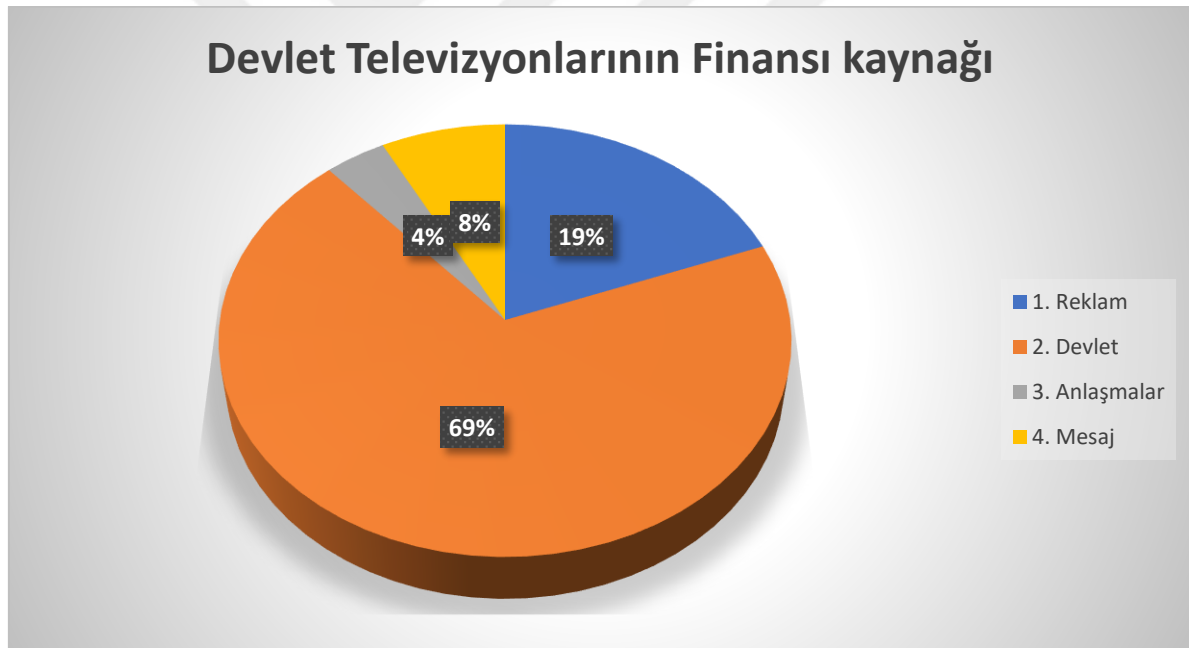
kalan %30'u kanal yayın ücreti, reklam ve stüdyoların kiralardan toplanmaktadır. 2015 ve 2019 yıllarındaki bütçe ye bakılırsa:

Tablo 9 2015-2019 bin som KTRK Bütçesinin Yapısı ve Dinamikleri

	2015	2016	2017	2018	2019
Devlet desteği	400 233,4	439 287,7	478 366,5	390 777,5	358 101,7
Özel destek	265 348,6	177 255,4	160 188,6	123 936,9	78 408,1
Toplam	665 582,0	616 543,1	638 555,1	514 714,4	436 208,9

Kaynak: (KTRK, 2022) Raporlarına dayanarak Türkçe Uyarlanmıştır.

Devlet televizyon kanalının harcamalarına bakıldığında bütçenin %42'si yayın programları için, teknik alt yapı için ise %22.7 harcamaların %24.9'u çalışanlar için ayrılmıştır. %10.4'ü de diğer harcamalar olarak gösterilmektedir. (KTRK, 2022)

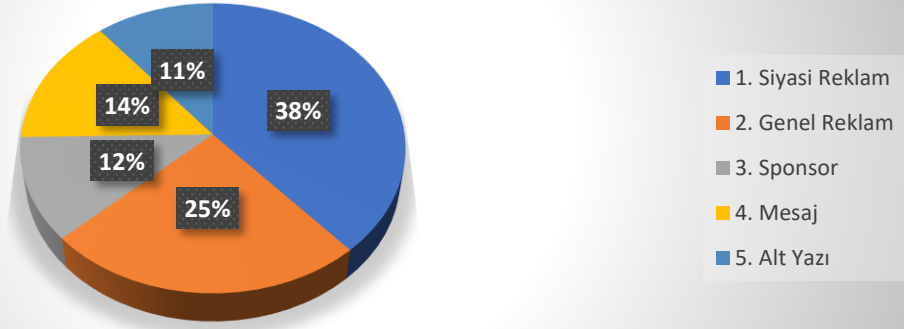

Şekil 18 Devlet Televizyonlarının Finansı Kaynağı

Kaynak: (n=5) Aliyan Kurumu araştırmasındaki sonuç 2018

Özel televizyon kanalının ekonomi kaynağına gelecek olursak Kırgızistan'da birçok özel televizyon kanalı bulunmaktadır ve çoğu yerel kanallardır. Bunlar, reklamlar ve sponsorluklar yoluyla gelir elde etmektedirler. Bununla birlikte, televizyon kanallarının gelirleri ülkenin ekonomik durumuna ve reklam verenlerin bütçelerine bağlıdır.

Özel Televizyonlarının Finansı kaynağı

Şekil 19 Özel Televizyonlarının Finansı Kaynağı

Kaynak: (n=5) Aliyan Kurumu araştırmasındaki sonuç 2018

Son zamanlarda özel televizyon kanallarının sayısının azalması ve internete (YouTube gibi dijital platformlara) geçiş yapmalarının nedeni, finansman kaynaklarının yetersizliği olarak belirtilmektedir. NTS kanalının gazetecisinin sözlerine göre, ülkede internet alanının popülerleşmeye başlamasıyla birlikte reklam veren şirketler de televizyon yerine finansal kaynaklarını internet reklamlarına yönlendirmeye başlamışlardır. Artık gazeteciler dahi, özel televizyon kanallarında düşük ücretlerle çalışmak yerine, kendi internet kanallarını açarak gelir elde etmeye başlamışlardır. (21.05.2023 tarihli görüşme)

Genel olarak televizyon kanalı açmak son zamanlarda çok riskli hale gelmiştir. Birçok özel televizyon kanalı finansal zorluklarla karşı karşıya kalmış ve internetin yaygınlaşmasıyla dijital platformlara yönelmiştir. Artık gazeteciler ve içerik üreticiler, internetin sunduğu geniş kitlelere ulaşma potansiyeli ve düşük maliyetler nedeniyle kendi internet kanallarını açmayı tercih etmektedirler. Ancak siyaset alanı için bu geçerli değildir. Bir parti ya da siyasetçilerin televizyon kanallara hala önem vermeleri ve kanal açmakta yoğun ilgi göstermektedirler. Çünkü Kırgızistan'da bugünlerde de televizyon, özellikle bölgelerde, en popüler ve etkili medya türüdür. En popüler televizyon kanalları arasında *OTRK*, *KTRK* ve *Birinci Kanal* (Rusya) bulunmaktadır.

Özel kanalların çoğunluğu politikacılara aittir ve siyasi mücadelede medya alanında etkin rol oynamaktadır. Devlet kanallarının aksine, sabit finansman desteğine sahip olmadıkları için kapanma olasılıkları daha yüksektir. Örneğin, *Aprıl TV* kanalı eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev'in sahibi olduğu bir kanaldır ve siyasi baskılar nedeniyle yayın hayatı sonlandırılmıştır. Kırgızistan'da özel televizyon kanalları çeşitli kişi, şirket veya gruplara aittir. Özel televizyon kanallarının sahipleri genellikle iş dünyasından, medya sektöründen veya siyasi

çevrelerden gelmektedir. Bazı özel televizyon kanalları, siyasi liderler veya politikacılar tarafından da yönetilmektedir. Özel ve devlet kanallarında da çalıştığını belirten Görüşme 8. dediklerine göre “benzer şekilde, birçok özel televizyon kanalı seçimlere yakın dönemlerde açılıp seçim sonrasında kapananlar kategorisine girmektedir. Bu tür kanallar genellikle siyasi güçlerin çıkarlarını savunmak amacıyla kurulur ve seçim dönemlerinde aktif olarak kullanılır. Ancak finansal ve politik baskılar nedeniyle yayın hayatları sürekli ve sürdürülebilir olmayabilir. Bu da özel televizyon kanallarının kısa ömürlü olmalarına ve kapanmalarına neden olmaktadır. Medyanın siyasi mücadelelerde etkin bir şekilde kullanılması, haber ve bilgi akışının tarafsızlığı ve güvenilirliği açısından önemli bir konudur. (24.07.2023 tarihli görüşme)

Yasalar, (Minjust.gov, 2023) televizyon ve radyo kuruluşlarının rekabet hukukuna uygun davranmalarını ve haksız rekabeti, endüstriyel ve finansal gruplar, siyasi gruplar veya bireyler tarafından tekelleşmeyi engellemelerini ve televizyon ve radyo kuruluşlarını finansal ve siyasi baskılardan finansal-politik gruplar, devlet organları ve yerel yönetim organları tarafından korumalarını gerektirmesini savunmaktadır. Radyo ve televizyon yayıncılığı alanında ekonomik rekabetin gelişmesi için koşullar, "Rekabet Kanunu" (knews.kg, 2011) gibi rekabet hukukunda belirtilmiştir.

Uzmanlar, ülkedeki televizyon ve radyo reklam pazarının yakın gelecekte büyümeyeceğine inanmaktadır. Son yıllarda, toplam hacmi yaklaşık yılda 8-10 milyon dolar olan televizyon reklam pazarında bir gerileme yaşanmaktadır. Bu gerilemenin nedenleri olarak kriz ve reklamcılığın kademeli olarak İnternet'e geçişi gösterilmektedir. Aynı zamanda, bir dizi uzmana göre, Kırgızistan'daki medya pazarı, reklam maliyetinin çok düşük olması anlamında, genellikle hafife alınmaktadır. Bazı kanalların reklam potansiyelinin %50'sini bile kullanmadığı, ortalama olarak fırsatların %10-30'unun kullanıldığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, elde edilen verilere göre Kırgızistan'daki özel televizyon kanallarının yönetim ve mali yapıları çeşitlilik göstermektedir. Bu kanalların yönetim yapıları genel olarak sahipleri veya yöneticileri tarafından belirlenip, yönetim kurulları ve yönetici kadrolar kanalın işleyişini ve karar alma süreçlerini yönlendirmektedirler. Yönetim yapıları, şirket büyüklüğüne, sahiplik modeline ve kanalın faaliyet alanına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Özel televizyon kanallarının finansmanı, genellikle reklam gelirleri, sponsorluklar, abonelik ücretleri, kurucuların kendi finansal kaynakları ve hükümet veya diğer kurumların sağladığı destekler gibi çeşitli kaynaklardan gelmekte olup, son dönemlerde ekonomik kriz ile karşı karşıya kaldığını savunmaktadırlar. Bazı özel televizyon kanalları, özellikle küçük bölgesel kanallar, uluslararası bağış kuruluşlarından hibeler ve diğer özel desteklerle finanse edilmeye devam etmektedir.

3.3. Kırgızistan Televizyon Yayıncılığında Gelişmeler ve Sorunlar

Kırgızistan 32 yıllık bağımsızlık tarihinde halk temelli 4 devrimi geçirmiştir. Her devrimin sonucunda değişen hükümetle beraber ülkede siyasi, ekonomik değişiklikler yaşanmıştır. Elbette medya sektörü de bu değişimlerden payını almıştır. Bağımsızlığını aldıktan sonra demokratik aydınlanmanın etkisiyle halk güçlendikçe ve demokrasi üzerinde halkın etkisi arttıkça, siyasi partiler halkın beğenisini kazanmak için aktif olarak çalışmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda kitleye sesini duyurma aracı olarak özel medya kuruluşlarının sayısı hızla artmıştır. Günümüzdeki Kırgız medyası, bu günkü gibi özgür, eleştirel, dinamik ve modern olabilmesi için zorluklarla dolu yollardan geçmiştir. Yapılmış olan görüşmelerde bağımsızlık sonrası dönemde de baskının 10 yıl kadar devam ettiği, siyasetin çok önem gördüğü ülkede medya sektörünün ne tür zorluklar yaşadığına yönelik görüşmecilerden birinin aşağıdaki ifadeleri açıklık getirmektedir:

“Bağımsızlık sonrasında ülkede televizyon hemen değişti, bağımsızlaştı” demekten uzağım. Bir yolu bulmak, kendi başına iş yapmaya alışmayan ülke için hiç kolay olmadı bağımsızlığın ilk yılları. Bir ideoloji, sınırlar, disiplin... Bunları aşmamız az zaman almadı. 1991 yılından bağımsız olarak yayın yapmaya başlamamıza rağmen hükümet o değişimin yavaş temposunu kullanarak üstüne çöktü ve eskiden SSCB derken artık hükümetin eline geçti televizyon alanı. O zamanda ben muhabir olarak çalışıyordum ve devlet başındakiler bir günde 5 kere çağırırsa 5 kere gidip haber yapardık, itiraz edemezdik. Çünkü biz o disipline alışmıştık.” (02.05.2023 tarihli görüşme).

Yukarıda görüldüğü üzere Kırgızistan’ın bağımsızlığı ile medyanın özgür yayın yapma süreci arasında 10 yıllık bir geçiş sürecinin olduğu görülmektedir. İlk 10 yıl üzerinde bağımsızlığının ilk on yılı içerisinde medya sektörü üzerinde iktidarın etkisi ve baskısının olduğu görüşmecilerin kanaatlerine dayanarak söylenebilir. Sonraki süreçte ise Kırgız televizyon yayıncılığının iktidar gücüne rağmen bağımsız yayıncılık sürecine girdiğine yönelik bulgulara görüşmecilerin ifadelerinde rastlanmaktadır. Bu konu bağlamında Görüşmecilerden biri *KTRK* televizyon kanalında 1999 – 2010 yıllar arasında çekim yönetmen yardımcısı olarak göreve başlayıp baş yönetmenliğe yükselmiş olan görüşme 7. bağımsızlıktan sonraki televizyon alanındaki gelişmeleri şu şekilde aktarmaktadır:

“2000 yılına kadar ekonomik sıkıntılardan dolayı kanalın altyapısını oluşturan teknolojiler yenilenmemiştir. SSCB teknolojileri 2000-2003 yıllarına kadar çalışmaya devam etmiştir. Ancak 1992 yılından itibaren televizyon programlarının sayısının artması, SSCB döneminde yayınlanamayan programların artık televizyonda izlenmesi bağımsızlığın ilk adımları için iyiye işaretti. Örneğin, yeni bakış açısıyla, televizyon alanına yeni devrim getiren gazeteci olarak Myktybek Arstanbek birçok

programları gerçekleştirmişti. Maaşın çok az düzeyde olmasına rağmen çalışanların sayısı günden güne çoğalmıştı. Çünkü bu uzmanlar ülkenin bağımsızlığı için maaş almadan çalışmayı göze almışlardı.” (20.06.2023 görüşme).

Görüşmecinin sözlerinden anlaşıldığı üzere bağımsızlık öncesinde baskılanan televizyon programları bağımsızlık sonrası yayın hayatlarına başlamışlardır. Örneğin, ülkenin kendi benliğini yansıtan – “Sarmerden” gibi- programlar yayın hayatında yerini almıştır. Ücretlerin asgari düzeyde olması medyacıları bu alandan uzaklaştırmayıp aksine baskılandıkları konular hakkında bile yeni yayın konuları ortaya çıkarmışlardır. İktidara rağmen muhalif yayıncılık yapmaya devam etmişlerdir ve bu konuda geri adım atmayarak medyanın gücünü ortaya koymuşlardır.

Bağımsızlık sonrası ikinci on yıllık süreçte Kırgız televizyon yayıncılığındaki gelişmeler milli kültürel değerler ön plana çıkarılması yönünde olduğu görülmüştür. 2007 yılında *KTRK* kanalının başına Melis Eshimkanov geldikten sonraki süreçte Kırgız dili önemsenerek, yöresel tanıtım programları, belgeseller ve talk showlar gibi kültürel içerikli programlara daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Bağımsızlıktan önce eleştirel programlar tamamen yasaklıyken bağımsızlık sonrası süreçte az da olsa eleştirel programlara yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Bağımsızlığın kültürel alana etkisinde televizyonun yeri ve önemine yönelik gerçekleştirdiğimiz görüşmelerin birinde ulaştığımız veriler aşağıda yer almaktadır:

“1991 yılı Bağımsızlığımızı kazanalı televizyonun halka olan en büyük katkısı bizim ulusallığımızı tekrar yaratmamız olmuştur. Ana dilimizde program yaparak unutulmuş kelimeleri kullanarak halka duyurmak göstermek ve öğretmek olmuştur. Ben bağımsızlığın ilk yılları çok gençtim, her şeyi genç enerji ile yapardım. Medeniyetimizi, yöresel oyunları kültürümüzü halka sunarak ben de yeni doğmuş gibi öğrendim. Biraz tuhaf geldi çünkü kendimiz de bilmiyorduk. Ama büyüklerin sayesinde biz de halk da kültürünü geçmişini öğrenmiş olduk. Daha önemlisi dilimizi bağımsız şekilde kullandık ve öğrettik. Çocuk programların Kırgız dilinde yapılması çoğaldı diyebilirim. Sivil toplumun faydalanmasına katkı sağladığını da söylemeliyim.” (02.05.2023 tarihli görüşme)

2015 yılına kadar ülkede analog sistem ile yayın yapılmaktaydı. Kırsal bölgelerde analog yayının yanı sıra uydu yayını da tercih edilmekteydi. Kırgızistan, topraklarının %95'inin dağlık bölgelerden oluştuğu bir ülkedir. Bu dağlık bölgelerde, televizyon sinyallerinin çekmediği bölgeler bulunmaktadır, bu nedenle bu bölgelerdeki insanlar mecburen uydu antenlerini kullanmak zorunda kalmaktadır. (Adanbaev, 2017, s. 25) Genel olarak, Çin'de üretilen çanak antenler yaygın olarak ücretsiz yayın kanallarının izlenmesinde kullanılmaktadır. Ancak özel kanallar, sinyal eksikliği nedeniyle bölgenin tamamına kendilerini tanıtamamışlardır. Bişkek, Oş gibi büyük şehirlerde analog yayının yanı sıra uydu ve kablolu televizyonlar ile IPTV de yaygın

olarak kullanılmaktadır. Kablo ve IPTV kanal listesi, yerel ve yurtdışı televizyon kanallarından oluşurken, bölgesel kanalları izleme fırsatı sınırlamıştır. *NewTV* televizyon kanalında çalışan bir haber gazetecisi, birçok kanalın ulaşım sorunları nedeniyle kendilerini gösteremeyip reklam finansmanı ve destek alamadıklarını belirtmektedir. Bu durum, bazı kanalların kapanmasına yol açmıştır. (10.07.2023 tarihli görüşme)

Kırgızistan, 2014 yılından itibaren analog yayıncılıktan dijital yayıncılığa geçiş için hazırlıklara başlamıştır. Nihayetinde, 15 Mayıs 2017 tarihinde Kırgız televizyon yayıncılığı, yaklaşık 60 yıl süren analog yayını tamamen sonlandırmıştır. Bu adım, Orta Asya'da diğer gelişmiş ülkelerle beraber çağdaş bir sistem olan dijital yayıncılığa geçiş sürecini tamamlayarak önemli bir başarıya imza atılmasına neden olmuştur. Yenilenen yayıncılık altyapısı, ülke televizyonculuğuna yeni fırsatlar sunmuştur. "Geneva-2006" FRRC'nin kararlarına göre, Kırgızistan'ın dijital yayıncılığa geçiş sürecini 2015 yılında tamamlanması gerekiyordu. Eğer bu tarihten sonra analog yayın istasyonları diğer ülkelerin dijital yayın frekanslarına engel teşkil ederse, uluslararası koruma statüsünü kaybedecekti. (Adanbaev, 2017, s. 26) Kırgızistan'ın dijital yayıncılığa geçişi öncelikle vatandaşların bilgiye erişimini sağlama ve bu erişimi kolaylaştırma amacı taşımıştır. Önceden Bişkek, Oş gibi şehirlerde ulaşılabilen televizyon kanal sayısı 15-20 iken, kırsal bölgelerde yalnızca 2-3 kanal izlenebilmekte ve bazı bölgelerde hiç yayın sinyali alınamadığını öne sürmektedir "Piramida" kanalının gazetecisi A.C. Bu kanalların sadece bir tanesi Kırgız *KTRK* kanalı iken diğerleri *Birinci* ve *RTR* Rus kanallarıydı. Dijital yayın altyapısının kurulması, kırsal bölgelerdeki televizyon yayınlarının çeşitliliğini artırmış ve daha fazla vatandaşın bilgiye erişimini mümkün kılmıştır.

Nisan 2010'da yaşanmış olan büyük trajik ayaklanma¹⁶ Kırgız Cumhuriyeti'nin gelişmesine ve derinden değişimine yol açmıştır. Bu siyasi ayaklanma çeşitli kamu güçlerinden ve kurumlardan hukuka dayalı yeni anayasanın getirilmesine neden olmuştur. Devlet yapısının temellerini yeniden tasarlarken konuşma, ifade ve medya özgürlüğünün düzenlenmesine büyük önem verilmiştir. 2010-2014 yılları arasında Kırgızistan'daki konuşma ve medya özgürlüğünün durumu hem ulusal kurumlar hem de uluslararası kuruluşlar tarafından olumlu bir şekilde karakterize edilmiştir. Özellikle, söz konusu süre zarfında Kırgızistan, saygın uluslararası örgüt niteliğindeki «Sınır Tanımayan Gazeteciler» (asi.org.ru, 2019) tarafından yayınlanan basın özgürlüğü endeksindeki konumunu 159'dan 88'e yükselterek önemli ölçüde geliştirmiştir. Orta Asya bölgesindeki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, bu tutum büyük gelişme göstermektedir. Bu konuda Kırgız gazetecileri de hemfikirlerdir:

¹⁶ 2010 Kırgızistan Devrimi, Kırgızistan'da Eski Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in Nisan 2010 tarihinde protestolar sonucu görevden uzaklaştırılması ve ülkenin güneyinde yaşanan etnik çatışmalardır. Bu büyük çatışmada büyük kayıplar yaşanırken aynı zamanda büyük ekonomi zarara da maruz kalmıştır.

“Kırgızistan'da televizyon yayıncılığının Orta Asya'daki durumu hakkında belirteceğimiz noktalar oldukça önemli ve değerlidir. Sovyet döneminden sonra ülkede birçok zorlukla karşılaşmış olmasına rağmen, komşu ülkelerden birkaç adım önde olduğunu belirtmek mümkündür. En önemli avantajlardan biri, Kırgız televizyonunun bağımsızlık ve konuşma özgürlüğüne sahip olmasıdır. Bu, farklı düşüncelere ve zıt fikirlere izin vermenin önemli bir göstergesidir. Diğer Orta Asya ülkeleriyle kıyaslandığında, Kırgızistan'da bu özgürlüğe daha fazla yer verilmesi, halkın haber alma ve bilgi edinme hakkını desteklemektedir. Aynı zamanda, Kırgızistan'daki bağımsız medya yayınlarının, komşu ülkelerdeki medyadan daha özgür ve eleştirel olduğunu söyleyebilirim. Kırgız televizyonunun devlet televizyon kanallarının hükümet tarafından kontrol edilmesi gibi bir dezavantajı olabilir, ancak en azından özel kanalların bağımsızlığı ve halka açık bir platformda farklı görüşlerin ifade edilmesine izin verilmesi önemli bir adımdır.” (08.07.2023 tarihli görüşme).

Kırgızistan'da televizyon hala çoğu insan için ana bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır. Kırgızistan Medya Okur Yazarları (UPMStore, 2022) devlet kurumunun yıllık araştırmaların göre Kırgızistanlıların %97,2'si her gün, haftada birkaç kez veya ayda birkaç kez televizyon izlediklerini belirtmektedir. Televizyon izleme alışkanlığı, özellikle yaşlı izleyiciler arasında yaygın olup, 52 yaş üstü izleyiciler arasında televizyon izleme yüzdesi en yüksektir. Ancak, gençler de hala televizyonu tercih etmektedirler; 24 yaşın altındaki gençler için televizyon, boş zamanlarını doldurmak ve eğlenmek için önemli bir araç olarak görülmektedir. Gençler, genellikle, evde ve diğer aile üyeleriyle birlikte televizyon izlemektedirler.

Televizyon sektörünün dijitalleşmeye geçmesinin, medya dünyasında önemli bir gelişme olduğunu ve bu konuyu birçok medyacının desteklediğini söyleyebiliriz. Dijitalleşme, televizyon kanallarının ve medya kuruluşlarının internet teknolojilerini kullanarak içeriklerini daha geniş bir kitleye ulaştırmasını sağlamaktadır. Bu durum, pek çok avantajı beraberinde getirmektedir. Yapmış olduğumuz görüşmeler sonucunda televizyon programlarını internet üzerinden izleme seçeneği, izleyicilere daha esnek bir izleme deneyimi sunduğu sonucuna varılmıştır. İzleyiciler, kendi programlarına ve tercihlerine göre içeriklere erişebilmekte ve istedikleri zaman izleyebilmektedirler. Gazeteci (12.07.2023 tarihli görüşme) “dijital yayıncılık ile televizyon kanallarının izleyicilerle daha etkileşimli bir ilişki kurmasını sağlamakta olduğunu” savunmaktadır. “İnternet platformları üzerinden geri bildirim almak, izleyici taleplerine daha hızlı cevap verebilmek ve içerikleri iyileştirmek için önemli bir olanak olduğunu” belirten görüşme 18, “dijitalleşmenin getirdiği olanaklar kadar bazı zorluklar ve yanlışlıklar olduğunu” da istisna etmemektedir. “Özellikle, dijitalleşmeyle birlikte veri güvenliği, içerik kalitesi ve sahtecilik gibi konularda daha fazla dikkat edilmemesinin ve önlem alınmamasının, internet haberlerine yönelik halkın güvenini giderek azalttığını ifade etmektedir. İnternette paylaşılan haberlerin kısa tutulması, yanlış anlaşılmalara yol açabileceği ve sonuç olarak halkın medyaya olan güvenini sarsabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır.”

Bu noktada, dijitalleşmenin sağladığı olanakların yanı sıra, medya sektörünün de dijital dünyada sorumluluk alması ve güvenilir bilgi kaynağı olmayı sürdürmesi önemlidir. Veri güvenliğinin sağlanması, içeriklerin doğruluk ve kalitesinin korunması, sahte haberlerle mücadele edilmesi ve etik standartlara uygun davranılması, halkın medyaya olan güvenini yeniden tesis etmek açısından önem taşımaktadır.

Orta Asya ülkeleri arasında bağımsız medya konusunda Kırgızistan önde olsa da devlete ait kamu alanının yine de devlet kontrolü altında olduğu ve özel kurumlara da yeri geldiğinde sınır koyması pek fazla ilerleyemediği belirtilmektedir. Bu durum, bağımsız gazetecilik ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin halen mevcut olduğunu göstermektedir. Diğer Orta Asya ülkeleri de benzer zorluklar ve ifade özgürlüğü konusunda sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Kırgızistan'da medya özgürlüğü, özellikle son yıllarda önemli bir konu olmuştur. Kırgızistan, Rusya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını kazandıktan sonra, özellikle, 2015 yılında medya özgürlüğü alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Myrzakulov M. , 2009, s. 192-194). Ancak son 2-3 yılda tekrardan eski haline dönmeye başlaması medyacılara rahatsız etmektedir. Bir diğer görüşmede ise görüşmeci 9. öncekinden farklı olarak ülkede son zamanlarda gerçekleşmekte olan olaylardan söz etmiştir:

“Bizde konuşma özgürlüğü bugüne kadar iyiydi. Maalesef son zamanlarda kısıtlamalar, korkutmalar, kanalların kapanma sorunlarıyla karşı karşıya kalıyoruz. Bazı gazetecileri ülkeden sınırdaşı yapan gösteriler de oluyor. Bu bağımsız bir ülke için iyi bir gösterge değildir. Bu problemi çözmediğimiz takdirde profesyonel gazeteciler yetiştiremeyeceğiz.”(10.05.2023 tarihli görüşme).

Ülkede televizyon yayıncılığının daha ileri seviyeye gelmesi için gazetecilerin çalışma özgürlüğü, mali ve ekonomik faaliyetlerin ve editoryal politikaların ayrılmasına bağlıdır. Bilgi alanındaki farklı bakış açılarının ve görüşlerinin güvenilirlik ve temsil edilebilirliği, tematik ve çeşitli yayınların çokluğu, bir yandan gazetecilik topluluğunun, televizyon yayıncılarının profesyonelliğine bağlıysa öte yandan, izleyicilerin genel eğitim ve kültürel seviyesine uygun olmalarına, görüş ve çıkarlarının çeşitliliğini yansıtmaları gerektiğine bağlıdır.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nın 31. Maddesi herkesin fikrini açıklama özgürlüğü, ifade ve basın özgürlüğünü güvence altına almakta, bireyin fikrini açıklamaya veya reddetmeye zorlama yasağı getirmektedir. 33. Madde, herkesin bilgiyi özgürce arama, alma, saklama, kullanma ve sözlü, yazılı veya başka bir şekilde yayma hakkını ilan etmektedir. Ayrıca, toplum cumhuriyet ve yerel bütçelerden finanse edilen kuruluşların faaliyetleri hakkında bilgi alma hakkına sahiptir (Alisheva, Golovanov, & Usenova, 2015, s. 9-10). Ancak medya alanındakiler Orta Asya'daki diğer ülkelerden bazı konularda arkada kaldıklarını, onlarla birçok konuda aynı seviyede olmadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“Genel olarak stüdyo, teknoloji, tasarım, program içeriğine bakınca Kazakistan ve Özbekistan bizden bir-iki adım öndedir. Özbekistan kanallarının haberlerini, eğlence programlarını ben de seyrederim ve çok da beğeniyorum. Kalite açısından programların içeriğine önem veriyorlar.” (09.05.2023 tarihli görüşme).

Kırgızistan'da televizyon sektörünün sorunlarından biri de kanunların eşitsizliğidir. Kanal-5 gazetecisine (25.07.2023 tarihli görüşme) göre, televizyon yayıncılığına eklenen bazı kanunlar televizyon sektörüne zarar vermektedir. Özellikle, televizyon yayınlarında Kırgız diline önem verilmesi, özel kanalların gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Reklam şirketleri, büyük şehirlerde ve başkentte Rus dili yaygın olduğu için, reklamlarını Rusya kökenli TV kanallarında yayınlamayı tercih etmektedirler. Bu durum, özel kanalların reklam gelirlerinin düşmesine ve ekonomik sıkıntılar yaşamalarına yol açmaktadır. Özel kanalların büyük çoğunluğu başkent ve diğer büyük şehirlerde yer aldığı için, reklamcılar genellikle dil konusunda daha geniş bir kitleye ulaşmak amacıyla Rus diliyle çalışmayı tercih etmektedirler. Bu durum, Kırgız dilinin önemini azaltabilmekte ve özel televizyon kanallarının gelir kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Kırgızistan'da NTS kanalında çalışmakta olan gazeteci (16.07.2023 tarihli görüşme), “kanunların sadece Kırgız televizyon kanallarına baskılı olduğunu ve Rus medyasını etkilemediğini” iddia eden yorumlar paylaşmaktadır. Ayrıca, “bu durumu kontrol edecek bir denetleyicinin olmadığını” öne sürmektedir. Ancak, bu tür yorumlar dikkate alındığında, televizyon sektöründeki dil konusundaki düzenlemelerin, özellikle Kırgız diline önem verilmesi ve bu dilde yayın yapma zorunluluğunun özel televizyon kanallarının gelirlerini etkilediği ve Rus medyasına reklamcılarının ilgisini artırdığı söylenebilir. Bu tür düzenlemelerin, Kırgız dilinin önemini azaltabileceği ve yerel medyanın rekabet gücünü olumsuz etkileyebileceği belirtilmelidir.

Görüldüğü gibi, ülkede televizyon yayıncılığında olumlu gelişmelerin yanı sıra her türlü olumsuz sonuçlarla da karşılaşmaktayız. Yaptığımız araştırma ve görüşmelere göre televizyon alanında en büyük sorun teknoloji eksikliği olarak tespit edilmiştir. Soros.kg web sitesinin 2017 yılında yaptığı çalışmaları Kırgızistan’da yayın yapmakta olan televizyon kanallarının %90’ında teknolojik yetersizliğinden ve finansal kaynaklarının az olmasından dolayı kapandığını ortaya koymaktadır (soros.kg, 2017). Bu konuda medya araştırmacıları da aynı görüşte olduğunu belirtmekteler. “Kırgızistan’da televizyon alanındaki sorun ve problemler nelerdir?” sorusuna yanıt olarak çoğunlukla benzer problemlerden bahsedilmiştir:

“Bizim ilk karşılaştığımız büyük problem tabii ki de teknolojidir. Ülkede televizyon alanında teknolojik eksiklik, aynı zamanda yeni teknolojilerin kullanım sorunları karşımıza çıkmaktadır. Kameradan tut, ışık, mikrofon, hatta modern stüdyolarda zorluklarla karşılaşmaktayız. Devlet kanallarında hükümetin kanala ayırdığı bütçe yetiştirmezken özel kanalların da sponsorunun az olması, destek gösterilmemesi bir diğer problemdir. Onun dışında profesyonel eğitimin olmaması, çalışanların az olması sıkça karşılaştığımız sorunlar arasındadır. Örneğin, gazetecinin aynı zamanda

montaj yaptığına da şahit olmaktayız. Profesyonel çalışanlar da maaşın az olmasından yurt dışına akın etmekte. Yetersiz maaş, eksik eğitim ve tabii son teknolojiler Kırgız televizyonunun temel problemleri arasındadır.” (14.07.2023 tarihli görüşme).

Günümüzde televizyon programlarında birçok seçenek mevcuttur. Eskiden bir kanalın gösterdiği programı seyirci ister istemez izlemek zorunda kalırken kanal sayısının artmasıyla program içeriği de çoğalmıştır. Özel televizyon kanalların ortaya çıkmasıyla izleyiciler karşılaştırma etkisine sahip olmuştur. Kırgızistan’da özel ve devlet televizyon kanallarını karşılaştırmada en önemli unsurlardan biri finanse ve iç siyasi yayıncılık olmuştur. “Özel ve devlet televizyonunu birbirinden ayıran özellikleri ve eksiklikleri nelerdir?” sorusuna görüşmede aynı cevap alınmıştır:

“Devlet televizyon kanallarının *KTRK*’ya bakacak olursak- kanunlarında, “hükümet programlara karışmayacak, iki taraflı yayın yapacak, bağımsızdır” gibi yazıları görürüz. Ama işe gelince bunlar gerçekleşmemektedir. Kanallar hükümet değişince 2-3 hafta çok iyi programlar yapıp iki taraflı araştırır, sonra tekrardan eskiye dönerler. Özel kanalların politikasını daha çok sahipleri belirler. Halk son zamanlarda özel kanallara daha çok inanmakta ve izlemektedir. Ekonomik desteğe gelince devlet kanallarının az da olsa sabit maaşı vardır. Özeller ise reklam, sponsor ve siyasi seçimlerden kazanmaktalar.” (14.07.2023 tarihli görüşme).

Aynı şekilde devlet televizyon *OshTV* kanalında çalışan haber yönetmeni de (02.05.2023 tarihli görüşme) benzeri yorumda bulunmuştur. Onun dediğine göre de özel televizyon kanallarının ekonomik özgürlüğü reklam ve sponsorların elindedir. Ülkede, genellikle, özel kanallar siyasi seçimlere yakın açılmaktadır. Bu da demek oluyor ki televizyon ülkede son zamanlarda siyasi kural olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda hala önemini yüksek seviyede taşımaktadır.

Son yıllarda Kırgız televizyon yayıncılığı dijital gelişmelere bağlı olarak köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu dönüşüm, dijital üretim ve yayın tekniklerinin, televizyon içerik üretim ve yayın sistemlerinde yaygın bir şekilde benimsenmesiyle gerçekleşmiştir. Bu teknolojik ilerlemeler, televizyon yayıncılarının daha esnek, verimli ve etkili bir şekilde içerik üretmelerine ve izleyicilere daha zengin ve çeşitli deneyimler sunmalarına olanak sağlamıştır. Yüksek çözünürlüklü dijital televizyon (HDTV), izleyicilere daha net ve canlı bir görüntü deneyimi sunarken, internet üzerinden televizyon yayıncılığı, içeriklerin çevrimiçi platformlarda yayınlanmasını ve izlenmesini sağlamaktadır. Tüm bu ilerlemeler, televizyon yayıncılığının gelecekte de daha da gelişerek izleyicilere yeni ve heyecan verici deneyimler sunmaya devam edeceğini göstermektedir. Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte, televizyon yayıncılığı alanında daha pek çok yenilik ve dönüşüm beklenmektedir. Ancak bu gelişme alan çalışanlarının kendilerinin işsiz kalmalarına sebep olabileceğini söyleyerek endişe etmelerine neden

olmaktadır. (24.07.2023 tarihli görüşme) Görüşme 18. dediğine göre son zamanlarda ister devlet olsun, isterse de özel televizyon kanalları olsun yeni çalışan almaya niyetleri yok. Çünkü, artık 3-4 kişinin işini bir kişi yapabiliyor” yorumlarında bulunmuştur. Bunun neticesinde ülkede medya alanında işsizlik çoğalmaktadır.

Sonuç olarak, Kırgızistan televizyonculuğu komşu ülkelerle kıyaslandığında, basın özgürlüğü açısından diğer Orta Asya ülkelerinden daha iyi bir konumda olduğu belirtilebilir. Ancak teknik ve içerik açısından çevre ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Medya uzmanlarıyla yapılan görüşmelere dayanarak Kırgızistan'da faaliyette bulunan devlet ve özel televizyonların durumlarının ve ekonomik özgürlüklerinin hangi düzeyde olduğunun anlaşılması mümkündür. Kırgız televizyonculuğunun son yıllardaki gelişmelerinde olumlu ve olumsuz yönlerin bir arada olduğu ifade edilmektedir. Olumlu yönler arasında, basın özgürlüğünün diğer Orta Asya ülkelerine göre daha iyi seviyede olması, özel alanlarda konuşabilme özgürlüğünün varlığı ve bağımsız medyanın varlığını örnek verebiliriz. Devlet kanallarının da ne kadar hükümete bağlı olsa da halk için doğru haber yapmakta yükümlülüklerini yerine getirmeleri 32 senedeki bağımsızlığın büyük başarısıdır. Bu, Kırgız televizyonculuğunun toplumsal açıdan daha açık ve özgür bir atmosferde işlediğini gösterir. Ancak olumsuz yönler de vardır. Teknik ve içerik açısından eksikliklerin olması, Kırgız televizyonculuğunun diğer çevre ülkelerin gerisinde kalmasına neden olabilir. Bu durum, daha yüksek kaliteli içerik ve teknik altyapı yatırımlarıyla giderilmeye çalışılabilir. Ayrıca, devlet ve özel televizyonların ekonomik özgürlüklerinin düzeyi de önemlidir. Özellikle, ekonomik zorluklar, medya kuruluşlarının bağımsızlığını ve içerik üretimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle, medya sektöründe ekonomik açıdan sürdürülebilir bir yapı oluşturmak önemlidir. Yerel kanalların ülkede yayın yapan Rusya'nın kanallarının önüne geçememesi, son dönemlerde reklam sektörünün yurtdışına ait kurumlara ve internet alanına kaymasının sonucudur.

Sonuç

Bu çalışmada Kırgızistan Televizyon tarihi Bağımsızlıktan önce ve sonrası Kırgız televizyonunda yaşanan değişim ve gelişmelerin literatür taraması, idari kurumlarla görüşülerek ele geçen kaynakların aracılığıyla incelenmeye çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için çeşitli temalarda ana başlıklara ayrılarak araştırma tek tek yapılmıştır. Örnekleme olarak da ülkedeki en büyük televizyon kurumu olan *KTRK* televizyon kanalı incelenmiştir. Bağımsızlık öncesi ve sonrası olarak adı geçen televizyon kanalında birçok gelişmeler ve değişimler

görülmüştür. 2011 yılından itibaren Kırgızistan Başbakanı'nın ülkede televizyon yayıncılığının yaygınlaştırılması yönündeki kararının ardından kültür, çocuk, müzik, haber, spor ve eğitim kanallarını kapsayan çeşitli kanallar kurulmuştur. 2011 yılında eğitim, haber, spor vb. gibi içerikleri tek kanal olarak yayınlayan *KTRK*, 2016 yılında altı kanala ayrılmış ve 24 saat yayın yapmaya başlamıştır. Televizyon kanalının bütçesi arttıkça çalışan sayısı da artmaya başlamıştır. Ülkede *KTRK* televizyon kanalının gelişme ve ilerlemeleri gibi diğer medya kurumlarının da büyük rekabette kalabilmeleri için daha çok çalışmaları ve uluslararası çalışmalar yapması, eğitilmiş çalışanlar ile tam anlanmaları gerekmektedir.

Kırgız televizyon evriminin incelenmesi Kırgızistan'da, Sovyet döneminde ve Sovyet dönemi sonrası meydana gelen toplumsal politik dönüşümlere rağmen televizyonun radikal bir şekilde değiştirilmediği sonucuna varmayı mümkün kılmaktadır. Televizyon ile devlet ve kurumlar arasındaki ilişki açısından bakıldığında birçok değişiklikler olmasına rağmen alışılmış standartlarda devam ettiği bu araştırmadan yola çıkarak belirtilebilir.

Genel olarak Kırgız televizyon yayıncılığı üç farklı döneme ayrılabilir:

1958-1991 yılları arası Kırgız televizyonunun oluşumu ve gelişimi;

1991-2005 yılları arası Cumhuriyetin egemenlik kazanması sırada Kırgız televizyonu, özel televizyonun ortaya çıkışı, ilk sosyopolitik dönüşüm;

2005 yılından bu yana modern Kırgız televizyon alanı, darbe ve elektronik medyanın kurucularının değişimi, ikinci sosyopolitik dönüşüm.

Kırgız görsel ve işitsel medyasının evriminde, 1950'lerin sonlarında Frunze Televizyon Stüdyosu'nun kurulması, cumhuriyetteki temel sosyal ve politik değişikliklerin bir göstergesi olarak hizmet etmiştir. Gelecekte, cumhuriyet televizyon kanalı sadece bilgi yayma işlevini yerine getirmekle kalmayıp aynı zamanda yeni bir iletişim aracı olarak kültürel ve eğitimsel işlevleri yerine getirerek ideolojik, propaganda ve örgütsel görevleri yerine getirmiştir. Kırgız televizyonu araştırıldığında yerel öncelikleri dikkate alarak cumhuriyetçi televizyon programlarının modellerinin oluşturulduğunu ve Rusya'nın televizyonunun ve tüm SSCB kanallarının deneyimlerinden yararlanmalar alındığını gösteriyor. Sosyalizm çağında, SSCB topraklarında televizyon yayıncılığı düzenlemek için böyle bir standart geleneksel olmuştur. Orta Asya'dakiler de dahil olmak üzere Birlik Cumhuriyetlerinin televizyon kanalları, o zamanlar izole edilmiş bir sosyalist sistemin parçası olarak aynı işlevi görüyormuş. Bununla birlikte, SSCB'de bilgi yayma alanının gelişmesinde görsel ve işitsel olarak öncü olan televizyonun evrim süreci hızla gelişmeye başlamıştır.

Araştırmış olduğumuz konu üzerinde bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunluğu Kırgız televizyon yayıncılığı hakkında olumlu bakış açısıyla ele alınmıştır. Kırgız televizyonun ülkeye gelmesiyle ana dilinde (Kırgız dilinde) haber, programlar yapılması Rus dili ile eşit olarak etki edildiğini öne sürmüşlerdir. Ancak bu konu Kırgızistan'ın bağımsızlığını elde etmesine rağmen bugünlere dek iki dilin aynı seviyede kullanılması Kırgız medyasına Rusya'nın etkisinin hala bir seviyede olduğundan haber vermektedir.

Kırgızistan Cumhuriyeti dağlık bölgeden oluşmaktadır. Bu nedenle televizyon sinyali iletilmesinde ciddi iletişim sorunları ilk günden yaşamıştır. Şehirlerde izlenen kanalların sayısı kırsal bölgelere gittikçe azalmakta olup sadece 2-3 kanalı izleyebilen bölgeler de mevcuttu. Yapılmış röportajda *KTRK* Denetleme Kurulu Başkanlığı görevinde bulunmuş görüşmecinin de dediği üzere ülkedeki televizyon alanında büyük sorunlardan biri sinyallerin hala ilerlemesindeki aksaklıklardır. Kırgızistan'da Rusya, Kazakistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri'nin kanalları izlenilebilirken, Kırgızistan'da yayın yapmakta olan kanalların ülke sınırları içerisindeki tüm bölgelere yeterli düzeyde sinyal iletememesi televizyonun gelişiminin önünde engel teşkil etmekte olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumun kültüre, dile ve bağımsızlığa olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Bu durum 15 Mayıs 2017 tarihinde ülkenin analog yayından dijital yayına geçmesiyle değişmiştir. Dijital yayıncılığa geçiş sonrası Kırgızistan genelinde sinyal ulaşımı %95 oranına yükselmiştir. Önceden 3-4 kanal izleyebilen kırsal bölgeler bu gelişme sonucunda 15-20 televizyon kanalına erişim sağlayabilmişlerdir. Ülkede halk dijital, uydu ve internet üzerinden kanallar izleyebilme imkanlarına ulaşmışlardır.

Günümüzde televizyon kurulu düzenin merkezinde yer almakta olup geleneksel değerlerin, inançların ve davranışların korunmasına hizmet etmektedir. Televizyon kültürün bir yansıması ve en geniş anlamda paylaşılan görüntü ve mesajların kaynağı olarak algılanmaktadır (Günalp, 2007). Televizyonun toplum için önemli bir araç olduğu gerçeği, televizyon aracılığıyla izleyicilere sunulan programların güçlü bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu anlamda Kırgız televizyon yayıncılığı program içeriği olarak topluma destek sağlamaktadır. Ancak teknoloji eksikliği, ekonomik yetersizlik ve siyasi kısıtlamalar televizyonun gelişmesine engel teşkil ettiği görülmektedir. Ülkede televizyon pazarlarının 1991 yılında serbestleştirilmesiyle sayılarının artması, içerik üretiminin düşük olması, iletişim ve enformasyon teknolojilerinin dijitalleşmesi ve ticari amaç gütmesi kamu yayıncılığının kalitesinin giderek düşmesi sonucunu doğurmuştur.

Kırgızistan televizyon yayıncılığında oluşan rekabette özel televizyon kanalları hem kendi aralarında hem de devlet televizyon kanalları ile sürekli bir finansman yarışı içerisine girmişlerdir. Bunun için de içerik yerine reklamlar önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum izleyici kitlesinin tercihlerinin önemsizlenmesini doğurmuştur. Bu da televizyon yayıncılığının reytingini yükseltmek yerine son derece aşağıya inmesine neden olmaktadır.

Televizyon, kullanıcılara farklı içerikleri sunma ve onları eğlendirmenin yanı sıra bilgilendirmenin bir aracı olarak da hizmet vermektedir. Televizyon yayınları, drama, komedi, belgesel, spor etkinlikleri, müzik, haberler ve daha birçok konuyu kapsayabilmektedir. Televizyon ayrıca reklamcılığın önemli bir aracıdır ve şirketler ürün ve hizmetlerini tanıtmak için televizyon reklamlarını kullanmaktadır. Bununla birlikte, televizyonun amacı kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Kimi insanlar için televizyon, eğlence ve dinlenme aracı olarak görülürken, bazıları için haberleri takip etme ve bilgi edinme kaynağıdır. Aynı zamanda televizyon, insanları dünyadaki olaylardan haberdar edebilmekte, kültürel farkındalık yaratmakta ve toplumsal tartışmalara katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, gelişmiş devletlerle kıyaslandığında genç Kırgızistan'da televizyon sektörü gelişmekte ve komşu ülkelerden geri kalmasına, onlarla kıyaslandığında eksikleri olmasına rağmen hala etkinliğini korumakta ve ilerlemektedir. Kırgız televizyon yayıncılığı SSCB bünyesinden çıkmasına rağmen halk arasında aktif yerini koruyan kitle iletişim aracı olma yolunda başarılıdır. Araştırmada kullanılan kaynaklar Kırgız televizyonunun ekonomik sorunlarına bakmaksızın, Kırgız seyircisinin televizyonla iletişimini sürdürmekte olduğu söylenebilir. Yapılan mülakatlardan elde edilen bilgilere dayanarak Kırgız televizyonundaki boşlukların giderek azaldığı, bu konudaki eksiklerin Kırgızistan Cumhuriyeti tarafından giderilmesi yönünde kararlar alındığı belirtilebilir. Kırgız televizyoncuları Kırgız televizyonundaki eksikleri gidermede başka ülkelerin tecrübesinden yararlanmak amacıyla yurtdışında eğitim alma, staj yapma gibi fırsatları değerlendirdikleri görülmektedir. Geçmişe kıyasla Kırgız Televizyonu alanında çok büyük ilerleme kaydedilmiştir. Bunlar arasında Kırgızistan'ın özellikle bağımsızlığını kazandıktan sonra yükseköğretim kurumlarında kendi uzmanlarını hazırlamaya başlaması, Medya alanında Kırgız Devleti Yasasının Kabul edilmesi ve zamanla bu Yasaya Düzenlemeler ve ekler yapılması, SSCB dönemine ve Bölgenin diğer ülkeleri olan Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'a kıyasla basın özgürlüğünün daha çok olması, yine SSCB dönemine kıyasla daha özgür ortamda içeriklerin seçilmesi ve programların hazırlanması, konunun kendisinin Kırgızistan'da araştırılmaya ve tartışılmaya başlanması gibi çeşitli gelişmeler olduğu söylenebilir. Kırgız SSC'den farklı olarak Kırgız Cumhuriyetinde program formatlarında yapılmış değişiklikler ve siyasi nedenler Kırgızistan'ı

her ne kadar bölgenin diğer ülkelerinin önüne geçmesine katkıda bulunsa da Kırgızistan'dan dolayı alt yapıyı yenileyememesi, maddi durumların kısıtlı olması ve bu alanda çalışan uzmanların emeklerinin karşılıklarını alamamaları Kırgız televizyonunun bölgenin diğer ülkelerinin gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Aslında ciddi bir probleme dönüşen bu sorunlar genç Kırgız Cumhuriyeti'nin ulus inşa sürecini de etkilemektedir.

Son olarak ülke de televizyon hala oldukça önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte Kırgız televizyonculuğunun geleceği hakkında kesin bir tahmin yapmanın zor olsa da dijitalleşmenin hızla artmasıyla birlikte televizyon izleme alışkanlıklarında önemli değişiklikler olacağı öngörülebilmektedir. Özellikle genç nesiller arasında, sosyal medyadan video içeriklerin izlenmesinin tercih edilmesi, geleneksel televizyon yayınlarına olan ilginin azalmasına yol açabilir. Bu nedenle, televizyon kanallarının internet ortamına daha fazla yönelmeleri ve çevrimiçi platformlarda daha aktif hale gelmeleri önemli görünmektedir.

Kaynakça

- Abdiev, C. (2018). The Influential Television of The Osh City. *Nauk, Novye Tehnologii*, 181-184.
- Abdiyeva, Ç. (2018). Kırgızistan'dın tüştük telekanaldarı jönündö. s. 169-173.

- Abdiyeva, Ç. (2021). Osobennosti elektronnykh sredstv massovoy informatsii v Oshskoy, Dzhahal-Abadskoy i Batkenskoy oblastyakh Kyrgyzskoy Respubliki (1991-2016). Bişkek: KNU üniversitesi.
- Abdurahmanova, K. (2011). İz istorii razvitya medyaobrazovanya v Uzbekstane. *Mediaobrazovanya*.
- Açılova, R. (1995). Political Culture and Prerequisites of Kyrgyzstan . *Euroasian studies*.
- Adanbaev, A. (2017). Osobennosti Standarta Nazemnogo Tsifrovogo Televizionnogo Veshchaniya DVB-T2. *İzvestiya vuzov*, 35-36.
- Adylbekov, S. (2016). Mass-media v politicheskikh sistemakh Kazakhstana i Kyrgyzstana. *Pravda*.
- Ajymatov, Z. (2019, Ağustos 29). *Kırgız Kinosu Kireshe Tabuunu Uirono Elek*. Azattyk.kg: https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_culture_cinema_2019/30133432.html adresinden alınmıştır
- Ak, M. (2013). Televizyon yayıncılığındaki Gelişmeler ve Etkileşimli Televizyon Yayıncılığı. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.
- Akbulut, U. (2009). *Cep Telefonu Hayatımıza Nasıl girdi*. Ankara: ODTÜ Kimya Bölümü.
- Akmatbaeva, U. (2002). Kırgızistan - Germany. Bişkek: Kyrgyzsko-Rossiyskii Slaviyanskii Universitet.
- Akmatjanova, A., & Sharshenbaev, A. (2020). *Otsenka Natsionalnoy Antikorrupsyonnoy Sistema Kyrgyzstana*. Bishkek: Transparency.
- Akmoldoeva, K. (2006). Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da ulus-devlet inşası. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Akoba, M. M. (1963). *Türkiye'de Pul ve Pulculuk*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Akoba, M. M. (1963). *Türkiye'de Pul ve Pulculuk*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Aktaş, H. (2001). Kırgızistan'da Tarihi, Kültürel Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. *Türk Dünyası Araştırmaları* , 69-72.
- Alemdar, K. (1999). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Alieva, A. (2016). Televideniye SSSR v period perestroyki: legendy i uroki. Sanktpeterburg: SanktPeterburg Üniversitesi.
- Alimbaeva, Z. (2021). Osobennosti i tendentsii sovremennogo informatsionnogo prostranstva Kyrgyzstana. *KNU Cusup balasagin üniversitesi*, s. 271-275.
- Alimbekova, Z., & Alimakhunova, A. (2021). Features and Trends of the Modern İformation Space of Kyrgyzstan. *Kyrgyz National University named after J. Balasagyn*, s. 271-275.
- Alisheva, N., Golovanov, D., & Usenova, B. (2015). *Razvitiye Medya Prava v Kyrgyzskoi nRespublike*. Bishkek: İnstituta Medya Polisi.
- Alishova, A., Alagushev, A., & Alisheva, N. (2010). Pravovaya sreda dlya razvitiya i deyatel'nosti SMI v Kyrgyzskoy Respublike. *Pervyy v istorii Kyrgyzstana zakon o televidenii i radioveshchanii*. Bishkek: Obshestvenniy Fond.
- Alybaeva, R. (2008). *Kogultur Ekranga 50 jyl*. Bishkek: Biyiktik.
- Alymbaeva, Z., & Alimakhunov, A. (2021). OSOBENNOSTI I TENDENTSII SOVREMENNOGO INFORMATSIONNOGO PROSTRANSTVO KYRGYZSTAN. *Blyuten nauki*, 272.

- Analyticalreport_tv. (2018). Metodologiya issledovanya. (N. v. yönetmenleri, Röportaj Yapan) Anayasası, Kırgızistan Cumhuriyeti Medya. (1991). *Medya Anayasası -1*. Moskova.
- Asankanov, A. (1989). Sotsialno kulturnoye razvitiye sovremennogo kirgizskogo selskogo naseleniya. Frunze: İlim.
- Asankanov, A., & Osmonov, O. (2002). *İstorya Kırgızistana*. Bışkek: İlim.
- asi.org.ru. (2019). *Sınır Tanımayan Gazeteciler", dünyadaki ifade özgürlüğü seviyesinin yıllık sıralamasını sundu.* . asi.org.ru: <https://www.asi.org.ru/news/2019/04/18/reportery-bez-granits-predstavili-ezhagodnyj-rejting-urovnya-svobody-slova-v-stranah-mira/> adresinden alınmıştır
- Asiconferences.com. (2017). *International Television Video agenda for archive.* <https://www.asiconferences.com/wp-content/uploads/2017/02/International-Television-Video-agenda-for-archive.pdf> adresinden alınmıştır
- Avşar, Z. (2022). Özbekistan'da Medya Tarihine Bir Bakış. *İletişim ve diplomasi*.
- Aysel, A. (1999). *Türkiye'de televizyon yayıncılığının 30. yılı*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF yayınları.
- Azattykkg. (2007). *Azattyk.kg. Özel kanalların kapanma nedeni...*: <https://www.azattyk.org/a/1268526.html> adresinden alınmıştır
- Aziz, A. (1976). *Radyo ve Televizyona Giriş*. Ankara: A.Ü. SBF yayınevi.
- Aziz, A. (1981). *Radyo ve Televizyon Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF yayınları.
- Aziz, A. (1982). *Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları No: 2.
- Bagirov, E. G. (1978). *Ocherki teorii televideniya*. Moskova: İskusstvo.
- Bagirov, E. G. (1984). *Jurnalistika. Evolyutsiya predstavleniy o prirode televideniya*. Frunze: Vesti MGU.
- Bağardı, D. S. (1999). Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Televizyonun İşlevleri. *Kurgu dergisi*, 11-12.
- Bakashova, J. (2002). *Kırgızistan Cumhuriyetinde yayın yapan medya kurumları (1991-2002)*. Bışkek: KDİMM.
- Bakashova, J., & Halilov, A. (2002). *Kyrgyz Jurnalistikasının Tarihi*. Bışkek: Jusup Balasagyn Üniversitesi.
- Baranuev, A. İ. (1988). *U istokov televideniya*. Frunze: B-29.
- Barlybayeva, S. K. (2018). TELEVIDENIYU KAZAKHSTANA 60 LET. 18-19.
- Bekenova, M. (2005). *İstorya razvitya NTRK Kyrgyzstana. Russkoyyazichnyy jurnalistika v Kırgızstana b tsentralnyy Asya*. Bishkek: materyalı mejdunarodnyy nauchnyy konf.
- Bell, A. G. (1876). *Sabit Hatlı Telefonu İlk Kim İcat Etti? Telefonların Tarihi: Kökeni ve Gelişimi*. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ: leally.
- Bellis, M. (2019). *History of the Fax Machine*. New York: THoughtCo.
- Bezaz, Y. G. (2007). *Haberleşme ve Tarihçesi*. Ankara: T. Haber-İş Sendikası.
- Bitjukov, A. (2012). *Kırgızteleradyo*. Bışkek: Frunze.
- Bitjukov, Aleksandr; Kalchaeva, Lira. (2002). *Kyrgyz Telekorsotusunun taryhy (1980-1991). Kyrgyz Jurnalistikasynyn taryhy* (s. 137-188). içinde Bishkek: KNU Üniversitesi.

- Bityukov, İ., & Düyshekeeva, A. (2002). Kayra Kuruu Uçurundagi Kırgız Radyosunun Ukturuuları. J. Bakasheva içinde, *Kırgız Jurnalistikasının Tarihi* (s. 55). Bişkek: KМУU Yayınları.
- Bolgareva, A. P. (1979). *Televideniye i radioveshchaniye v SSSR*. Moskova: İskusstvo.
- Bolt, D., & Crawford, R. (2000). *Digital Divide: Computers and Our Children's Future*. San Francisco: TV Kitapları.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.
- Budak, L. (2007). Bagimsizlik Sonrasi Donemde Tacikistan'da Medya:. *Akademi k Araştırmalar Dergisi*.
- Budak, L. (2013). Türk Cumhuriyetleri'nde medya politikaları: Yasal düzenlemeler, genel sorunlar ve. *Tibyan*.
- Bulutfon. (2022, 09 12). *1876'dan 2000'lere Telefonun Tarihçesi*.
<https://www.bulutfon.com/blog/1876dan-2000lere-telefonun-tarihcesi/>:
<https://www.bulutfon.com/blog/1876dan-2000lere-telefonun-tarihcesi/> adresinden alınmıştır
- Buytikov, A. (2012). *Kyrgyzteleradyo*. Bişkek.
- Cabar. (2022, Mart 19). *Orta Asya Analitik Raporlama Bürosu*. cabar.asia:
<https://cabar.asia/ru/situatsiya-so-svobodoj-slova-v-stranah-tsentralnoj-azii-uhudshaetsya>
adresinden alınmıştır
- Cangöz, İ. (2003). Yurttaşlık gazeteciliği ve yerel basın. İstanbul: IPS İletişim vakfı.
- Capanov, A. (2017). *Curnalistikasının ensklopediyası (Gazeteciliğinin ensklopedisi)*. Bişkek: Ulut.
- Cemali. (2008, 1 Temmuz Salı). *Türkiye'de ve Dünya'da İlkler*. wowTURKEY:
<http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?t=59697> adresinden alınmıştır
- Chernov, F. (2009). İstorya razvitya teleradyoveshannya v Kyrgyzstane (1928-2000). Bishkek.
- Chernov, F. (2009). Radio i Televidenie Kırgızstana: Faktı, Sobitiya, Lyudi Sovetskogo i Postsovetskogo Periodov v İstoriko-Sotsiologičeskom Aspekte. Bişkek, Kırgızistan: Gosudarstvennoe Obrazovatelnoe Uçrejdeniye Visşego Professionalnogo Obrazovaniya Kırgızsko-Rossiyskiy Slavyanskiy Universitet.
- Chernov, Fedor. (2010). İstoričeskie i sosialno-političeskie aspektı stanovlenia i razvitia radio i teledia v Kırgızstane. *Sozdaniye i razvitiye respublikanskogo i regional'nykh organov televideniya (1958-1991 gg.)*. Bishkek, Kırgızistan: KRSU.
- Chernov, Fedor. (2010). İstoričeskie i sosialno-političeskie aspektı stanovlenia i razvitia radio i teledia v Kırgızstane. *Sozdaniye i razvitiye respublikanskogo i regional'nykh organov televideniya (1958-1991 gg.)*. Bishkek: KRSU.
- Chotonov, U. (2001). *Ata Meken Tarihi*. Bişkek.
- Coopersmith, J. (2015). *The Rise and Fall of the Fax Machine*. Baltimore: Johns Hopkins University .
- Coşkun , S. (2016, Eylül). Radyo ve Televizyon Yayın Hizmetlerinde Denetim . Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cönenç, E. Ö. (1993). İletişimin Tarihi. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 57-72.
- Creswell, J. (2002). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative. (A. Baltacı, Çev.) New Jersey: Prentice Hall Upper Saddle River.

- Cumagulova, Ş. (2010). Television, Radyo and Their role in the Public Life of Kyrgyzstan. *KNU named after J. Balasagyn*, s. 183-184.
- Cumanaliyev, A. (2002). *Politicheskaya istoriya Kyrgyzstana*. Bişkek: Natsionalnoi Akademi Nauk.
- Daniyarov, S. (1963). Kulturnoye Stroitelstvo v Sovetskom Kirgizstane 1919-1939. Frunze.
- Danyarov, S. (1980). Osushchestvleniye leninskoy programmy kul'turnoy revolyutsii v Kirgizii. Frunze: İlim.
- David, M. (2000). *Television and Radio In Kyrgyzstan:Problems*. Taylor&Francis Online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02634930600903072> adresinden alınmıştır
- Devlet, N. (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Çağdaş Türki Devletler: Azerbaycan Kazakistan Özbekistan Türkmenistan Kirgizistan Tacikistan*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Devlet, Nadir. (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. Türki Devletler: Azerbaycan Kazakistan Özbekistan Kirgizistan Türkmenistan Tacikistan*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Djamgerchinov, B. (1981). *İstoriya Kirgizskoy SSR*. Frunze: Mektep.
- Doormedia.kg. (2021). Deti i Medyapotrebleniye. *Door*.
- Duyshonbaeva, A. (2018). Place and Role of the Media in Independent Kyrgyzstan (2000-2015 ye.). *Oş Devlet Üniversitesi*, s. 100-102.
- Düyshekeeva, A. (2002). Mamlekettik Emes Radyostansiyalardın Payda Boluşu cana Örgüşü (1992-2002). J. Bakasheva içinde, *Kirgiz Jurnalistikasının Tarihi* (s. 104). Bişkek: KUUU Yayınları.
- Düyshekeeva, A. (2013). *Radyo Jurnalistikanın Negizderi*. Bişkek: Janızak basımevi.
- Edebibilgiler.com. (2009). *Gazete ve Haber Yazıları*. http://www.edebibilgiler.com/documents/haber_yazilari.html: http://www.edebibilgiler.com/documents/haber_yazilari.html adresinden alınmıştır
- Edison, T. A. (2006). The Edison Papers, Digital Edition. *Rutgers University*.
- Eferit ad. (25.07.2022). <https://tr.eferrit.com/posta-pullarinin-tarihcesi/>. <https://tr.eferrit.com/posta-pullarinin-tarihcesi/>: <https://tr.eferrit.com/posta-pullarinin-tarihcesi/> adresinden alınmıştır
- Egemberdyev, J., & Sıdıkova, G. (2002). Kirgiz Radiosunun Önüğü Tarihi. J. Bakasheva içinde, *Kirgiz Jurnalistikasının Tarihi* (s. 66). Bişkek: KUUU Yayınları.
- ELTR.KG. (2008). *O nas*. Eltr televizyon kanalı: <https://eltr.kg/ru/rukovodstvo/> adresinden alınmıştır
- Entsiklopedya o Televideniya. (2023, 07 29). *Televideniya v Turkmenistana* . https://telepedia.fandom.com/ru/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B2_%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8 adresinden alınmıştır
- Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0 . *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, s. 58-65.
- Esenbaev, A. (2016). Uçastiye SMİ na Mestnykh Vyborakh v Kyrgyzstane. *Knu Cusup balasagin üniversitesi*, s. 54-66.
- Esenkulova, S., Tyumenbaev, A., & Dogdurbekova, M. (2022). kirgizstandağı telekanaldardın reitingi tuuraluu izildöölördün jiintığı. *İzvestiya VUZov Kirgizstana*, s. 263-266.

- Esenova, R. (2018). *Rus kanalları Kazakistanda bilgi propagandası için sübvansiyon alıyor-Kodzhakmetov*. tengrinews.kz: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/rossiyskie-kanalyi-poluchayut-subsidii-infopropagandu-265196/ adresinden alınmıştır
- Eshmatova, Z. (2016). Stanovleniye i razvitiye Tadzhijskogo televideniya . TNU.
- Expert.kg. (2021). *Analiz Kirgizskogo Teevideniya*. exper.kg: https://expert.kg/wp-content/uploads/2021/05/analysis_content adresinden alınmıştır
- Fedorov, A., Levistkaya, A., Çelişeva, İ., Muryukina, E., Salnıy, R., & Seliverctova, L. (2020). Massoviye Mediaobrazovaniye v stranah СНГ. *Rus Devlet Ekonomi Üniversitesi*, s. 273.
- Freedman, E., & Shafer, R. (2011). After the Czars and Commissars: Journalism in Authoritarian Post-Soviet Central Asia . *MSU Press*.
- Freedom House. (2022, Ekim 6). SOCIAL PROGRESS IMPERATIVE: <https://gtmarket.ru/> adresinden alınmıştır
- Frolov, V. V. (2018). Istoriya stanovleniya i razvitiya otechestvennogo televideniya. *academia.edu*.
- Gafurova, P. (2019). Televideniya Uzbekstana: İstoryz, problema, prespektivy. *Culture and Civilization* .
- Geray, C. (1971). Toplumsal ve Eğitsel Açidan Türkiye’de Radyo Televizyon Yayınlarının Amaç, İlke ve Öncelikleri Üzerine Bir Deneme. *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35.
- Girgin, A. (2009). *Türkiye’de Yerel Basın*. İstanbul: DER yayınları.
- Giritli, İ. (1992). *Günümüzde Haberleşme*. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Gleizer, G. (1965). *Radyo i Televideniya 1917-1963*. Moskova.
- Gönenç, Ö. (2003). İletişimin Tarihi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 57-72.
- Gtmarket.ru. (2022). *Telekominikasyon*. Gtmarket.ru: <https://gtmarket.ru/> adresinden alınmıştır
- Gureviç, G. (1988). *Kulturnoye stroitelstvo v Kirgizskoy SSR (1941-1965)*. Frunze: Dok i matryal.
- Gündoğdu, A. (2011). Kirgizistan: Dün, Bugün, Yarın. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 399-417.
- Hayır, M., & Yiğit, A. (2006). Kirgizistan. *DergiPark*.
- Hilliario, R. (1964). *Understanding Television*. U.S.A: A Communication Book.
- Hopking, M. W. (1970). *Mass media in the Soviet Union*. New York: Pegasus.
- İbraeva, G., & Kulikova, S. (2002). *İstoriya razvitya i sovremennoe sostayeniya CMİ v Kyrgyzistane*. Bişkek.
- İbraimov, O. (2014). İstoriya kyrgyzskoy literatury XX veka. *Sovetskaya vlast i stanovleniye i razvitiye kyrgyzskoi literatury*. Bişkek: Ministerstvo Obrazovaniye.
- İbrayeva, G. (2013). Na Perspektive Kommunikasii: Zhurnalistika, Medya Kazakhstana. *Kazakh Üniversitesi*, Almaty.
- İlal, E. (2007). *İletişim Yığinsal iletişim Araçları ve Toplum*. İstanbul: Der Yayınları.
- İnstitut Media polisi v kyrgyzstane. (2017, 05 15). *kyrgyzstan: Perekhod na Tsifrovoe Vesheniya*. media.kg: https://journalist.kg/wp-content/uploads/2012/04/Kyrgyzstan_per_na_digital_IMP.pdf adresinden alınmıştır

- International Media Support. (2018). *Politicheskiiy Ekstremizm, Terrorizm i SMI v Tsentral'noy Azii*. Bishkek: Jurnalistika.
- İnternews . (2022). *Media Predpochtleniya Naseleniya Kyrgyzstana* . Bishkek: soros.kg.
- İnuğur, N. (1992). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: TGC Yayınları.
- İsakov, A. (2015). Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile ilgili Türkiye'de yayımlanmış bilimsel çalışmalar (2010-2014). *USAK*, 145-161.
- İsmaylov, A. (2011). *Faks nedir ve ne işe yarar?* Bişkek: Besplatniy sovet.
- İstorya Kirgizskoy SSR*. (1990). Frunze: Tom IV.
- itu.int. (2023, temmuz 25). *OAQ KyrgyzTelecom*. itu.int: https://www.itu.int/ITU-D/tech/OLD_TND_WEBSITE/digital-broadcasting_OLD/BishkekAugust2010/Presentations/Day2/3_Begaliev.pdf adresinden alınmıştır
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kadyrov, T. (1993). *Istoriya razvitiya radioveshchaniya i televideniya v Respublike Kyrgyzstan (1928-1990 gg.)*. Bişkek, Kırgızistan: İstorya Nauk.
- kaktus.media.kg. (2023, Mayıs 3). *Kırgızistan, dünya medya özgürlüğü sıralamasında 50 basamak geriledi*. kaktus.media: https://kaktus.media/doc/480068_kyrgyzstan_opystilsia_na_50_strochek_v_mirovom_reytinge_svobody_smi.html adresinden alınmıştır
- Kalchaeva, L. (2008). Kırgız Telekösötüsünün tarihi (1959-1980). J. Bakashova içinde, *Kırgız Jurnalistikasının Tarihi* (s. 118). Bişkek: KМУU.
- Kalender, A. (2005). *Siyasal İletişim, Seçmenler ve İkna Stratejileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kalyev, M. (2004). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan-Rusya ilişkileri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaparova, Ç. (2018). Koomduk Televideniyenin Standartları cönündö. *Devlet Araştırma Akademisi*, s. 197-200.
- Kaptan, Ş. (2008). *Radyo ve Televizyonda Program Yapalım Nasıl mı?* Ankara: Sobil Yayıncılık.
- Karabaev, B. (1982). Rossiyskiye universalnyye entsiklopediya. XIII. *Pechat, radioveshchaniye, televideniye*. Frunze: Ensklopediya.
- Karagulov, M. (2017). Al'ternativa SMI. *Bulletin of Science and Practice*.
- Karagülleoğlu, Y. (2022, Mayıs 30). *İnternetin Tarihi: ARPANET'ten World Wide Web'e*. Arkeofili: <https://arkeofili.com/internetin-tarihi-arpanetten-world-wide-webe/> adresinden alınmıştır
- Karakeev, K. (1968). *İz istory kulturnogo stroitelstva v Kirgizstane*. Frunze.
- Karypkulov, A. (2003). *KTRK ispitaniye vremenem*. İstanbul.
- Kaya, R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara: Teori Yayınevi.
- Kazakistan. (2023, Nisan 17). Kızık Times. (Z. Utargaliyev, Röportaj Yapan)

- Kılıç, S. (2014). Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve sosyal medyanın siyasal iletişimi etkileme rolü. İstanbul, Türkiye: T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırgız Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi. (tarih yok). *F 503 Op 20. D 1352 L. 98*.
- Kırgız televizyon ve radyo Kurumu KTRK. (2013). *Godovoy Otchet o Deyatelnosti Obshestvennoy Teleradioveshatelnoy Korportsii*. Bishkek: ktrk.kg.
- (1974). *Kırgızistan'a 50 yıl*. Frunze: staticheskiy sbornik.
- Kırgızstana, S. (1992). *Novaya rubrika na kyrgyzskom televidenii*. Bişkek: Slova Kırgızstana.
- KırgızTelekom. (2022, 08 23). *O kompanii*. https://kt.kg/about_us/#ui-tabs-2 adresinden alınmıştır
- Kırgızya, Sovetskaya. (1964). *Televizor v gornom kıştake*. Frunze.
- Kiyizbaeva, S. (2011). *İstorya razvitya radyo i televidenya v Kırgızstane*. Bişkek.
- Kızılkaya, T. (2017). *Türkiye'de İlk Telefon*. SILO.TIPS: <https://silo.tips/download/trkyede-lk-telefon> adresinden alınmıştır
- Klark, A. (1964). *Golos çerez okean*. Moskova, Rusya : İSN.
- knews.kg. (2011, 07 22). *Knews*. knews.kg: <https://knews.kg/2011/07/22/v-kyrgyzstane-podpisan-zakon-o-konkurentsii/> adresinden alınmıştır
- Kobyssha, İ. O., & Kondrasheva, E. V. (2016). *İstoriya Razvitiya İnformatsionnykh Programm na Otechestvennom Televidenii. Uchenye zametki TOGU*.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kolenchenko, O. (2014, Eylül 29). *Istoriya sovetского televideniya: ot pervykh opytov do «Ostankino»*. ferra.ru: <https://www.ferra.ru/review/tv/ussr-tv-history.htm> adresinden alınmıştır
- Koloğlu, O. (1987). *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kostoysov, V., Brodckiy, S., & Makushin, M. (2000). *Telejurnalistika*. Ekaterinburg: A.M.Gorkogo Universitet.
- Koşalyeva, K., Kenceev, T., & Mülkübatov, T. (2007). *El tiregi -ELTR*. Oş: Biyiktik.
- Kovardakova, K. S. (2020). *ISTORIYA KAZAKHSTANSKOGO TELEVIDENIYA: OT ISTOKOV DO PERESTROYKI. Mediaissledovaniya*, 100-105.
- Krasnoboka, N. (2010). *Between the Rejected Past and an Uncertain Future Russian Media Studies . Annals of the International Communication Association*, 34.
- Kseniye, B. (2017). *Perviy Kanal Perestal Publikovat Otçetnost*. Moskova: Telekompaniya Smenila .
- KTRK. (2022). *Kyrgyz Devlet televizyonunun tarihi*. KTRK: <https://www.ktrk.kg/kg/history> adresinden alınmıştır
- KTRK OBO. (2001). *Bişkek segodnya*. Bişkek: KTRK.
- KTRK.KG. (2011). *2011 yıllık raporu*. Bishkek: ktrk.kg.
- Ktrk.kg. (2012). *KTRK program izlenme ve içerik analizi raporu*. Bishkek: KTRK.

- KTRK.kg. (2023, Temmuz 17). *KTRK yıllık raporu*. KTRK: <https://www.ktrk.kg/kg/report> adresinden alınmıştır
- Ktrk.kg medya. (2010). *Janylyktar*. <https://www.ktrk.kg/kg/media/project/35>: <https://www.ktrk.kg/kg/media/project/35> adresinden alınmıştır
- Kubatbek. (2021). *Satybaldy Jeenbekov*. Luydi: https://www.peoples.ru/tv/satybaldy_jeenbekov/ adresinden alınmıştır
- Kunafin, D. (2020, ağustos 3). *Nazvanya osobennosti telerynka Kyrgyzstana*. zakon.kz: <https://www.zakon.kz/5041927-nazvany-osobennosti-telerynka.html> adresinden alınmıştır
- Kurambayev, B., & Freedman, E. (2020). Ethics and Journalism in Central Asia: A Comparative Study of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. *Journal of Media Ethics*.
- KURUBACAK, P. D., & OKUR, D. (2019). *Temel Bilgi Teknolojileri II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Künüçen, H. H. (1998). Kitle İletişim Araçlarında Kamu Spotları. *Televizyonda Yayımlanan Kamu Spotlarının İçerik Çözümlemesi*. Eskişehir, Türkiye: Anadolu Üniversitesi.
- KyrgyzTelekom. (2010). *Domashnaya telefon*. <https://kt.kg/> adresinden alınmıştır
- Lizunova, İ. (2009). Rol Obshestva Druzey Radio v Organizatsii Radioveshaniya v Sibiri v 1920ye Goda. *UDK*, s. 143-144.
- Louis, D. (1991). *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*. (Ö. Nudralı, Çev.) İstanbul: iletişim yayınları.
- Luckins, M. (2010). "Independent Kyrgyzstan: Liberalisation and economic reform. New York: Routledge,.
- Maanaev, E., Kurmanov, Z., & Kurumbaeva, G. (2001). Kyrgyzskaya intelligentsiya: stanovleniye, rol' v obshchestvenno-politicheskoy zhizni (20-30-ye gg.). Bishkek.
- Marinin, S. (2016). *Konkurentosposobnoye televideniye kak faktor informatsionnoy bezopasnosti Kazakhstana: problemy i poisk resheniy*. Almaty: Soros Kazakhstan.
- Marşak, İ., & Elena, S. (2000). *İnsan Nasıl İnsan oldu*. Ankara: SAY Yayınları.
- Martin, G. (2020). *Faks Sİ*. Novosibirsk.
- MDC. (2017). *Final Rapor*. MDC: Final-Report_MDC_EC_elections_190218 adresinden alınmıştır
- medialaw.kg. (2017). *Analiz monitoringa pechatnyh SMI*. Bishkek: medialow.kg.
- medya.kg. (2013, Kasım 1). *Kırgız Medya Araştırması*. medya.kg: https://www.media.kg/wp-content/uploads/2013/10/issledovanie_media_rus2.pdf adresinden alınmıştır
- Minjust.gov. (2023, 07 28). *Zakon Kyrgyzskoy Respubliki*. Minjust: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202317?cl=ru-ru> adresinden alınmıştır
- Mokeev, A., & Altımuşova, Z. (2019). Sovyet Döneminin İlk Yıllarında Kırgızistan'da Milli Özerk Cumhuriyet Kurma Konusundaki Fikri Münakaşlar. *dergipark*, 1082-1087.
- Morozov, M. (2015). Razvitiye SMI Respubliki Kazakhstan za gody nezavisimosti: osnovnyye etapy i sovremennoye sostoyaniye. *Kisi.kz*.
- Mumidcanov, Z. (2019). Evolyutsiya i Razvitiye Televideniya Respubliki Tadzhikistan za Gody Nezavisimosti. *Televizionnykh kanalov "Tadzhikistan" i " Poytakht" 1991-2016gg*. Dushanbe: Tadzhikskogo Gosudarstvennogo İnstituta .

- Murzagulov, N. (2017). Mediınye magnaty. *Bulletin of Science and Practice*.
- Musayeva, G. (2015). Gelişen Teknoloji Sayesinde Cep Telefon Operatörlerinin Değişimindeki Beklentiler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 53-63.
- Mutlu, E. (1994). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: ARK Yayınlar.
- Müdürlüğü, PTT Genel. (2007). *Geçmişten Günümüze Posta*. Ankara: PTT.
- M-Vektor. (2022). *Kırgızstan Strategija İnformatsionnoi eksper*. M-Vektor: <https://stanradar.com/news/full/51058-ssha-kyrgyzstan-strategija-informatsionnoj-ekspansii.html>. adresinden alınmıştır
- Myrzagulov, M. (2007). Televidenya Kyrgyzstana kak Element Politicheskoi sistemy Obshestva. *VESNİK BGU*, 185-190.
- Myrzakulov, M. (2007). Televideniye Kyrgyzskoy Respubliki v kontekste formirovaniya i transformatsii sistemy SMI Sredneaziatskogo regiona. Sankt Peterbur, Rusya: SANKT-PETERBURGSKIY GOSUDARSTVENNYY UNIVERSITET.
- Myrzakulov, M. (2009). Non-State Television Actors in Post-Soviet Kyrgyzstan. *KNU Cusun Balasagin universitesi*, s. 192-194.
- Myrzakulov, M. (2014). *Televidenya Kyrgyzistana*. Bişkek.
- Nejat, K. (2010). İnternet ve Sanat, Yeni Medya ve net.art. *Akademik Bilişim'10 - XII. Akademik Bilişim* (s. 9-12). İzmir: Muğla Üniversitesi.
- Nikonov, A. (1986). *Zvukotekhnicheskoye oborudovaniye radiodomov i teletsentrov*. Moskova: Radyo i svyz.
- Niyazgulovala, A. (2015). The current state of the Kazakh TV. *Al-farabi Üniversitesi*.
- Novyye LİTSA. (2021, Kasım 1). *KTRK halka açılmamış olsa bile, bu onu tekrar "kara kutu" yapmak için bir neden değil*. Novyye LİTSA: <http://www.nlkg.kg/ru/columnist/begaim-usenova-dazhe-esli-otrk-ne-poluchilsya-obshhestvennym--eto-ne-prichina-sdelat-ego-snova-chernym-yashhikom-adresinden-alinmistir>
- Obuhob, E. A. (1991). *Mestniye vipuski Rossiyskiy Federatsy, stran SNG i Pribaltiki*. Rusya: Filatelya.
- Ocherk, İ. (1953). *Kirgizskaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika*. Moskova: Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya.
- ODTÜ İnternet Arşivi. (2023, 07 01). *İnternetArsivi*. ODTÜ: <http://www.internetarsivi.metu.edu.tr/tarihce.php> adresinden alınmıştır
- Of Media shkola. (2010). *kak My Gotovim Novosti*. Bishkek.
- Okorokov, A. V. (1971). Istoriya otechestvennoy zhurnalistiki. *O partiynoy i sovetskoy pechatı, radioveshchanii i televidenii*. Moskova: Mysl.
- Orokchiyev, T. (2017). *KTRKnın kyştarın kınaşkandar*. Bişkek.
- Oskay, Ü. (1993). *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle iletişiminin kültürel işlevleri. Kürümsal bir yaklaşım*. İstanbul: Tan Yayınları.
- Outhwaite, W. (2008). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. İstanbul: İletişim yayınları.

- Ovsepyan, R. P. (2021). *Otechestvennoe televideniya istoriya dlya izucheniya*. Moskova: Kritika i Bibliografya.
- Öngören, M. T. (1972). *Televizyon Klavuzu*. İstanbul: Milliyet Yayınları Bilim Kitaplığı.
- Özer, E. (2011, 10 11). *Kırgızistan'da Askar Akayev Dönemi*. Türk dünyası öğrenci derneği: http://www.turkdunyasiogrencidernegi.com/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=120:krizistan&catid=14:emel-oezer adresinden alınmıştır
- Özgen, M. (2003). Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Yasal Çerçevesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 423-435.
- Pavlovich, L. (2007, Kasım 7). Schastliv tot, kto pamyat'yu bogat. Bişkek: Slova Kırgızistan.
- Ploskih, V. (1977). *Kırgızı i Kokandskoe Hanstvo*. Frunze: İlim.
- Popova, M. M. (2013). İstoriya Televideniya v SSSR: Etapy Razvitiya. *krasu.ru*.
- Reznikov, A. (1977). *Radio i televideniye vchera, segodnya, zavtra*. Moskova: Svyz.
- Sachkova, A. (1958, Kasım 2). Pered pervimi peredachami - Sovetskaya Kırgızya. Frunze.
- Saipov, A. (2006). Yabancı Toplamların Bilgi Üzerindeki Etkisi - Kırgızistan üzerinden. 211-223.
- Samiyev, T. (2021). *Istoriya KATEL - pervogo sotovogo operatora Kyrgyzstana i poslednego operatora standarta D-AMPS*. Bişkek: Nag News.
- Satylkanova, A. (2015). The History of the Formation of Public Television in Kyrgyzstan. *Vestnik KRSU*, 75-78.
- Satylkanova, A. (2018). *Obşestvennoe Televidenie v Politicheskikh Prosesah Kırgızkoy*. Bishkek: AUPKR.
- Schramm, W., & Roberts, D. F. (1971). *The process and effects of mass communication*. Chicago: İllinois University.
- SIAR Research and Consulting. (2022). *NATSİONAL'NYY OPROS KYRGYZSTANA*. ABD: A project of the international republican institute.
- Slova Kyrgyzstana. (1992). Novaya rubrika na kyrgyzskom televidenii/ Slova Kyrgyzstana. Bişkek.
- SMI, M. p. (2008). *Politicheskii*. Bişkek: curnalıstı.
- Soros.kg. (2014). Analyticalreport_TVmarketing. *Tsifrovoy Kyrgyzstan*. Bishkek: Aliyans obshchestvennoi organ.
- soros.kg. (2017). *Analiticheskii obzor*. Bishkek: soros.kg.
- Soros.kg. (2019). *Media Preferces*. M-Vector: <https://soros.kg/wp-content/uploads/2019/08/M-Vector-Report-on-Media-Preferences-8TH-WAVE>. adresinden alınmıştır
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Staticheskii ezhegodnik,. (1991). *Narodnoye khozyaystvo Kırgızskoy SSR v 1989 g*. Frunze: Kırgızistan ensklopedi.
- Sultanova, J. (2015). *Osnovi jurnalistiskoy perestroyki v Kırgızstane*. Bishek: KRSU.
- Tamer, E. C. (1983). *Dünü ve Bugünüyle Televizyon*. İstanbul: Varlık.

- Taşbayeva, N. (2011, 09 19). *Egemendüülüktün Este Kalgan Okuyaları*. Atamekenkg: http://www.atamekenkg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=13608:2011-09-18-20-13- adresinden alınmıştır
- Taşer, İ. C. (1969). *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği*. Ankara: TRT.
- Televizyon, Kuzbass. (2018). *Kuzbass Merkezi televizyonu*. VGTRK Televizyon sitesi: https://wiki.vesti42.ru/%D1%85%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F adresinden alınmıştır
- TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası. (2022, 10 13). *Türkiye'de Telekomünikasyon Tarihçesi*. https://www.emo.org.tr/ekler/e52547a0e7bca35_ek.pdf?dergi=457: https://www.emo.org.tr/ekler/e52547a0e7bca35_ek.pdf?dergi=457 adresinden alınmıştır
- Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik*. Ankara: A.Ü. SBF yayınları: 476.
- Tokoev, M. (2008, Şubat 15). İssledovatelskiy proekt. *Politicheskiy Ekstremizm, Terrorizm i SMİ v Tsentralniy Azii*. Bishkek, Kyrgyzistan: Jurnalist.
- Tokonbaev, A. (1976). Televidenya i radyoveshenya. *Partiinaya jizn v peredachah televidenya i radyo*. Frunze: №3.
- Tolomushova, G. (2015, Ekim 22). *Bum kyrgyzskogo kino pereros v epokhu razvitiya*. TAGnews: <https://kyrtag.kg/ru/interview/gulbara-tolomushova-kinoved-bum-kyrgyzskogo-kino-pereros-v-epokhu-razvitiya-> adresinden alınmıştır
- Toshkent Irrigatsiya va Qishloq Xojaligini. (2022, 10 03). *Telefon. İstorya Sozdaniya*. <https://staff.tiame.uz/storage/users/83/presentations/p6RXoMhBsFPN58jEaAzwRAtdEnPNOqfBwtHHwgX.pdf>: <https://staff.tiame.uz/storage/users/83/presentations/p6RXoMhBsFPN58jEaAzwRAtdEnPNOqfBwtHHwgX.pdf> adresinden alınmıştır
- TürkçeBilgi. (2022, 08 25). *Telegraf*. <https://www.turkcebilgi.com/telgraf#post>: <https://www.turkcebilgi.com/telgraf#post> adresinden alınmıştır
- Tyurebayev, V. (1978). *Televideniye strany gor*. Frunze: Radyo.
- Ukraintsev, Y. D., & Tsvetov, M. A. (2009). ISTORIYA SVYAZI I PERSPEKTIVY RAZVITIYA TELEKOMMUNIKATSIY. Ulyanovck, Rusya: Uchebnoe posobiye.
- UPMStore. (2022). *Otchet-po-itogam-issledovaniya-mediagramotnosti*. [file://arsiviye/UPMStore2\\$/99216350184/Downloads/Otchet-po-itogam-issledovaniya-mediagramotnosti-vKR](file://arsiviye/UPMStore2$/99216350184/Downloads/Otchet-po-itogam-issledovaniya-mediagramotnosti-vKR). adresinden alınmıştır
- Uryad radyosu. (2016). <http://uryad.org.tr/radyoyu-kesfedin/dunden-bugune-radyo>. <http://uryad.org.tr/radyoyu-kesfedin/dunden-bugune-radyo>: <http://uryad.org.tr/radyoyu-kesfedin/dunden-bugune-radyo> adresinden alınmıştır
- Uryad Ulusal Radyo Yayıncılar Derneği. (2016). *Radyoyu Keşfedin*. <http://uryad.org.tr/radyoyu-kesfedin/dunden-bugune-radyo>: <http://uryad.org.tr/radyoyu-kesfedin/dunden-bugune-radyo> adresinden alınmıştır
- USAİD. (2021). *Otchet-Mediapredpochteniya-naseleniya*. [file://arsiviye/UPMStore2\\$/99216350184/Downloads/Otchet-Mediapredpochteniya-naseleniya-KR-8-volna](file://arsiviye/UPMStore2$/99216350184/Downloads/Otchet-Mediapredpochteniya-naseleniya-KR-8-volna). adresinden alınmıştır

- Usenbayev, K. (1990). *Kırgız SSR Tarihi*. Bişkek.
- Usmanov, İ. (2003). Politicheskaya istoriya nezavisimogo Tadjikistana. *Sino*.
- Usmanov, İ., & Davronov, D. (2008). İstorya Tadjikskoy Jurnalistika. *Asya-Print*.
- Usupov, S. (2007). *İstorya Kyrgyzskoy zhurnalistiki*. Bishkek: UDK070.
- Vakupov, V. (1960). O Yazyke Radyo i Teleperedach. Moskova, Rusya.
- Vartanova, E., Golyadkin, N., Dugin, E., & Zasursky, Y. N. (2021). *İstorya Otchestvennogo Televideniya. Vzglad İssledovateley i Praktikov*. Moskova: Aspek Press.
- Vladislovoviç, R. K. (2019). *Sto Velikikh izobreteniy*. Moskova: Knizhnyy Klub «Klub Semeynogo Dosuga».
- Volkov, V. (2021). *İstorya Telefona*. Moskova: Otdelnoe izdanya.
- Voropaeva, V. (2005). Rossiyskiye podvizhniki v istorii kul'tury Kyrgyzstana,. Bişkek, Kırgızistan: KRSU.
- Wilson, D., Lin, X., Longstreet, P., & Sarker, S. (2011, Mays 8). Web 2.0: A Definition, Literature Review, and Directions for Future Research. *Association for Information Systems AIS Electronic Library*.
- Yalçınkaya, A. (1999). *Yetmiş Yıllık Kriz - Sovyetler Birliğinde Moskova-Türkler İlişkileri*. İstanbul: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, N. (2010). *Takvim-i Vekayi*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yengin, H. (1994). *Ekranın Büyüsü Batıda Değişen Televizyon Yayıncılığının Boyutları ve Türkiye'de Özel Televizyonlar*. (S. Coşkun, Çev.) İstanbul: Der yayınları. 2022 tarihinde alındı
- Yeniçeri, Ö. (2010). Kırgızistan'da Devrimden Devrime Giden Süreç. *İkibinyirmiüç*(109).
- Zima, A. G. (1986). *İstorya Kirgizskoy SSR II-IIIc*. Frunze: Institut istorii. Akademiya Nauk Kirgizskoy SSR.

EK 1. Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın adı: “*Kırgızistan Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Güncel Sorunları*”

Sayın gönüllü,

Yüksek Lisans Tezi kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir.

Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz.”

1. Çalışmanın amacı nedir? Kırgız Cumhuriyeti de dahil olmak üzere eski SSCB temelinde bir dizi bağımsız egemen devletin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olarak, acil görevlerden biri, cumhuriyetçi televizyon yayıncılığının örgütlenmesindeki en iyi deneyimi yaygınlaştırmak ve yaymaktır. Bu, büyük potansiyellerini belirlemek ve kullanmak için bu tür kitle iletişim araçlarının tarihsel yaratım ve gelişim süreçlerinin derin ve kapsamlı bir şekilde incelenmesini gerektirir. 1991 yılına kadar bir bakış açılı yazılmış kaynaklar bulunmakta olup halkı sadece bilgi sunan kaynak dışındaki düşünce ve yazılar tartışmaya kapalıydı. Buradaki bilimsel yaklaşım SSCB’nin kuramından bağımsızlığa ulaşmış olan Kırgızistan’ın televizyon gelişmesini incelemek ve ortaya bugüne kadar yazılmamış olan Türk dilinde geniş bir kaynak sunmaktır. Kırgızistan televizyonunun gelişimini, yayıncılık tarihini, program içeriğini, etkilerini ve toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan önemli olayları nasıl yansıttığını anlamaya yöneliktir. Bu araştırma, Kırgızistan’daki televizyon yayıncılığına ilişkin tarihi bir bakış sunarak, Kırgızistan’ın televizyonculuk sektörünün nasıl oluştuğunu ve geliştiğini, bağımsızlıktan sonraki adımlarını araştırmaktır.

2. Çalışmaya katılma koşulları nelerdir? İş yerinde, iş saat arası ve/veya öğlen arası online katılım sağlayacaktır.

3. Çalışma kapsamında nasıl bir uygulama yapılacaktır? Zoom uygulaması üzerinden yapılacaktır. Ayrıyeten görüntü kayda geçecektir.

4. Araştırmaya kaç gönüllü dahil edilecektir? 6

5. Bir gönüllünün bu araştırmanın gereklerini yerine getirebilmek için harcayacağı süre ne kadardır? 15-30 dakika süre.

6. Gönüllüler, araştırmaya katılmaları halinde hangi risklerle karşılaşabilirler? Herhangi bir risk bulunmamaktadır. Ancak bazı sorular hakkında bilgisi olmaya bilir.

7. Gönüllüler, araştırmaya katılmayı kabul etmemeleri ya da araştırmadan ayrılmaları durumunda herhangi bir olumsuz sonuçla karşı karşıya kalırlar mı? Evetse, nelerdir? Hayır

8. Gönüllülere herhangi bir ücret ödenmesi ya da onlardan herhangi bir ücret istenmesi söz konusu mudur? Hayır

“Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.”

“Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

İmza/Tarih

Gönüllünün adı/soyadı

İmza/Tarih

Araştırmacının adı/soyadı

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.”

EK 2. Görüşme Soruları

1. Kırgızistan televizyon tarihi hakkında bilgi verir misiniz?

Кыргыз телевидениясынын тарыхы тууралуу кыскача маалымат берип отсонуз?

3. SSCB Kırgızistan'da televizyonun yayın amacı neydi?

Кыргыз ССРинин телевидениесин саясаты кандай болгон деп ойлойсуз?

4. Bağımsızlık sonra ülkede televizyon nasıl ilerledi? ne tür değişiklikler yaşandı?

Эгемендүүлүктү алгандан кийин өлкөдө телевидение онугуусу? Онугуу багыттарын айтып берсениз?

5. Orta Asya'da Kırgız televizyon yayıncılığının durumu izlenme oranları (rayting) hangi seviyede?

Борбордук Азиядагы кыргыз телекөрсөтүүсүнүн оорду кандай? Коншу олколордо мисал келтирсек?

6. Televizyon alanının geliri nasıl oluyor? TV kuruluşlarının gerçek sahipleri kimler? Medya yapılanması hakkında bilgi verir misiniz? TV kanalları bağımsız mı?

Телевидениянын кирешеси кайсыл тармактан келет?

7. Halk Televizyonu daha çok hangi yöntem ile izliyorlar?

Коомдук телеканалды көбүнчө кайсы ыкма менен көрүшөт? Интернеттеби же телевизорбу.

8. Netflix - Amazon Prime gibi ülkenin ürettiği yerli dijital platformlar var mı?

Өлкө тарабынан өндүрүлгөн акы төлөнүүчү платформалар барбы? Эмне үчүн жок?

9. Kırgızistan'da Televizyon alanındaki sorun ve problemler?

Телевидения тармагындагы байма-бай пайда болгон көйгөйлөрү? Кайсыл проблема мн тынымсыз тартышып келет?

10. Devlet televizyon kanalının ve özel televizyon kanallarının nasıl karşılaştırıyorsunuz? Özelliği ve eksiklikleri?

Мамлекеттик жана жеке менчик каналдардын айырмачылыгы жана бир-биринден артыкчылыктары кандай деп ойлойсуз?

11. Televizyon yayıncılığının halka katkısı var mı? Hangi açıdan? Kültürel açıdan, sosyal açıdan...

Телеберүү коомчулукка кошкон салымы? Кайсыл тармактан? Маданий, салт санаа ж.б.

12. Ülkede televizyonun geleceğine ilişkin öngörünüz nedir? TV Sosyal medya ilişkisi -

Өлкөңүздөгү телевидениенин келечеги тууралуу кандай ойдосуз?

13. Televizyon yayıncılığının izleme oranı nasıl? Yaş grup olarak ayırt edebilir misiniz?

Телевдиенияда изденуу рейтингине токтолсок, жаш группаларга кандай кылып болсок болот?

Özet

Bu çalışma Kırgızistan televizyon tarihini, ülkenin iletişim sektöründeki gelişimini ve televizyon yayıncılığının evrimini gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da televizyon yayıncılığının başladığı ve bağımsızlığını ilan ettikten sonra Kırgız Cumhuriyeti kendi yerel televizyon ağlarını oluşturduğu görülmektedir. Kırgızistan'da 1958 yılında televizyon yayıncılığının başlamasıyla birlikte ülkenin televizyonla tanışması ve gelişim süreci ele alınmaktadır. Araştırmanın odak noktası, Kırgızistan'da yayın yapan televizyon kanallarının incelenerek, sayıları, sahiplik yapıları, içerikleri ve program yayıncılığındaki bakış açılarının incelenmesi amaçlamaktadır. Bu çalışma sayesinde Kırgızistan'daki devlet ve özel televizyon yayıncılığı durumunun ve eksikliklerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

Kırgızistan'da televizyon yayıncılığının gelişim süreci kültürel yapı üzerinde etkisi, finansal yapısı, program içeriği ve bu içerikleri üzerindeki güç dengeleri ve süreç içerisindeki dönüşümleri konu edinilmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda Kırgızistan'ın bağımsızlığı ile televizyon yayıncılığının devlet güdümünde olduğu ve tek yönlü içeriklerin üretildiği sonraki dönemde özel televizyon yayıncılığının yaygınlaşması ile birlikte özgün içeriklerin üretilmeye başlandığı ve izleyici kitlesi tarafından bu içeriklerin rağbet görmesiyle birlikte devlet kanallarının yayın politikasında da zorunlu değişimler olduğu görülmüştür. Bunun temel nedeni olarak izleyici kitlesini kaybetme kaygısı olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra sonraki dönemlerde özel kanalların ekonomik kaygı güttükleri için televizyon reklamları belirtilen etik kurallara aykırılık teşkil ettiği yönünde bulgulara rastlanmıştır. Özellikle SSCB etkisinden kurtulan Kırgız televizyon yayıncılığının kendi kültürel değerlerini ve dilini önceleyerek bunları yaymayı önemseydiği görülmektedir.

Çalışmada Kırgızistan'da bağımsızlık sonrası televizyon yayıncılığının hangi yönlerinden farklılaştığı sorusuna cevap aranmış, bundan hareketle ülkede medya alanındaki uzmanlar, gazeteci ve araştırmacılarla çevrim içi (online) görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde Kırgızistan televizyon yayıncılığının tarihinden günümüze kadar ki durum ve değişimi esas alınarak birçok soru yanıtlanmıştır. Bu sorular ışığında tarihsel süreç içerisinde televizyon yayıncılığının Kırgız toplumu üzerinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Kırgızistan'da televizyon yayıncılığının günümüzde dijital medya platformlarının yaygınlaşmasına rağmen önemini koruduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Kırgız SSC, Medya, Kırgız televizyonu, Devlet kanalları, Özel kanalları.

Abstract

This study aims to reveal the history of television in Kyrgyzstan, the development of the country in the communication sector and the evolution of television broadcasting. Television broadcasting started in Kyrgyzstan during the Soviet Union and after the declaration of independence, the Kyrgyz Republic established its own local television networks. With the beginning of television broadcasting in Kyrgyzstan in 1958, the country's introduction to television and its development process are discussed. The focus of the research is to examine the television channels broadcasting in Kyrgyzstan and to examine their numbers, ownership structures, contents and perspectives in programme broadcasting. Through this study, it is aimed to determine the situation and deficiencies of state and private television broadcasting in Kyrgyzstan.

The development process of television broadcasting in Kyrgyzstan, its impact on the cultural structure, its financial structure, programme content and the balance of power over these contents and their transformations in the process are the subject of the study. In the researches conducted in this context, it has been observed that with the independence of Kyrgyzstan, television broadcasting was state-directed and one-way content was produced, but in the following period, with the spread of private television broadcasting, original content started to be produced and with the popularity of these contents by the audience, there were compulsory changes in the broadcasting policy of state channels. The main reason for this can be shown as the concern of losing the audience. In addition to this, in the following periods, it has been found that television adverts violate the specified ethical rules because of the economic concerns of private channels. It is seen that Kyrgyz television broadcasting, which was freed from the influence of the USSR, prioritises its own cultural values and language and cares about spreading them.

In the study, the question of which aspects of television broadcasting in Kyrgyzstan after independence has been sought to be answered, and for this purpose, online interviews were conducted with experts, journalists and researchers in the field of media in the country. In the interviews, many questions were answered based on the situation and changes in Kyrgyzstan television broadcasting from its history to the present day. In the light of these questions, it is seen that television broadcasting has a very important place in the Kyrgyz society in the historical process. It is also observed that television broadcasting in Kyrgyzstan maintains its importance despite the widespread use of digital media platforms today.

Keywords: Union of Soviet Socialist Republics, Kyrgyz SSR, Media, Kyrgyz television, State channels, Private channels.